

KALANGYA

ALAPITOTTA
SZENTELEKY KORNÉL

SZERKESZTIK:
SZIRMAI KÁROLY KENDE FERENC HERCEG JÁNOS

1935, március hó.

IV évf. 3 szám

	Oldal
SZIRMAI KÁROLY: Írói felelősség — — — — —	161
FEKETE LAJOS: Őszi séta egy traktor nyomán (vers) — — — — —	167
VERES PÉTER: Vasuti szerencsétlenség (elbeszélés) — — — — —	168
KARA MIHALY: Mindég régi marad (vers) — — — — —	173
BATTA PÉTER: Tiszamenti írások — — — — —	174
MAKKAI LASZLO: Népzsenék és a szomszéd népek népzeneje — — — — —	184
SZIRMAI KÁROLY: Javorka Ádám pütkösdí kiralysága (elbeszélés) — — — — —	188
TÓTH ARPAD posthumus verseiből — — — — —	195
HERCEG JÁNOS: Jegyzetek a film történetéből — — — — —	198
FARKAS GEIZA: A nagy Körmen-di — — — — —	200
BLAZSEK FERENC: Az örök nomád — — — — —	203
CSUKA JÁNOS: Történelem 400 oldalon — — — — —	206
LATAK ISTVÁN: Bartha István; Felmértem férfikoromat — — — — —	207
CSUKA JÁNOS: Bánát, Bácska, Baranya (Popovics Dáka könyve) — — — — —	210
HAMM FERENC: A jugoszláviai német kisebbség kultur munkája — — — — —	221
FARKAS GEIZA: Értelem óra — — — — —	226
Dr. KOHLMANN DEZSŐ: Szerb-magyar irodalmi kapcsolatok — — — — —	233

A könyvdiszketek HUSVÉTH LAJOS rajzolta

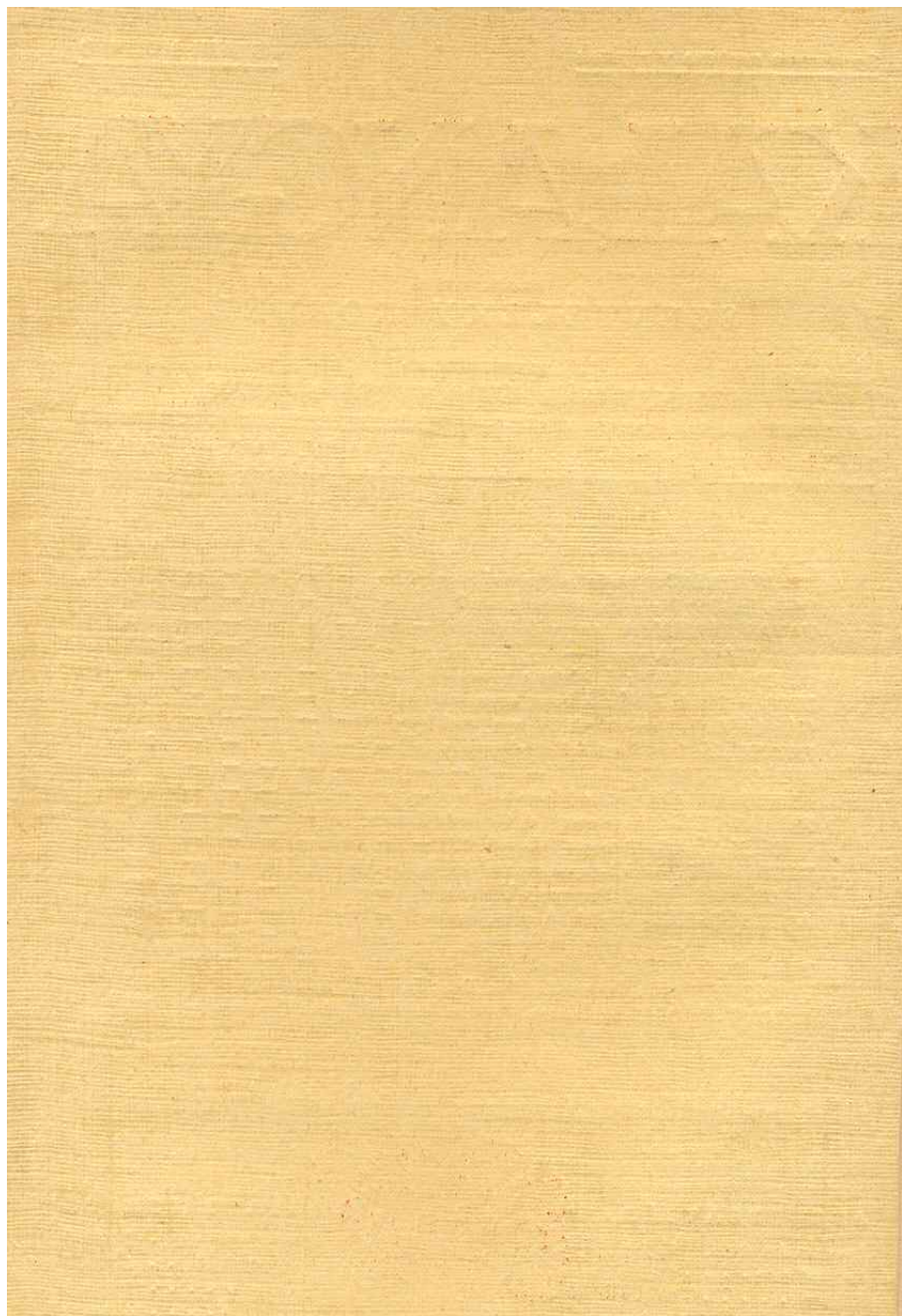
JUGOSZLAVIÁBAN

Egyes szám ára . . . 15 Din.
Negyed évre . . . . 45 Din.
Félévre . . . . . 90 Din.
Egész évre . . . . 180 Din.

MAGYARORSZÁGON

Egyes szám ára . . 2 Pengő
Negyed évre . . . 6 Pengő
Félévre . . . . . 12 Pengő
Egész évre . . . . 24 Pengő

Írói felelősségem

Az összmagyarságnak legkisebb tömbje úgy él jugoszláviai házában, mint valami nagy udvarban, ahol mindenki odaláthat a másik háza tájára. Nincs kerítés, nincs akadály, köteleinken kiteretve, mindenki szemeláttára himbálja a szél néhány makulátlan gyolcsunkat s ronggyá szakadozó életünket. Nem tudunk megbujni, oltalmazó emberdsungelbe elrejtőzni, a fekete betűferdő elárul, kivet, kihajít, mint a hajóroncsot a tenger s még a legbütykösebb ujj is gyalázkodón bökövünkre. Életünk olyan, mint a piaci portéka, ponyvára kiterített, por verheti, eső vághatja, ganéjos szekér piszkolhatja. Kevesen vagyunk s nagyon közel egymáshoz. Még egy gerendát sem igazíthatunk helyre, hogy szomszédunk portaféltésében meg ne akadjon rajta. Eseményekben szegény, pár-lapos történelmünk nyitott könyv, elnyűtt, piszkos és zsiros a sok forgatástól. Még a határontuli magyarság is kívülről hadarja. Am mégis a miénk s nélküle bajosan érkeztünk volna mai gunyánkban a tizenhetedik esztendő kapujához. Csodálatos, hogy ezt az elrongyolt, elszagagott történelmet annyi tájékozatlansággal használják fel az utolsó hetek egyes fiatal cikkirói. De még ennél is meglepőbb, hogy akad olyan hivatottabb tollforgató is, aki a könnyen megtéveszthető olvasókhöz szólván, sértett hiuságában nem átalja dokumentumokkal alátámasztott történelmünk egyes passzusait kiradirozni, hamis és valótlan beállításokkal helyettesítvén azokat.

Nem szívesen vállalkozom arra, hogy irodalmunk erősen közheyles történelmében lapozgatván, újra sorra járjam fejlődésünk stációit, mert már eleget tettem, de ez egyszer még kénytelen vagyok vele, egyrészt gondolatmenetem alápillérezése, másrészt öngazolásom miatt, hogy rácáfollhassak azokra a rosszindulatu állításokra és szofista gondolatelcsavarásokra, melyeket a minden kritikát eleve visszautasító, megsértett írói hiuság és a rákosodásig fajult, beteges önérzet dobott a felszínre.

A törzsmagyarság tömbjéről levált jugoszláviai magyarság, mint az anyatestről leszakadt, új bolygó, külön szellemi életre kényszerült. Önmaga körül való keringését azonban nehezen szokta meg, folyton visszazédült a régi vonzó központ: Budapest felé. Nem voltak olyan erői, melyek visszatartsák s érdeklődését saját világa felé fordítsák. Embersejtjeiben azonban megvolt minden adottság, mely önálló szellemi életének kicsirázására serkentőleg hathatott. Az embertalaj, felsőbb rétegeiben gazdag trágyázással volt előkészítve az új élet befogadására. A nyugalmas békeévek pazarló kézzel raktározták fel benne Európa legjobb szellemi termékeit. A vajdaság területén európai műveltségű olvasóközönség maradt vissza. A

tehetősebbje keresztülbolyongta Európát s a téli évadban ott csillogott a budapesti premiéreken. Ugyanez a réteg kíváncsi látogatója volt a muzeális és divatos képtáraknak. Ezt az utánpótlás nélkül maradt s magyar kulturában nevelkedett közönséget kellett kielégíteni, de magasabb igényeihez mérten. Mert Budapest többé már nem adhatott, nem szállíthatott. Különösen eleinte. Ami bejöhett, az éhséget nem apasztotta. Az új helyzet kényszerítő szükségességgel dobta fel a pótlás belföldi megszervezését. De ki mert becsületesen, előiskola nélkül e szerepre vállalkozni? Hiszen vidék voltunk, tehetségekben szegény, sivár holdtájjakkal. De balsorsunk hagyományos vakszerencséje néhány emigránsban erős és biztos pallót hajított közénk. A jugoszláviai magyar sajtó vállalta a közönségkiszolgáló szerepet. Az emigránsokban — az újságírás szempontjából — kiváló erőket szerződtehetett le. Fiatal publicistikának tehát hamar megvoltak a maga sztárjai. De a szépirodalomban csak lassan jelentkeztek. A Vajdaságban nem maradt vissza országos hírű író. A finom szellemű Milkó Izidor az alkotás fáradt, őszsugaras lépcsőit taposta. A magyar irodalom szubotocai származású, legnagyobb íróművésze: Kosztolányi Dezső régóta pesti írónak számított. Csáth Géza még 1918-ban meghalt. E sivárságban ismét a véletlen dobott fel egy nevet vagy a gondviselés: Szentelekyét. (Többször már ugyanis azt hiszem, hogy titokzatos jókéz igazgatja szellemi életünk szekekrét, újabb és újabb hidat lökvén kátyuval fenyegető utunkra). Szenteleky volt az első irodalmi sztár s mellette — szinte egyidőben — hamarosan jelentkeztek a többiek is, ketten: már odaát is ismert írók. A magasabb mértékhez szokott közönség tehát a publicisztika fellendülése után rövidesen hozzájutott szellemi ebédjének irodalmi fogásához is. Szó sincs róla az új teríték nem pótolhatta az elvesztettet, de megérzett rajta, hogy szakácsai jó konyhán tanultak s értenek az izek keveréséhez. Az új szakácsoknak megvolt a gazdag kulturájuk. Semmivel sem alacsonyabb, mint a közönségé. (Ez az egyik főfeltétele a kapcsolatok megteremtésének s ez az, amit hivatott és hivatlan írónk egy része sehogy sem akar megérteni és elfogadni, odacsapott, izetlen palentát tálalván fel azoknak, akik tőle szemnek és száznak kínálkozó pecsenyét várnak). Az első pillérverők védelmében kibujtak és életre meledtek a szerényebb tehetségek is: a vékony erűek, kevés hanguak, szegényebb utitarisznyások. De hamarosan felütötték az irópiac közepén nagyernyős, üres sátraikat a szépiroskodó és asztalfiókba dolgozó műkedvelők is. Az időjárás nekik kedvezett. A nap kisütőben volt, a piactéren sok volt a vevő s kevés az eladó. A portékát kereső közönség a gyéren kínálgatott élelmiszer mellé mindjárt megkapta ingyen a csomagoló papírost is. A törpebb tehetségek sorában akadtak olyanok is, akik néhány jólszabott, friss hangulatu, egyénibb színű versben mutatkoztak be, mint pl. Czákó Tibor, akiben több előfeltétel megvan arra, hogy kritikussá fejlődhessék — vagy a

vitáiraiban Kisbéryvel rokon, kevésbé eredeti, de gyermekesség-től ment s egészséges látású Gergely Boriska. Sajnos ez a néhány színes hasadékvirág hamar kiszívta tápláló nedveit. Költészete vékony ezüstrétegéből csak kisszámú versre futotta. Annál erősebben jutott szóhoz a műkedvelői gárda egy-két tagja. A kritika hallgatott, senki sem emelte fel szavát, a lázas tehetségkeresés korszakában éltünk, melynek szelleme napjainkban újból kísért és rombol. A vérbeli írók testvéri ölekezésben borultak össze a megkoszorúzott dilettánsokkal s a lapok, ha jobb anyag nem akadt, sietve lökték be a rotációsba a talmit, a selejteset, csak hogy megteljen az ujság. A műkedvelőt senki sem világosította fel, hogy verse, novellája rossz, pocsék s hogy csak szükségétlélék az igazi írók, a sztárok írásai mellett. Így nőhetett fel azután saját szemében s az összetolt kávéházi, írói asztalok cigarettafüstös és feketekávé s hangulatában magas fává — árnyékfává, — mely mögött egy Ady-szálfaóriás verdeste koronájával az eget vagy egy Kassák szelidebb zugású nyárfája az alacsonyan elsuhanó felhőket. (Érdeemes ama idők írásaiban tallóztatni, — hány kiabálja szemérmetlenül törvénytelen származását s az apa arcvonásait). Ez a gyomverés csak nálunk következhetett be, a tehetséggazdag Erdélyben és Csehszlovákiában korán megszokta parancsolták a széplelkeket. (Ha az irodalmi műkedvelősködéshez annyit kellene tanulni, mint a zeneihez, mi is megkönnyebbülhettünk volna jónéhány dilettánstól).

A helyzet akkor sem változott, mikor e megalkuvással telített, lagymatag levegőt borzogatni s emelgetni kezdte egy új széljárás: a napisajtótól függetlenített, vajdasági jellegű irodalom megteremtésének gondolata. Sőt még az sem, midőn a kitörő vihar teljes erővel rázta meg annak a teremnek ajtaját, melyben élükön Szentelekyvel és Csukával, ott ültek a többiek között a pártütők is. Mindössze annyi történt, hogy a kettészakadás után a végigsöpörő szélvész felkapott egy elfelejtett szót: a dilettánst s hol egyik táborba lökte, hol a másikba, anélkül, hogy abszolút forgalmi értékének ismerte volna el. Megoszlott erővel ismét elkövetkezett a sereggyűjtés korszaka. A hézagokat ki kellett tölteni, a legyöngült sorokat megerősíteni. A műkedvelő újból becsülethez jutott. Szenteleky ebben az időben, melyben harcra kényszerítették, nem hajithatta el maga mellől azokat, akik szeretettel, hittel, bizakodón hozzá szegődtek, küzdelmeiben támogatták, még ha tudta volna is, hogy dilettánsok. De nem tudta, nem tudhatta! Vezérsége harcokkal eltöltött, első korszakában nem tekinthette át a Vajdaságot és nem ítélhette meg, hogy kicsoda itt az író és ki a dilettáns. Ez az a kor, melyről azt írják, hogy Szenteleky áldozatkészen ápolgatta és nyesegette csemetéit és fáradhatatlanul irtotta körülöttük a gyomot. Ez az időszak kb. 1932 őszéig tartott. De akik folyton ezekre az évekre hivatkoznak, azok nem tudják — vagy nem akarják tudni — hogy mily csalódottan vonszolta e magára vállalt feladatot Szenteleky. Akarva, nem akarva, be kellett látnia, hogy a tehet-

ségnevelés erőszakolt politikája csődöt mondott, mert dilettánsokra fecsérelte sok drága éjszakáját, akikből semmiféle szeretet és dédelgetés sem csíholhat ki tehetséget, bármennyire is szükségesnek tartják az ily palántaápolást az utolsó hetek egyes cikkirói. (E helyen melleleg meg szeretném kérdezni ezeket az írókollégákat, hogy Móricz Zsigmondnak, Kosztolányi Dezsőnek vagy más ismert nevű íróknak korrepetitorokra volt szükségük, hogy írókká válhassanak? Vagy nálunk pl. Herceg Jánosnak, Cziráky Imrének, Dudás Kálmának? Vagy az egészen fiatal Atlasz Jánosból ugyan ki csinált költőt? A Vajdaság nem oly nagy és gazdag terület, hogy igazi tehetség elkallódhatott volna! Nézzünk már végre egyszer szembe az igazsággal! Szenteleky csalódott. Az a férfi, aki élete végéig harcban állott ellenségeivel, nem kiabálhatta világgá, hogy »szegények vagyunk!« Következetesnek kellett maradnia önmagához. Pedig ez a szegénység és dilettantizmus tette unalmassá és buktatta meg a szépen induló Mi Irodalmunkat. Ugyanez volt oka annak is, hogy a műveltebb olvasóközönség, melyre a Kalangya támaszkodott, oly nehezen volt beszervezhető, mert a műkedvelői írások tömeges lekölésével minden hitelünket elvesztettük. De a támadásokat intéző cikkírók azt sem tudják, hogy szegény Szenteleky versek és novellák egész sorát javította és írta át, hogy a nyomdaképesé tehesse őket, mert máskülönben nem tölthette volna meg lapját. De ezt tette akkor is, midőn nagynehezen megindult a vajdasági könyvkiadás, mert másképp néhány vajdasági könyv nem jelenhetett volna meg. Vajjon tisztában van-e vele Kisbéry és Kristály írókollégám, hogy ezek a 60 százaléig dilettáns könyvek mennyire lerontották a vajdasági könyv hitelét s mennyire lehetetlenné tettek minden újabb könyvkiadást? S tudják-e, hogy ezt a kéziratátírást üztem magam is Kende szerkesztőtársammal közel 15 hónapon át, hogy használható anyagunk lehessen egy folyóirat számára? S mennyit nem használhattunk még ezek után sem! Ha nem segítenek ki akadémikus cikkekkel, ugyan hová lettünk volna? Mert íróinktól — s ezek között Kristálytól is — ugyan hiába kértünk kéziratot. Vagy fentnevezett írókollégáim szerint az előbbi volt a vajdasági irodalom s a mostani, melynek nivóemelkedését végre illetékesebbek is elismerik, nem? — Kár, hogy nem tallózhatnak a kifogást emelők szegény Szenteleky leveles ládájában, mely igazságai miatt talán sohasem kerülhet nyilvánosságra, akkor kissé közelebről ismerkedhetnének meg a mi gazdagságunkkal s megtudnák, hogy az elhunyt másként értelmezte a nivót, mint Kristály István nem elég világos és magyarázatra szoruló megállapításaiban. De nálunk, hiába régi igazság, hogy csak az a jó író és szerkesztő, aki válogatás nélkül minden badarságot leközel és mindenkit keblére ölel. Ha nem tartanám komolytalan dolognak, szívesen idézgetnék néhány ilyen cikkből, melyeken oly jókat mulatott bizonyos írói kör a vajdasági irodalom kárára és szégyenére. — Vajjon ki viseli ezért a felelősséget? S vajjon megjelenthetnék-e Ma-

gyarországon egy Nyugat, Erdélyben egy Helikon, Csehszlovákiában egy Magyar Írás, ha őket is így ráncigálnák a rossz kéziratok leközléséért? Hová lenne az ő színvonaluk, mely felé törekszünk mi is, nehezen, kinlódva, mert kevés a jó kéziratanyagunk, kevés az írónk, mert egyrészt az élet gondjában kidőlt vagy elhallgatott. S ekkor még szemrehányást tesznek, hogy közlünk oly írótól is, akik határon túliak. (Míntha ezt nem tenné bármely folyóirat! Vagy rosszul esett? Kristálynak, mikor az erdélyi Helikon lehozta novelláit?) Irjannak, teremtsenek, legyen benne egész lelkük az alkotásban. De mielőtt átadnák írásukat, vizsgálják meg, hogy jó munkát végeztek-e, nehogy helytelen önszeretetükért utóbb reánk háritsák a felelősséget. S kérünk mindenkit, hogy tanuljon, olvasson, művelődjék, de főképp, hogy tanulja meg a magyar nyelvet. — »A vajdasági írók alig néhányra tud csak magyarul« — jegyzi meg az egyik neves magyar kritikus. És senki se várja tőlünk, hogy leközljük összefoltozott írásait, téreménytelen nyelvészkedéseit, a gróf rongyos kalapjáról szóló ötoldalas ostoba fecsegését, vagy egy oly cikket, melyben minden sor csürcsaváros bizonyítgatása annak, hogy Anatol France senki, semmi. Mi egy tehetséget se zárunk ki — hiszen a Kalangya hasábjain egész sor vajdasági író szerepel! — de az író cikkeinek alkalmazkodnia kell a Kalangya folyóiratnivójához, mely Kristállyal szemben jó novellákat, tanulmányokat, kritikákat, költeményeket, kisebbségi cikkeket, könyvismertetéseket és fordításokat jelent. Hangsúlyoztam újévi cikkemben is, hogy a Kalangya — bár programja szerint magyar kisebbségi folyóirat, minden világnézetű cikknek helyt ad, ha megőrzi az objektív színvonalat és nem sérti erkölcsi rendjét. — Mi nem frissen átmázolt, vajdasági írókat kérünk, mert jól tudjuk, hogy ilyesmit nem lehet erőszakolni, hanem önmagáért felelős, tehetséggel szavatolt írást, melyből nem csap ki a sivár szegénység-szag, vonatkozzék ez akár a témára, akár az író kulturájára. A színeket ugyanis a jövő generációja fogja kitermelni s nem mi, akik e tájon csak jött-mentek, vagy vendégek vagyunk. Mi nem lehetünk sem Erdély, sem Csehszlovákia, tehát ne akarjuk minden áron azokat másolni, mert ez lehetetlen, viszonyaik teljesen elütő volta miatt. Már sokat irtam arról, hogy a vajdasági problémák előszedése és hánytorgatása megoldhatatlan akadályokba ütközik s csak az illoyalítás látszatát boríthatná irodalmunkra. Kár tehát ily erősen közhelyes kérdésekkel is zavarni, mételezni a köztudatot, csak azért, hogy ismét beigazolódjék a Szentelekgy-programhoz való hűtelenségem. Amit a kisebbségi gondolatért meg lehet tenni, megtettük, oly mértékben, mint ahogy még sohasem volt meg, akármit is vet szememre a cikkirő. A kisebbségi öntudat fejlesztése többé nem papiros, hanem valóság. A Kalangya e program beváltásával oly munkát végez, melyet a régi vajdasági irodalom sohasem mutathatott fel.

Lehet-e itt komolyan arról szó, hogy én vagy a Kalangya szerkesztősege — mert mindent kollektíve intézünk — eltértünk a

Szenteleky által megjelölt iránytól? Tisztában vannak-e a vádat emelők, hogy Szenteleky utolsó évében maga is erősen revideálta régi programját, mint teljesen alkalmatlant arra, hogy itt nivós irodalmat fejlődhessen? Ha igen, úgy tudniok kell, hogy vádjuk igaztalan, meg-nem-gondolt. Mi mindig az új irányvonalon haladtunk, nem uszályhordásból, hanem meggyőződésből. Mi csak azt építettük tovább, amit ő megkezdett, de amit betegsége miatt nem fejezhetett be. Bizonyos, hogy ez semmiképpen sem kedvezett többé a dilettantizmusnak. S bizonyos, hogy ha mindannyiunkat ez a meggondolás vezetett volna, ma nem lenne 60 magyar író Jugoszláviában. Mert a műkedvelősködés többé sohasem juthatott volna polgárjoghöz. Elvégre is teljes képtelenség, hogy itt máról-holnapra — szinte a teljes semmiből — közel 25 új író bujjék elő. Ez hazugság, humbug! Mi nagyon is jól ismerjük íróinkat s tudjuk, hogy kitől mit várhatunk. Hogy idáig jutottunk, csak egy semmivel sem számoló lelkiismeretlenségnek tudható be. Nékem ilyen áron nem kell a rokonszenv, nem kell a népszerűség. Írói és szerkesztői felelősségem szemben áll minden hasonló erkölcstelen megalkuvással s addig, amíg szavam van, nem engedhetem, hogy a Kalangya is nevetségessé váljék. Ha az írói felelősség nálunk nem volna uccai koldus, hanem méltóan tiszteletben tartott, mint másutt, a dilettantizmusra célzó soraim miatt sohasem zudulhatott volna reám igazatlanul vádoló támadások sora azok részéről, akik még azzal sincsenek tisztában, hogy kié a Kalangya, ki rendelkezik vele s egyáltalában mi volt Szenteleky hagyatéka s akik semmi vagy csak elenyésző áldozatot hoztak a Kalangya fennmaradásáért és mai nivójáért.

Szirmai Károly

Őszi séta egy traktor nyomán

(Szirmai Károlynak)

Türelmes föld! a béke földje
amely úgy megadja magát,
mint ez az őszi szántó melyen
az uraság új traktorát
próbálgatják tíz ekeyassal.

S békés földön mint az erőszak
töri magát a gép elő;
hiába zombék, fagyökér, vagy
szikes talaj, — nincs zökkenő,
ha merülnek az ekevasak.

Nyersolaj-büzös, zord, hatalmas
ez a földturó gépezet,
melynek nyomán bár tíz barázda
dől, a varjú nem lépeget
a sorban, mivel pöffög a gép.

Pedig itt van! egy akácán ül,
villog a varjak serege
s kopogó szemmel lesi, várja,
hogymikor dob fel az eke
a barázdák közti pár kukacot.

De már megint fordul a gép és
mielőtt lecsapna a had,
barázdára újabb barázdát
fordít az eke hamarabb,
hogymérségükkel még várjanak.

S a konok varjú-koponyákat
kezd a gond betölteni:
kövér kukac, zsíros föld mellett
kellene éhendögleni?
egy pöffögő, hirtvány gép miatt?

S hogy így kárognak, háborognak,
a föld túlsó végében, ott,
ahol a traktor rendet váltva
épp visszafelé kanyarog,
gyilkos szemekkel a cselédek

nézik dühödten s tehetetlen
hogymez a gép, e szörnyeteg
miként tesz majd kenyérteleenné
tíz páreketartó kezét,
az urasági tanyák során.

FEKETE LAJOS

Vasúti szerencsétlenség

A forgalmi szolgálattevő, aki itt egyben állomásfőnök és pénztárnok is volt, sietett a váltóhoz ellenőrizni.

— István, — mondta sebtiben a váltókezelőnek, miközben gyorsan beirt a könyvbe —, a 61-es a negyedikre megy. De mert nem fér be — 80 tengely — a határnál kapcsolják le és behuz a háromra. A kettő szabadon marad a gyorsnak. A 22-es meg megfér a 61-es mögött, a védjelzőnél meg kell állítani, hogy lassan huzzon fel.

Ez itt el volt intézve. Visszamenőben beszólt a raktárba a máházónak:

— Haraszi, (ezzel félharagban volt, hát nem a keresztnévén szólította) maga kimegy a 4-es váltóhoz a gyors elé, s ha elment, előjön a 61-es kezeléséhez.

Haraszi nagy szemeket meresztett, magában azt gondolta »pukkadj meg«, de azért katonásan kihuzta magát és azt mondta: — igenis. — De azért, ahogy a főnök megfordult szemtelenül utánanézett:

— Hát Kovács hol van?

— Kovácsot elengedtem ma délutánra, majd a 37-essel megjön. Addig elboldogulunk nála nélkül is.

Haraszi tudta, hol van Kovács. Odavolt Gyöngyösön borért. A főnök urnak volt egy 25 literes hordója, azt minden két hétben telehozatta borral egyik-másik váltókezelővel. Emellett persze ezek maguknak is hoztak egy-egy demizsonnal. Nem is azért kérdezte hát, hanem hogy figyelmeztesse a főnököt, hogy tudja minden stiklijét s gondoljon arra, ha övele szemben a szolgálati utasításokra mer hivatkozni, hogy hát az melyik utasításban van benne, hogy a váltókezelő szolgálati időben Gyöngyösre menjen, még hozzá borért.

A főnök dühös lett erre a szemtelenségre, de nem tehetett semmit. Csak magában fogadkozott, hogy nem nyugszik, míg ezt a piszkot ki nem rugja innen.

Csakhogy ez nem volt könnyű dolog. Nemcsak azért, mert Harasztnak egy valódi főfelügyelő volt a protektora — felesége nála szolgált lánykorában s most is hordja nekik a libát - hanem, mert ez a piszkos Haraszi minden gazságába berántotta a főnököt is. Legutóbb is egy mázsálásnál három zsák árpát »szerzett« s testvériesen megosztotta a főnök urral, amennyiben egy egész zsákkal bevitt a malacainak, úgy, hogy ő nem is vette észre, csak a felesége, aki azonban minden asszony módján, szereti a potyát. A többieknek is adott belőle, hogy irigység ne legyen. Irigység persze azért csak volt, mert a csurgó rendszerint az övé volt, amit különösen a főnök-

né kifogásolt. Meg is próbálta a csirkét a raktárhoz kapatni, de a kotló nem akarta megérteni a dolgot és mindig elvitte a csibéit a kubikgödörbe, ahol a talpfa és sinvégláb alatt kukacokat is talált, amik még az aprómagnál is jobbak.

Visszament az irodába s mert a gyors már jelzett, kinyitotta a pénztáráblakot és kiszólt rajta:

— Van valaki?

Volt igen, néhány parasztember Nádasladányra. Ott szorongat-ták a kezükben már régóta a pénzt s most tolongva hajolnak az ablakhoz.

— Nádasladányra egy harmadikat — szól az első.

— Várjon... mikor lesz még az?... a gyorsra van-e valaki?

Nem volt senki. Becsapta az ablakot, a parasztok utánamorgogtak: »Az anyádat, de nagy ur vagy!..«

Kiszaladt az irodából, mert a tehervonat már beérkezett, csakugyan hosszú volt, a vége künn csüngött a kanyarban.

Egy kis huzavona után elintézte a vonatvezetővel a beállítást és visszament az irodába. A telefon szólt.

— Halló, halló... itt Nádasladány, 7272 II-odrász mehet?

Dühösen ordított vissza:

— Nem jöhet! Hova tegyem? Minden vágány tele van!.. A 61 két vágányon, az első tele üres kocsi-val, a másodikon a gyors jön... A 22-esnek is alig tudok helyet szorítani.

A nádasladányi forgalmista — kisebbbrangu és vicinálisfőnök — türelmesen magyarázott:

— De kérem, Ujházi ur, én nem tudok neki helyet adni. A kitérő tele van cukorrépával... Még a 22-est se tudom előre eresztetni, pedig már jelez az is... lekésik a gyorstól.

— Hát jöjjön, rogyjon rá az ég, majd csinálunk valamit!

Most volt aztán baj. Erre a rendkívüli tehervonatra nem számított s a váltókezelője is most nincs itthon. Nádasladány egy pár kilométerre van, mindjárt itt lesz. S a gyors is itt lesz, azt pedig nem szabad feltartóztatni. Mert azon nagyurak is jöhetnek — vasúti urak —, akik meggyzik maguknak azt az állomást, ahol a gyorsnak hibás elvezetés miatt késni kellett.

Összeijedve szalad a tehervonat vezetőjéhez:

— Kérem, Szilágyi ur, adjon egy embert a 4-es váltóhoz, a negyedikről a szerelvényt huzassák fel, hogy a 22-esnek hely maradjon, ami kocsit nem fér be, azt lökjék be az elsőre, tolják ott össze egészen a kocsikat, csak átjárót hagyjanak... ez a tetves Nádasladány a nyakamra küldi a 72-es másodrészt... mit csináljak én vele?... hova tegyen? Nem dughatom a zsebembe!..

A vonatvezető és a fékezők összevetnek: — Nyulházi ur — ez a gunyveve — meg van ijedve — de azért mennek a kapott rendelkezést végrehajtani.

Közben bejött a rendkívüli tehervonat. Most meg ahhoz kellett szaladnia:

— Kérem, azonnal huzassanak fel a negyediken a határig, hogy a 22-es beférjen még maguk után. Ha a gyors elmegy, majd más-kép rendezzük . .

A gyors messze állomásról jelzett, még nincs benn, de már igye-keznők kell az elrendezéssel. Addig már nem is mehet vissza az irodába, amíg minden rendben nem lett.

Nem is lett semmi baj. Mindenki éber és ügyes volt. Bejött a vicinális személyvonat Nádasladány felől s bejött a gyors is. Átszálltak az utasok s elment. A főnök ur meg izzadó homlokát törölgetve, ment be az irodába. A tehervonat személyzete pedig a tolatáshoz és a rendezéshez fogott.

Ezalatt a Nádasladányra utazó parasztok épu gy izzadtak a vá-róteremben mint künn a főnök. A legelső közülök odaszoritotta a homlokát a pénztár üveglakához s próbált keresztülesni rajta. Ha valami mozgást hallott az irodában, vagy az iroda előtt próbált zajt csapni, köhögött, vagy a csizmáját csöszkölte a betonpadlóhoz, hogy észrevétesse magát.

Már a gyors is elment, a 22-es vicinális, az ő vonatjuk; megfordult, szemet-vizet vett fel s most hazafelé áll fejfel és csende-sen pöfög.

Már idegesek, morognak, a hátulállók biztatják az elsőt, hogy kopogjon, de az nem mer, mert nagyon goromba a főnök, félnek a leszidástól, a megaláztatástól, de főleg attól, hogy ütni nem lehet.

Ki-kinéznék a Perronra a főnök után, de nem mernek neki szólni s megint csak visszamennek a pénztár elé topogni.

Egyszer aztán hallják az ajtónyitást s a motozást az irodában, várják, hogy na, majd jön már, de hiába. A telefonhoz megy, azt zörgeti, engedélyt kér a visszamenő személyvonatnak.

A hátulállók hangosan és türelmetlenül biztatják az elsőt, hogy kopogjon, de azért ők sem mernek előre tolatkodni.

Az első végre a kezében levő pénzdarábbal halkán megkocog-tatja az üveget.

De nem igen hallik be s különben is a főnök a telefontal van elfoglalva.

Végre az egyik, aki már tudja, hogy most a telefonálás után az következik, hogy a főnök kimegy, beir a könyvbe és elereszti a vo-natot, előrerugtat és ököllel megveri az ablakot.

A főnök dühösen ugrik oda:

— Az istenit a fejüknek, nem tudtak eddig szólni, már menni kell a vonatnak . . bevárják az utolsó percet . . Ilyenkor már nem tartozom jegyet adni . . nézzék meg, mi van kiírva . . 5 perccel a vo-nat indulása előtt . .

— De kérem, főnök ur, — dadognak az emberek —, kértünk mink már egyszer, de azt tetszett mondani, várjunk . . azután meg nem volt benn senki . . .

— Ne járjon a szája, nem az én kötelességem, hogy gondoljak rá, van-e már maguknak jegyük!

De azért kiadja a jegyet és az emberek rohanva tolongnak kifelé az ajtón.

Futtában az iroda előtt visszanéznek az éppen kilépő főnökre s ez a nézés egy csomó átkot és gyűlöletet takar.

A vonat már sipol s most meg a kalauz förmed rájuk:

— Hol az istennyilában voltak eddig. . na, gyorsan, gyorsan, mert indulunk! — A sip a kezében a szája előtt és már fujja is.

★

Az állomás elcsendesedett. A nádasladányi vicinális után elment a rendkívüli tehervonat mozdonya is, csak a tehervonat maradt, amely majd az esti személy után megy tovább. A kirakást és a tolatást elvégezték, a személyzet összegyűlt a kalauzkocsiban, gyorsfőzőn ételt melegítettek, kávé, teát főztek és mulattak Nyulházin, a főnökön, hogy hogy be volt gyulladva a sok vonat miatt. István, a tulsó váltókezelő bement vacsorázni avval, hogy majd a 37-eshez előjön a kirakáshoz, Haraszti, a málházó, meg a tehervonatok által hozott áruk iratait rendezgette.

A főnök is bement a feleségéhez, elpanaszolni, hogy mennyi baja van, hogy az a nyomorult Ferencsik, a nádasladányi előljáró, hogy be van ijedve, hogy idezsufol az ő nyakára minden vacakot, amikor neki milyen kevés a helye és hogy kell vigyáznia, hogy a gyorsot ne késleltesse. S a nagy izgalom után, amely egészen felkavarta az idegeit és a gyomrát, a felesége teát főzött. Megitta, közben jegyet adott az utasoknak, engedélyt a 37-esnek a behaladáshoz.

★

A 37-es személyvonat ezalatt nyugodtan robogott errefelé. A kalauzkocsi után következő harmadik osztály első végében négy vidéki kupec ramslizott a térdükre fektetett bőrkabáton, a másik oldalon szakállas zsidók zümmögtek. A kocsi tulsó vége nemdohányzó szakasz, ott szép kis menyecske bajlódott nyughatatlan másfél-éves kisfiával, aki már oda is pisált; testes zsidóasszonyok látogatóból, betegeskedő parasztasszonyok a híres orvostól és iskoláslányok ültek pár dohányutáló férfi között. A kocsi első végében ezenkívül még ott volt Kovács, a váltókezelő. Mellette a nagy demizson, a szatyorban kisebb üvegek és más apróságok. A kis hordó a mozdonyon lapult, mert a vezér jó komája s csak nem bolondok, hogy vasutas létükre fuvart fizessenek. A mozdonyon nem járt az ellenőr.

★

Az este leszállt s az állomáson is csend volt. István kigyújtotta a váltó lámpáit, Haraszti a perronon levőket, a Kovácsé meg már régen égték, mert egy fékező még tolatásnál meggyújtotta őket. A főnöknek váltóvizsgára kellett volna menni, de a feleségének való panaszkodással, a teázással és a jegyadással úgy eltelt az idő, hogy

azon vette észre, a vonat a védjelnél fütyül, — ej, egye fene — gondolta — majd beírom utóbb.

★

A 37-es elhagyta a védjelzőt, a mozdonyvezető és a fűtő a helyükön voltak s bár néztek, de nem láttak. Nem látták, hogy a váltó nem jól áll. Olyan megszokott az egész, lámpák, váltók, védjelzők, az ember látja, de nem veszi észre.

A kerekek átsattogtak a váltón. A kupeczek még mindig ramsliztak, a kalauz a kilincset fogva leste őket s ahogy átdöccent a váltón nyitotta az ajtót, a kupeczek meg utánakiabáltak:

— Milyen állomás ez, kalauz ur?

A kocii tulsó végében a menyecske a kifizia homlokát a magáéval együtt odaszoritotta a jó hüvös, s kissé nedves ablaküveghez s lestek együtt ki a sötét estébe.

Kovács künn állott a kocsiperronon, kezében a demizsonnal, mellette a szatyorral, hogyha megáll, azonnal leugrik, lepakol és szalad a mozdonyhoz, azután meg a kalauzkocsihoz, segíteni a kirakásnál.

Ahogy áthaladtak a váltón, ő mindjárt észrevette, hogy nem jó irányba kanyarodik a mozdony. — Mi az Istent csinálnak ezek — ütött belé — miért megyünk a harmadikra?

A következő pillanatban levágódott a lépcsőn és elterült a második vágány sinei között. A szatyorból az üvegek, cukor, kávé szétrepültek, a szalmáskorsó összeroppant a piros bor kifolyt a vesszőfonatok között; a kalauz a két koci közé szorult, a ramslis-kompanya összebukott, a pénz széjjelgurult a padlón s a lecsuszó bőrkabáton vércsikok futottak végig. Az egyik hátába deszkaszilánkok furódtak s mind együtt alászorultak a rájuk hulló kocsifedélnek.

A menyecske kezéből a széthulló ablakon át kirepült a gyerek a sötét éjszakába, ő maga pedig alámaradt a rászoruló padnak.

A tehervonat fűtője elmélyedve pucolta a mozdonyt — a fűtők mindig pucolnak — s csak azon vette észre, hogy egy óriási meliport kap, s a következő pillanatban csupa füst, gőz és forró víz az egész.

A kalauzkocsiban vacsorázó társaságnak kiborult az étele, a kacagás elhalt, egyik a nyitott kocsiajtón bukott ki, másikat az összeszaladó kocsiüvegek lapították össze.

Robaj, ordítás, jajgatás, a főnök ész nélkül ugrik a perronra s csak megnémul, mint a csuka.

★

Néhány nap mulva írták meg az ujságok: A vizsgálat megállapította, hogy a kalászosi állomáson történt katasztrófa oka: hibás váltóállítás. Valamit csak kell mondani, mert hisz ki lát a dolgok mögé?

Mindég régi marad

És minden új és minden más:
a gondolat az akaráás
a sor, a rang, a hang a rend
ujabb, s új lett fent és lent.
Más a szokás, más a szép,
más a kezdet s nincs is vég.
Más a vonal, anyag, stílus,
tánc is új, és más a virtus.
A női arc, az ajk a szem
festett mint még sohasem.
Más az ének viágszerte,
másképp szól a gyermekmese.
Más a munka más gyár
minden minden gépre jár.
Másképp raknak tornyot, falat,
ma szánt a gép, a gép is arat.
Más az otthon, ház az ucca,
s hová halad, jaj ki tudja. . . .

Csak a szegény ember sorsa
cudar nehéz örök dolga,
nyuzott izma, fáradt csontja
lelkektörő sötét gondja,
gyermekének sápadt arca
vigasztalan életharca,
átkozottan kevés bére
beteg szive, gyönge vére,
kevés kenyér, sovány falat:

miért hogy mindég marad, marad,
miért hogy mindég régi marad?

Kara Mihály

Tiszamenti irások

A fecskeraj

Végrehajtani mentünk. Ki a tanyák közé. Bár nem esett, de lógott az eső lába. Szinte bele lehetett volna kapaszkodni.

Előzőleg vagy 8-10 napig zuhogott az eső s így csupa sár, locspocs volt a dülölút. Ugyancsak nekifeküdt a községi előfogatos két tizenhatmarkos cocója, hogy itt-ott bele ne rekedjünk a kátyuba.

A szerencsétlen végrehajtást szenvedő tanyája volt vagy tíz kilométerre a községtől. A hepe-hupás uton jócskán összezötyöggett hát bennünket a könnyű homokfutó. A féderes ülés se sokat enyhített ezen a környülálláson.

Ebéd után is volt az idő, amikor különben édes délutáni álmodat szoktam elszenderegni s ez most nagyon hiányzott. Elszundítottam volna, de egy-egy erősebb zökkenő újra meg újra észreterített.

A végrehajtó jobban hozzá volt edzve-szokva az ilyen parádés utazásokhoz a sík alföldön, de most ő is nagyon elszontyolodott. Elfogytak végnélküli anekdótái. Megnémult.

Igy aztán kénytelen-kelletlen figyeltem a környéket. Pislogtam szanaszét, ameddig két dioptriás csiptetőm az orrom nyergén lehetővé tette a kilátásomat.

Varjuk szálltak néha lomhán keresztbe előttünk az uton. Egykét kislajbis kánya meg hajításnyira bevárta kocsinkat. Csak nagykésőre lóditották magukat odább pár puska lövésnyire. Nagyot tottyanva, amikor ismét földet értek.

Amott meg egy fehér pettyes hasu vércsét pillantottunk meg egy kiálló rögnön, amint eznap ebédjét, egy verebet szabdalt szét. Csak úgy röpködtek a levegőben az ártatlannak a pihetollai. Oda se hederített, amikor kocsisunk ostorpattogtatással, meg füttyörészéssel akarta megzavarni a mohó kosztolását. Tudta, egészen pontosan tudta a huncut ragadozója, hogy ezek ugyan le nem szállnak ebbe a sárba a kocsiról. Puska sincs náluk. Pusztá ijesztgetés az egész. S ennek ugyan fel nem ül. Arrább meg egy hamvas karvaly állt meg fönna a levegőben s furcsa billegéssel kereste a föld színén egérszákmányát. Majd egyet lendült s tovább állt. Hogy libegve újra odaszögezze magát az égre...

Messzire vigyáztam a tájat s közben észre sem vettem, ami a közvetlen közelünkben történt. Mert bizony történt ám ott is valami.

Még valahol a falu alatt hozzánk szegődött egy fecskeraj.

Nyolc-tíz-tizenkét állatka volt. Ugy látszik egy fészek alja. Vagy kettő. Jobban szemügyre véve őket, látta az ember, meg tudta különböztetni az öregeket, a szülőket az idei költésbeli fiatalokat. Ezek tudniillik kisebbek voltak, farkuk, szárnyuk rövidebb.

Állandóan a kocsi körül keringtek s hűségesen követtek bennünket. Eleinte azt hittem mindég más és más madárkak kacarásznak, cseverésznek körülöttünk, de végül is meg kellett állapítanom, hogy nem, mindig ugyanazok. Azok amelyek még a falu alatt hozánk szegődtek.

Kétoldalt a kocsi mellett vagy utánunk csak lebegtek-libegtek alig 20-30-40 centire a sáros föld fölött, de akkor, amikor a kirugó lovak patái előtt átváltottak egyik oldalról a másikra, akkor vilámsebesre vált repülésük.

Kérdem a végrehajtót dűnnyögve, mit keresnek ezek a fecskék itt körülöttünk? De biz' ökelme egyéb, sokkal fontosabb gondolatokkal volt elfoglalva, hogysem figyelte volna kedves kis kísérőinket. Biztos azt számolgatta magában, mennyi lesz a kilométerpénz, a napidíj, a kiszállási költség? meg a többi hétköznapi haszontalanság.

A kocsis paraszti ember, sokszor megteszi ezt az utat, különben is kint tölti élete javát a szabad természetben, ő biztosan tud magyarázatot adni a fecskék különös viselkedésére.

Őt kérdezem hát meg, mit gondol, mért tartanak velünk az Istennek e kedves jószágai?

— Mért — dörmögi — mert szedik a legyeket!

Ha nem lettem volna rest, a homlokomra ütöttem volna az öklömmel. De lusta voltam jól elhelyezett, köpenyem külső zsebébe mélyen becsusztatott kezemet a melegről kihuzni s így csak gondolatban állapítottam meg, hogy lám milyen számár vagyok én s mily értelmes ember ez a kocsis.

A lovak marján, csülkén, hasán, tényleg csapatostul ülnek sokszor azok a ronda vérszívó legyek. Egyesek állandóan leválnak, elszállnak helyükről, hogy egy kicsit megtáncoltassák elernyed, jólakott inaikat, potrohaikat a levegőben s csak ezt várják a jó kis fecskék, hogy nyilröptében bekapják, felfalják őket.

Lám, lám, ez az önfentartás, az egyszerű táplálékszerzés az oka annak, hogy oly kitartóan követnek, állandóan kilométereken és órákon keresztül repdesnek körülöttünk.

Még inkább kitűnt ez, amikor később az ut mellett elterülő legelőn egy juhnyájjal találkoztunk.

A birkák szorgalmasan harapdosták a zöld füvecskét és csep-pet se törődtek azzal, hogy fölöttük, körülöttük, mellettük, a fecskék egész raja repdesett. Szinte surolták röptükben a juhok bő bundáját. Ugy látszott mintha a fecskeraj ölelgette volna a nyáját.

Erre már igazán nem kellett magyarázatot kérni. Az élősdí legyek tömegéért valósággal megszállotta ezt a csapat birkát egy nagy csomó fecske s valószínű már reggel óta szedték, fogdosták

róluk a nyalakodó legyeket, a vérszívó szunyogokat s egyéb muslincákat.

Míntha csak valami fényes fecskeaplannal terítették volna le a piszkos csontszíni gunyáju birkanyáját.

A jövő évi kis báránycák mamái szívesen túrték a fecsketábor simogatását, a puli kutya se vakkantott, a juhász meg pláne nyugodtan pipázva követte lassu lépésben a vigan kacarászó, hőmpölygő gyapju hullámot.

Mindenütt a legnagyobb csönd. Csak a vezér kos rekedt kolompja szól, amint fütépes közben állcsontjához verődik...

Álmodozásomból egy erős zökkenés ébreszt föl. A fejem egyet nyaklik a vállaim közt. A lovak megtorpannak, a kocsi megáll.

— Helyben vagyunk — mondja egykedvűen a kocsis a gyep-lőt megeresztli. A két vasderes nagyot int a levegőben a fejével, míntha igent mondana s kihuzza a kantár szarát, hogy ne szorítsa tovább a zablá a szájjugaikat.

Helyben vagyunk. Vége a szép ábrándozásnak. Kezdődik a csuf valóság. A foglalás.

Az őszi pillangó

Tavaly nagyon hosszúra nyult a nyár. Még november végén is pompás tavaszi napokra ébredt a világ. Az ujságok folyton azt íro-gatták, hogy itt másodszer terem az almafa, amott meg már har-madszor virit az ibolya, illatozik az orgona.

Pláne déltájt volt gyönyörű meleg idő.

Nem csoda hát, ha azon az udvaron, ahol az ügyvédi iroda gép-írókisasszonyára várakoztam, aki csak egy pillanatra szaladt át a szomszédba — s ahol egy nagy bokor szerény lila szírmu virág már ki tudja hányadszor kezdett nyilni, — megjelent imbolygó libegés-sel egy páva szemű pillangó.

A fecskéfarku lepke után ez talán Európa legszebb, legdisze-sebb pilléje. De csak akkor, ha széttárja szárnyait. Mert különben kormosfekete, alig mintázott szárnyai összecukva semmit sem mu-tatnak. Szinte észre sem lehet venni ő kelmét zárt állapotban.

De annál szebb ám, ha kiterjesztett szárnyakkal leül egy kőre, kiálló rögre, vagy kerítés-léc hegyére. Tompa vörös, fekete csikok-kal s pontokkal diszitett szárnya négy sarkán gyönyörűen hat a négy, acélkék sávokkal mintázott hatalmas kerek szem.

Éppen delet harangoztak a közeli templomban s lepkénk né-hány bizonytalan ide-oda libbenés után le is szállt a bokor egyik hal-vány lila virágjára. S megmártotta órarugó forma nyelvét kibontva, az egyes virágkelyhekben hogy kiszívja, szopogassa azt a pici mé-zet, amely ott bent valahol titokban megült, meghuzódott az enyhe félhomályban.

Ebédelt. Szabályszerű időben, a lepkebirodalom szokása sze-rint, az előirt módon ebédelt.

Virágtüszőtől-virágtüszőhöz ment, majd átlibbent egy másik ingó-lengő virágra s ennek kelyheiből is kivette a maga dézsmáját.

Gyönyörködve szemléltem, amint szárnyait néha ki-kicsapva, meg összecsupkva mutogatta hatalmas négy szemét. Négy kerek, szép, de vaksi szemét.

Dehogy is bántottam volna. Vártam mikor végez az ebéddel. S mit csinál ebédután?

Jó ideig tartott, míg belakott. S utána, kisebb körut végeztén a virágok fölött, leszállott az irodába vezető keskeny ösvény egy téglalapjára. Épp oda a téglába égetett H. M. monogrammm fölé. Disznek. Lám mennyivel szebb lett volna ez égetett agyagkocka, ha a pillangót már eredettől odatervezték volna a téglal oldalára, felületére.

Keményen kifeszítette két szárnyát s láthatóan élvezte a nap meleg sugarait. Ugyilátszik pilleországban ez a divat. Ebédutáni szundítás helyett: napfürdő.

Nem is lett volna itt semmi bökkenő, ha időközben nem jelent volna meg a keskeny téglalösvény tulsó végén, pillénk látóhatárának legszélén a rettenetes ellenség, egy vérszopó kandur.

No, de ezt egyenlőre egyikünk sem tudta. Még maga a konyha sovány tündére se, aki állandóan biztatott, hogy a gépirókiasszony csak a közeli póstára szaladt át s azonnal itt lesz. Csak várjak türelemmel.

En vártam, de egész más okokból. Az írógép szakértő pettyeg-tetőjét már rég el is feledtem.

Most a kandur kötötte le a figyelmemet, aki lassu, megfontolt, határozott léptekkel haladt egy bizonyos irány felé. Minél közelebb jutott, annál inkább megbizonyosodtam afelől, hogy...

A szerencsétlen pillangó nem sokat élhetett még ezen a világon. Minden elővigyázati rendszabály foganatosítása nélkül, valószínűleg vakon rohant az emberek és az állatok világába. A biztos veszedelembe. A romlásba. A halálba.

Az ő számára csak az ártatlan, mézes kelyhű virágok és a simogató napsugár létezett.

En rólam, aki már rég megfoghattam volna, no meg a közeledő haiúios veszedelemről, fogalma se volt. Azt hitte tán az ártatlan, hogy az egy négy lábón járó, nagy fekete foltos fehér tearózsa. Amejynek szirmai közül szintén lehet mézet szippantani.

De ne vágjunk a rud elé. Akkor ugyanis még én sem tudtam, miben sántikál a kandur öméltósága. Legalább ez a cím dukált neki, olyan méltóságteljesen közeledett. Szemeit előre, kitartóan egy pontra szegezve.

Mikor egy kurta lépésnyire megközelítette a napfürdő s minden egyébről megfélekedező árva kis pillét, leült a négy lábára s hatalmas farkát kinyújtva, ennek csak a legvégét pecegette, mikor valaki a mutatóujja hegyével huncutul nemet int.

Most már észrevettem, élesen figyelte, mint viselkedik a lepke megjelenése láttán.

Kezdett a dolog szörnyen érdekelni. Mit akarhat ez a jól megtermett, dus bundájú kandur ezzel a pöttyöm lepkével, amely csak azért ekkora, amekkora, mert kiterjeszti testi nagyságát tiszterhuszszor meghaladó két szárnyát.

Határozottan izgatott a dolog további kifejlődése, még egyenlőre teljesen homályba vesző vége.

S a pille moccanat nélkül keményen ül egyazon pontján a téglafelületének. A H. M. monogram fölé.

Ezen felbátorodva bundás ő kelme lassan feláll s óvatosan közeledik a pávaszemek felé. Egész közel érve, hirtelen elhatározással ráteszi első jobb mancsát a pillére, amely egy pillanatig kinlódva vergődik, majd összeroppan a kétségbeejtő suly alatt. S megáll szárnyai verdesése.

Még mindig nem értem. Mit akar a nemes macskafaj e derék him képviselője ettől az ártatlan, senkinek a legkisebbet sem vétő, sőt szemet-lelket gyönyörködtető pillangótól?

Mert egyenlőre megleégszik azzal, hogy öt finom karommal felfegyverezett, de egyébként gömbölyű és puha — majd azt mondom: tenyerét, talpát ráteszi a pillére.

Megvagyok győződve róla, hogy nem roppantotta össze s ha felemelné pracliját, a pille még el is szállna. Pár millió himpor vesztéssel igaz, de egyébként épen.

Tán csak játszani akar vele, mint a rossza állatkinzó gyermek a cserebogárral? Hogy aztán szélnek eressze! S gyönyörködjék levegőbeli táncában?!

Majd mindjárt meglátjuk.

Meguntam ugyanis a hosszas várakozást s arra tőkéltem el magam, hogy — óvatosan nehogy hegyes körmeivel belém kapjon — a cipős lábammal letolom a kandur mellső végtagját a lepkéről. Az elgondolást nyomban tett követte.

Igen ám, de őkelme nem az a legény, aki ilyesmit megenged másnak.

Keményen ellenállt kísérletemnek. Sőt látva egy idegen hatalomnak az ő belügyeibe való beavatkozását, sürgősen — befalta a lepkét. Szőröstül-bőröstül, azaz, hogy szárnyastul, himporostul, pávaszemestül együtt bekapta apró hegyesfogu szájába, összerágta s lenyelte. Nehezen ment kissé e legutolsó művelet, mert ezen közben a fejét előre-hátra nyujtogatta, míg nagy-nehezen lenyomta a semmikép se csuszós falatot. De izlett neki, mert még a bajuszát is többszörösen megnyalta utána. Észrevehetőleg nagyon, de nagyon izlett neki.

A szegény lepke még azt sem mondta: ukk. S már eltűnt végső — végső? — gyugovóhelyén, a macska gyomrában, aki ez után a sikeres vadászat után méltóságteljesen sétált be a konyhára, ha nem is oly izes, de kiadósabb falatokat várandó.

Ime, a szegény tapasztalatlan, őszi pávaszemű pillangó megható története. A bölcsőtől a siring egyetlenegy rövid félóra alatt.

»Et habent sua fata libelli!«

A légy-rabló

Nyaranta kertiszékben szoktam ebéd után az ujságot olvasgatni. Az udvar egy árnyas helyére cipelem a nyikló-nyakló heverőt s végig nyujtózom rajta.

Rendszerint a fügefafa előtt egy homokzátóny szomszédságában ütöm fel tanyámat. — Az ujságlapozás közepette legtöbbször el is szundikálok. De néha azzal töltöttem a fölös időt, hogy a tenyéryni homoksivatag életét vizsgálgattam, tanulmányoztam.

Már régen láttam ugyanis, hogy főleg eső után, amikor a sikló homok megmerevedik, apró lyukak támadnak meg eltűnnek a homokdombocská egyes részein.

Kezdtém figyelni a jelenséget s csakhamar rájöttem, hogy a lyukakban egy apró darázsfajta lakik, amely távozás után a lyuk bejáratát homokkal betemeti.

Farral nekiáll rejtett lakása bejáratának s első két vagy négy lábával oly gyors iramban kezdi a homokszemeket a lyukra szórni, hogy ez hamarosan tele lesz, bedugul, eltűnik.

Erre ökelme párszor ide-oda futkos, ugylátszik megszemléli, jól eltüntette-e homoklakása kapuját s miután úgy találta — igen, elröppen ismeretlen tájak felé.

Hm, hm...! estem gondolkodóba. Most már megvárom, ha a fene fenét eszik is, megtalálja-e a lyukacska bejáratát? Ha vissza jön?

Nem kellett várnom öt-tíz percig se s már megérkezett a házigazda. Én persze közben támpontokat kerestem, nehogy magam is eltévedszem a helyet, ahol a lyuk szája találtatik. Egy közeli fehér mézszemcséről megjegyeztem a tájéket.

És valóban pontosan az elhagyott helyre vágódott le az alig háromnegyed centiméteres, karcsu testű, halványsárga keresztsávós, mégis sokban a közönséges házilégyre hasonlatos sötétszürke állatka.

A meglepetést nálam azonban az okozta, hogy nem egyedül érkezett. Hanem másodmagával. — Ez a másodmaga viszont már nem élt. Döglött volt. És bár a kis darázs testsúlyával legalább is fölért, de inkább nagyobb volt, mégis ez könnyedén a két hátsó lába közé fogta, vagy potrohával szoritotta oly erővel, hogy úgy sétált, izgett-mozgott, dolgozott, mintha semmi terhe se volna.

Odaállt az eltüntetett főbejárat elé, most már egyenesen, fejfel neki, gyors kaparással kibontotta a lyukat s amint akkora lett, hogy bebujhatott rajta, már el is tűnt benne a zsákmányával, a légyhullával együtt.

Hopp — mondok — itt egy nagyszerű természeti megfigyeléssel állok szemben.

Hátha én vagyok az első a földgolyón, aki ezt a huncut kis légyrablót észrevettem.

No, mert a továbbiak során kiünt, hogy barátom nem egyedül van. A homokkupac teteje tele volt apró fekete pettyekkel, amiket ha közelebbről megnéz az ember, látja ám, hogy pici lyukacskák.

Egyikből-másikból ki is kandikál a gazdájuk. Kis fehér ezüstös homlokuk kivillog a lyuk homályából. Annyi homokot turnak kifelé maguk előtt, hogy épp csak fejük felső része, a szemekkel néz ki a pusztaságra.

Mások épp befecskenyeznek a lyuk bejáratát, hogy vadászatra ránduljanak, ismét mások épp hazatérnek, hátsó lábaik közt a ki-
kukáló légyporhüvellyel.

Nézem, figyelem az én első kis barátomat, mert már valósággal beleszerettem ebbe az ügyes kis légypusztítóba, sőt az órámon ellen-
őrzöm, hogy átlag 8-10 percenként tér vissza s hozza magával a te-
hetetlen légytetemet.

Ellenállhatatlan vágy fog el, hogy feltárjam a fészket megol-
vasandó, mennyit pusztított már el ebből a bacillus-terjesztőből? És
hogyan fekszenek odabent a homokdombocska belsejében ezek
a légy-tetekem? Nincsennek-e eltetve, szabályszerűen elföldelve,
esetleg be is balzsamozva?

De mégis ellenállok az ellenállhatatlan váagnak, mert sajnálom
földelni egy megalapozott biztos kis egzisztencia egész háziberen-
dezkedését. Esetleg téli magtárát; légyszonkakkal, bordákkal, füs-
tölt légyoldalassal, teletömött kamráját. Hogy a finom légyzsigerek-
ről, pejsli-ről ne is szóljak.

Homályosan derengett bennem valami középiskolai tanulmá-
nyaim tűnő foszlányaképp, hogy vannak egyes ilyen darázs-fajok,
amelyek petéiket helyezik el bogár vagy állati hullákba, hogy azok
kikelve mindjárt eleségre leljenek.

No, de most mindez nem volt fontos. Tény, hogy elállottam bar-
bár szándékomtól s megelégedtem a darázs külső életfolyásának fi-
gyelésével.

Mert ezután naponta néztem-nézegettem, mily szorgalmasan
dolgoznak apró barátaim s tüntetik el egymásután harcképtelenné
tett ellenfeleiket, prédáikat.

Egyszer azonban portyázó hangyák jelentek meg a legközelebbi
s legpontosabban figyelt rablóbarátom lakása előtt.

Öt-hat hangya is sürgött-forgott a tethelyen s láthatólag bon-
tották fel a dugott bejáratot. Szorgalmasan hurcolva el onnan ho-
mokszemcsét-homokszemcse után. Ugyilátszik megneszelték, meg-
éreztek a föld alól kiáramló finom rothadó légy-illatot. Micsoda orr,
micsoda szagló érzék! Micsoda szimatoló képesség!

A veszedelmet, hazaérkezve a gazda, persze azonnal észrevette.
S megkezdődött a küzdelem. No, nem úgy, hogy öltre mentek! A vi-
lágért sem. Sőt a darázska világosan elkerülte a támadókat. Szinte
látszott finyás viselkedésén, hogy nem akar egy ily minden kritikán

alul álló tolvaj népséggel érintkezésbe kerülni. Valósággal irtózott még a gondolatától is, hogy esetleg hozzádörgölözhetik egy-egy feléje iparkodó hangyácska. S messzire elkerülte!

Ellenben egy pillanat alatt befecskendezte homokkal azt a lyukat, amelyet a féltucatnyi tolvajbanda nagy fáradsággal fél óra alatt kiásott. S elrepült légyvadászatra. Tudván-tudta, hogy bármily szorgos s fáradhatatlan is a hangya társadalom, ő, órákig tartó munkájuk eredményét másodpercek alatt tönkresilányítja.

A hangyák azonban nem hagyták magukat. Új segédcapatokat is kapván, nekiálltak a munkának s viharos igyekezettel hordozták ki a bejáratból a homokszemecskéket. Már jól le is haladtak s vagy fél centire feltárták a bevezető nyílást, amikor ismét megjelent a föld alatti ház, illetve barlang ura.

Kicsit illegette magát, ide futott, oda szaladt, megállapította a tényállást s cseppet sem törődve azzal, hogy egyes törékeny testű támadók épp a verem alján küzködnek, a terep legmegfelelőbbnek tartott pontjáról megkezdte a homokfecsckendezést. Háttal állva a célpontnak. Szegények, onnan az akna mélyéből alig-alig tudtak felszínre vergődni. Egyenként, s csak nagy nehezen kecmeregtek elő a homoktenger zajló hullámaiból. Pár pillanatig szédelegve keresték az utirányt, elmenekült társaikat.

És ez a kilátástalan küzdelem többizben is megisméltődött. A hangya kemény fejü konok nép. Amit egyszer a fekete koponyájába vesz, nehéz azt onnan kiverni. Még homokkal kifricskázni sem igen lehet.

De a darázs helyzete se volt rózsás! Mig a támadás tartott, mesterségét nem folytathatta. Hiába hozott légy-tetemeket, barlangocskájába be nem juthatott.

Tény, hogy a végén én untam meg a harc folyását figyelni. Eltávoztam a tethelyről. A hangyák meg a légyrabló tán még ma is harcolnak egymással, ha azóta már rég meg nem haltak.

A vasderes

Nem mindennapi színe volt. Nem volt egészen vasderes se, kevés volt benne a szürke, a farka meg pej eredetre mutatott. A két hátsó lába jó magasan kese, homloka hóka, csillagos. Különben erős, jóállású csikó, lehetett úgy két és fél év körül. A korára jól kifejlődött, hatalmas állat. Nagy paraszt lehetett a gazdája, hogy még most se fogta munkára. Csak úgy a saroglyára kötött dupla kötőféken sétáltatta. A szegény kis parasztok befogták bizony már az alig kétéves csikókat is. Ezek aztán megakadnak a fejlődésben s mint patkányok futnak, nagy, nehéz szekereket vontatva, ezek előtt. Az ember majd azt hiszi, a szekér tölja őket.

Ez a mi jőszágunk intelligens állat volt. Nemes fajra, előkelő eredetre vallott. Elárulta egész magatartása. Okos nagy fejét néha magasra emelte s figyelmesen, előre szegzett fülekkel nézte az ut

forgalmát. Néha zavarba is hozta a mellette elhaladó kocsikba fogott jobban táplált, terhet ritkán húzó lovakat. Ezek u. i. nem tudni mi okból, kilődítették a könnyebb homokfutó kocsikat a rendes kerékvágásból s ha a gazdájuk nem vigyázott, csaknem vágatásba kezdtek.

Erre deresünk meglegedetten nyeherített egyet. Inkább röhögött magában. S más szórakozást keresett.

Igen, megfigyeltem, hogy unta a dolgot ott állni a saroglyához kötözve tétlenül. Már kb. fél órája. S gazdája az ülésben nyugodtan szívja a pipáját. Mintha a világon más dolga se volna.

Mikor már nagyon unatkozott, abbahagyta az izgést-mozgást, jobbra-balra farolást, s elkezdett az első jobb lábával kapálni. De a szó szoros értelmében kapálni.

Sohase láttam még lovat ily ügyesen dolgozni egy lábbal. Egész kifordította a mellső jobb lábát, eltartotta testétől s úgy dolgozott, hogy egész kapanyomokat hagyott a földön. Csak úgy porzott a már rég nem ázott porhanyós föld a lába alatt.

S ő közben lehajlott fejvel figyelmesen szemlélte a kaparás helyét, nem bukkan-e rá valami arany vagy ezüst tallérra. Néha abbahagyta a kapálást s körülnézett más játék után. De hiába. Gazdája még a fülebotját se mozgatta az irányban, mintha meg akarna indulni.

Ujra kezdte most már türelmetlenebbül a munkát.

Hopp, új fölfedezés! Észrevette, hogy a nagy munkában tüdeje erősebben működven, a föld felé kitérűlő levegő magasra kavarja a port a kapálás helyéről? Uj mulatság, uj időtöltés.

Már nem is dolgozott a patájával, csak lefujt vagy jó fél méterről a földre s gyönyörködött abban, hogyan szállnak körben föl a levegőbe az erős porfelhők. Orrcimpái — láttam — reszkettek az örömtől, amint egy szuszra kifujta magából a nagy levegőtömeget. S a por repült nagy körben, egyre terjedve fölfelé.

De idővel ebbe is beleunt. S a gazda még mindég nem mutatott hajlandóságot, hogy induljon. Nyugodtan pöfékelt a bakon. Csibukját a másik agyarára nyomva.

Mit csináljon deresünk? Mit csináljon? Hiába néz körül, nincs alkalom más szórakozásra. A kötőfék távolabbra nem engedi. A hátulsó fertályával még csak eltapiskolhat nagyobb félkörben, de a feje alig mozdulhat fél méternél messzebbre jobbra vagy balra.

Dühében-e vagy unalmában, most az egyik hátsó löcsnek a kocsiodal fölé kimeredt végét kezdi harapdálni. Megvan ez kívülről vasalva. Ez a jó hideg ércborítás kellemesen csiklandozhatja a nyelvét, szája szélét. Végig próbálja hát a kocsiodal felső szélét, de még a saroglya vasat is megnyalogatja. Határozottan jó. Most észreveszi, hogy a saroglya négyszögletes résein át a kocsiodalban levő szalma vagy szára egyes szálai, törmelékei kiállnak. S ha fejét oldalt fordítja s orrát kissé beleerőszkolja a négyszögletes résekbe, leharaphat valamennyit ebből az alja takarmányból.

Igaz, hogy rendes állásban a saroglyán keresztül annyit lefe-tyelhetne be a szájába ebből a gyöngé kosztból, amennyit akarna, de nem. Neki nem kell most az, amelyhez egyenes uton, könnyen hozzájuthat, hanem csak az, amiért meg kell szenvedni, a nyakát szinte ki kell tekernie, csavarnia. S még ekkor is csak pár szálhoz juthat. Nehéz küzdelmek után. Vannak ilyen emberek is.

Már a nyakát is össze-vissza forgatta, csavargatta, már ebbe is beleunt s a gazda még mindég nem indul.

Nagyot nyerit most dühében, párat utána röhögve, amire a kocsis lassan félvállról hátra sercint egy hegyeset. S morog valamit.

De nem elég ám ez ő deressége megnyugtatóására.

Ujra s mind haragosabban kezd kapálni kifordított jobbik lábával. S előkerülnek újra egyenkint az unaloműzés már leirt külön-féle módozatai.

Végre megérkezik valahonnan a gazda társa, fölül mellé a bak-
ra, átveszi a gyeplőt, közécsep a két ígásnak s megindul, gördül a szekér.

Deresünk most már vidáman viháncolva trappol a koci után.
Ha nem láttam volna a saját szememmel, sohase hinném el.

★

Igy vagyunk most valahogy az európai kulturákkal is. Ezek is kettős kötőfékkal vannak az országok politikai szekereinek a sarog-lyáihoz kötözve.

Az egyik a sovinizmus kötele, a másik pedig a kommunizmus pányvája, amelyek csak egész kicsiny működési teret engednek a kulturák vasdereseinek, hogy ne mondjam pegazusainak röptéhez, szárnyuk bontogatásához.

A táltsok azonban izegnek-mozognak, türelmetlenkednek, ka-pálnak s előbb-utóbb elindítják a kátyuba ragadt szekereket, ha egyelőre csak szalmaszál koszthoz jutnak is.

Batta Péter

Népzenénk és a szomszéd népek népzeneje

— Bartók Béla könyve —

»Ma már nem lehet Magyarországon csak hevenyészett és nem európai színvonalu zenetudományt büntetlenül csinálni.« — írja Molnár Antal »Az új magyar zene« c. füzetében, arra a változásra utalva, amit Bartók és Kodály megjelenése előidézett. Nemcsak az igazi magyar zene megteremtői, hanem a magyar népzene felfedezői is így első tudásai is voltak s ma életműviük az egész magyar zenei életet a lehető legmagasabb teljesítmények elérésére ösztönzi. Magyar zene és zenekutatás európai vezetőszeret kapott általuk, Középeurópa népzenejének pedig nyilvánvalóan nincsen jobb ismerője Bartók Bélánál. Ezeket szükséges előrebocsájtani és megfontolni, mielőtt a könyvre térnénk.

Bartók Bélának ez az új írása harmincévi munkának az összegezése és a magyar s a szomszédos területek népzene-kutatásának hiteles mérlege, amint az ajánlás is megállapítja. A Kárpátok lejtőin élő népek, népecskék életének egy darabjáról van itt szó, az évezredek együttélés következményeiről s arról a tudatalatti közösségről, amit a politikusok középeurópai gondolat néven próbálnak ébreszteni s Dunaállamok címen formába önteni, de amit történelem, művészet és népelet már régesrég kialakítottak. A magyar, román, tót, rutén, délszláv néplelek egy metszetét vizsgálja a világhírű folklorista s keresi a megkülönböztető és az összekötő jegyeket.

A magyarság abban a szerencsés vagy szerencsétlen helyzetben van, hogy a közepébe került ennek a néptömkelegnek s mind-egyikből egy-egy kis szilánk belejutott; saját fejlődésével sokban tükrözi szomszédai életét is. A magyar népzene így a legalkalmasabb arra, hogy ennek a területnek nehézkedési pontja lévén, hozzá hasonlítva és viszonyítja vizsgálják a többieket, előbb eredetiségükben, majd a természetes kölcsönhatásokban.

Bartók kutatásainak eredménye az, hogy mind az öt említett népegységnek ősi zenéje eredeti s különbözik a másik négytől; a legnagyobb távolság a magyar, a román és az együttesen vett szláv csoportok közt van. Az idők folyamán sok hatás jutott be mindegyikbe, de ezek az eredeti lényegyet elhomályosítani s még kevésbé eltüntetni nem tudták.

A magyar népzene ősi formáját az a kb. 1000 darabból álló dallamkincs mutatja, amelyiknek jellemzőbb tulajdonsága a pentatonika. Ez a már közhellyé vált kifejezés az ötfoku hangsort jel-

zi, amelyekre a régi magyar dallamok épülnek. Második és hatodik hangjától megfosztott melódikus moll-skála ez s így például a g', b', c'', d'', f', g, vagy b hangok is hozzájárulhatnak. Ez a régi magyar népdalok hanganyaga. Rendesen négy szövegsoruk, ezek mindenképen más-más dallama s hattól tizenkettőig terjedő, a többivel egyenlő (izometrikus) szótagszáma van. Rítmusuk az ősi »parlando rubato«, a balladák beszédszerű szabad üteme, vagy az ebből fejlődött s a szöveg hangsúlyához alkalmazkodó, »pontosított«, táncleíró »tempo giusto«.

Istenhátamögötti falukban s itt is csak az öregek ajkán élnek még ezek a legkülönlegesebben magyar dallamok, melyek valaha az egész magyar nyelvterület közkinccse voltak, sőt hatásuk ezen is tulcsapott. Ma főként a Felvidék, Dunántul és Erdély őrzik a maradékot, (az anyag harmadrészben székely eredetű), de az idegen hatások és az új magyar dalok kialakulása lassanként ezt is megfojtják.

A tót népzene legrégebbi elemei kizárólag Zólyom megyében találhatók ma fel. Ezek az ugynevezett valaská vagy detvanská dalok, melyeket a mixolyd hangsor, sajtáságos parlandó ütemük s pásztorvagy betyáreléteből vett tárgyak különböztet meg a később bekerült idegen, magyar, cseh-morva és más dallamoktól.

A rutének egyéni műfaja a kolomejka tánczene, mely épenugy sajátjuk, mint ahogy a szerb-horvát-dalmata csoportnak ősi öröksége külön nótakinccse. A szlovén népzeneét teljesen elöntötte a szomszéd német hatás.

A román anyag a legvegyesebb mindezek közt és a legvitásabb. Valószínű mégis, hogy az ősi román stílust a Máramaros-Ugocsában és az ó-királyság területén elterjedt »hora-lunga«-nak nevezett dallamfajta képviseli, melynek semmi köze a magyar pentaton-stílushoz s nyilván dél-keleti (arab-perzsa) eredetű. A bánáti, bihari és hunyadi románok háromsoros, erősen cifrázott parlandó ütemű dalai is nagyon elütnek a szomszédos magyarokéitól.

Ez az öt különszínű sziget az idők folyamán a nyelvhatárok mentén kicserélte dalait is, de lényeges, tömegekre és nagyobb területekre kiterjedő hatás nem mindenütt jött létre. A magyar pentaton dalok hatása a tót és rutén népzeneire egészen elenyésző. Ezzel szemben erősebb és kisugárzóbb központoknak bizonyultak a Dunántul és a székelység. A muraközi horvátok zenéjét a pentaton stílus teljesen a saját képére formálta, úgy, hogy a gyűjtemények alapján gyökeresebben magyarnak látszik bármelyik színmagyar vidék zenéjénél. A mezőségi, szilágysági és szatmári román zenét is elnyelte a pentaton hatás, sőt a határokon túl Bukovina, Moldova s Besszarábia románságát is befolyásolta.

Az ötfoku hangsor anyagából álló dallamok gyakorisága a románok közt felveti azt a vitát, hogy vajjon nem tőlük származik-e ez a stílus? Bartók összehasonlítva a magyar dalokat a gyűjteményében levő cseremisiz és a finn Ilmari Krohn gyűjtötte voltját dal-

lamokkal, olyan hasonlóságot fedez fel köztük, amelyik a pentaton stílus eredetét kétségkívül Ázsiába viszi vissza. Ezenkívül az anyagnak magyar területen hiánytalan összefüggése, egysége szemben a román területen észlelhető szórványosabb előfordulással; a magyar anyag gazdagsága szemben a román majdnem kizárólagosan csak nyolcszótagos sorokból álló dalaival mind arra mutatnak, hogy a magyarnál eredeti és a románnál átvett a stílus. A román pentaton dallamok eredetét azért mégsem meri Bartók (néhány román szakértővel egyetértve) csak Erdélybe utalni, hanem a feleletet arra az időre hagyja, mikorra a magyar és román népzene alapos tanulmányozása befejeződik (eddig az egyikből mintegy tizezer, a másikkól tizenhatezer dallam van összegyűjtve) s a volgai török-tatár népek zenéjét is ismerni fogjuk. Említi a könyv, hogy a történelem számára talán segédforrásokat tud adni; azt hisszük, hogy egy történelmi megjegyzés a zenekutatásnak sem árthat: vajjon nem hozzátó-e összefüggésbe a román pentaton-stílus a többszázados moldovai és havasalföldi kun uralommal vagy más bolgár-török nép hatásával?

Ha a pentatonikát ősi magyar tulajdonnak tartjuk, határmenti érintkezésen kívül a magyar zenében sem román, sem délszláv elemeket nem találunk. Annál erősebb volt azonban a tót és rutén zene hatása a magyarra. Valószínűleg a tizenyolcadik században, mikor a török pusztítás s a kuruc-labanc háborúk megtizedelték, felforgatták a magyarságot, az idegen telepítések pedig folytonosságát csonkították meg, ellenállási képessége megtört s a zenében is tárt kaput hagyott az idegen hatásnak. A pentaton stílus ekkor haldokolni kezdett s helyébe, bebizonyíthatólag a nemesi osztály közvetítésével, nyugati szláv, főleg tót anyag kezdte meg a beszívargást. A veszedelem nagyságát mutatja, hogy a magyar dalanyag harmincnyolc százaléka, négyezer dallam kétségtelen tót eredetre mutat. A végleges eltótosodást csak a magyar népdal nagy forradalma az ugynevezett »új magyar népi dallamok« kialakulása akadályozta meg.

A rutén hatásnak egészen más a természete, de nem kevésbé fontos. A kolomejka tánczene ugyanis a magyar kanásznóták apja s ezekből származott a »kuruc« nóta-stílus. Tudott dolog, hogy Rákóczy forradalmának leghivebb támogatói rutén jobbágysai voltak; nincs kizárva, hogy a kuruc nóták eredete valamilyen összefüggésben van ezzel a ténnyel. A XVIII. században a magyar zene: a pentaton alapanyag és az akkor keletkezett kurucnóták tót és nyugat-európai hatás alá kerültek s így fejlődtek a »verbunkos« tánczenéig. Ez hatolt el a cigányok útján a mezősegi románokhoz, ahol »tiga-neasca« a neve s mint »ardeleana« ment tovább más területekre.

A XIX. század első évtizedeiben a teremtő erő csodálatos viszatérése észlelhető a magyar népzeneben. A verbunkos hatása alatt, de vegyülve más, nyugati s kinyomozhatatlan inspirációkkal, »valósággal forradalmi módon és hirtelenséggel alakult ki a magyar

faluj zenéje, visszaszorítva, sőt hova-tovább — teljesen kiszorítva elsősorban a régi pentaton dallamanyagot, aztán pedig egyáltalán minden addigi anyagot. Ez már magában véve nagyon meglepő dolog. De még sokkal csodálatosabb, hogy a magyar falunak ez a zenei forradalma nem állt meg a magyar nyelvhatáron, hanem átcsappott rajta és idegen nyelvterületeken ugyanolyan hirtelenséggel, nagyjából ugyanolyan jelenségeket idézett elő: sőt áthatolt még az akkori Magyarország határain túlra is egészen Morvaországba és Galiciába. A tótokra és a ruténekre ezt a zenei forradalmat szinte végzetesnek mondhatók, ha nem alakultak volna ott ki e forradalom hatása alatt — a roppant nagyszámú hű, vagy eltorzult dallamátvétel mellett — olyan dallamok is, melyek ugyan világosan magukon viselik a magyar befolyás nyomát, de mégis önálló alakulatok.

Az új magyar népdalt gyakori pentaton-fordulatok, az izometriai sorok és a »pontozott« ütem kötik a régi magyar zene hagyományához, új bennük a kölcsönzött dur és más nyugati hangsor s a teljesen eredeti magyar találmányu A B B A képletű hangrendszer, amely szerint az első sor dallama a negyedikével, a másodiké a harmadikével egyezik.

Ez a stílus most éli virágkorát, a magyar anyag harmincszázaléka ilyen, valami háromezerkétszáz darab. Érdekes már említett hatáskisugárzása. Míg a tót és rutén területre viharszerűen vonult be, a román és délszláv zenét alig érintette, ezek elzárkóztak előle. A pattogó ritmus az északi szláv lelket hódította meg leginkább; a katonaelet, a cigánybandák s az Alföldre járó tót napszamosok messzire eljuttatták ezeket a dalokat. A »Végigmentem az ormódi temetőn« című ismerős dallamnak összes »nemzetiségi« változatait közli Bartók: tót, rutén, román, horvát szöveggel.

Ami az új stílus magyar eredetét illeti, minden vitát elvágunk a mosolyogtató bizonyítékok: tótok, rutének, ha nem értették is, átvették a magyar refrént s az idegen szöveg végén ilyesmik állnak: »csillagom, ragyagom, galambom«, »leva levele, ruzsan dzse-rebebe«, »csárdás spicéki golombom« vagy »kiszom galom«.

A magyar zene központi helyzetét, mindenfelé irányuló hatásait, eredetiségét és a felvett hatásokat is ismerteti ilyenformán Bartók Béla. Kikerekedik lassan egy terület a vizsgálódásokból, melyen kialakult a faji sajátosságok mellett egy »középeurópai zenei zsargon« is. A »Debrecenbe kéne menni«, »Szeretnék szántani« és még sok más ennek a faji különbözőségeken felüli egyléleknek a teremtményei; eredetüket homály fedi, de létező valóságok mind-egyik ittlakó nép zenéjében. Ez a közös dallamkincs a középeurópai népek elkötelező öröksége.

Jávorka Ádám pünkösdi királysága

Mint roppant bárdal meredeken lecsapott szikla, úgy nyult fel a magasba a sivárszürke tüzfal a kisebb-nagyobb házak tarka erdejéből. Szédítő tetején, akár kiálló, mozgó gomb, kormos, városi veréb feszengett-illeszkedett s apró, rebbenő szemeivel szét-széttekintgetett a nagyvilágban. Röpke pillantást vetett a ráncos arcu, októbertvégi nap után, mely nagykarimájú, narancssárga kalapjában mélabusan szekerezett hazafelé. Majd az alatta levő mélységbe csavarta buksi fejét, a toldott-foldott, piszkos, földszintes ház pár-lépés széles udvarába. Magányos olajfa senyvedt odalenn s szomoruan hajította beteg karját a fáskamrák poros tetejére. A nyirkos sarkokban dusan zöldelt a moha s selymes bársonyszőnyeggel vont a nyulás, fekete vizű csatorna nedves tégláit.

Az udvaron nem járt senki. De hogy a közeli tót-templomban lassan négyet ütött az óra, elől a házban kinyílt az üvegfolysó ajtaja s gyerekek ugráltak le a lépcsőkön. Mint elviharzó fergeteg, hátrarahantak az udvarba. Fiuk, leányok — deákok, kéksapkások. Tíz-tízennegy esztendősek. Leghátul a kis, vézna Jávorka Ádám kalimpált hosszunadrágos, ügyetlen lábaival.

Azután körbeálltak. A legvállasabb, legerősebb — szélesarcu, szögletes fejű fiu — egyhanguan elkezdte számolni:

A kiszámolást többször is megismételte. A kör ritkult, szétszakadt s végül már csak egyetlen, zöld arcu, sovány kamasz maradt a helyén. — »Csüle!« — vágta hasba a szögletes fejű. S a többiek szájáról ujjonva röppent fel a kiáltás:

— Zöldbéka a csüle!

Mindannyian a kerítéshez rohantak, hogy husángot válogassanak. Könnyebbet-nehezebbet, rövidebbet-hosszabbat. Tenyérbesimulót, marokbavalót. A válogatásnál egymást lökdösték, taszigálták. Még a fiuszámba illő begyeskedő leányok is. Jávorka egészen hátraszorult. Ő volt a leggyámoltalanabb, a legtehetetlenebb. Néki már csak otromba, ügyetlen dorong jutott. Érdes és bütykös, rossz fogásu. Alig tudta rendesen megmarkolni és meglóbálni. Hát még erős lendülettel, célozva elhajítani, hogy suhogva kalimpáljon, mint az eleresztett bumeráng.

A többiek már felkészültek a husángdobásra. Izgatottan, egymást taszigálva gyülekeztek a starthoz. Mindegyik előbb akart sorra kerülni. Szembe velük ott állott peckesen, kihívón a kis, pökheni csülefa. Azt kellett eltalálni, jól fejbekólintani, hogy csak úgy guruljon és hányja a bukfcencet — egész a kerítésig! Ekkor: hajrá! — ki lehetett rohanni az elhajított husángért s még vissza is hozni. Zöldbéka a hosszú, hegyes vesszővel se nem szurhatott, se nem üt-

hetett. Előbb meg kellett keresnie az elgurult fát és újra helyére ragasztania. De hol jártak ekkor már a többiek?

Ha a hajítások szerencsések voltak, a csüle szaladgálhatott, hajlonghatott és mérgeledhetett. Pedig a játék most ilyenek indult. Tompán pengett a husáng, nagyokat ugrált, bukfenchezett a csülefa, ide-odafutkosott Zöldbeka. Még az ügyetlenebb leányok is jó messzire vágták ki a peckesen álldogáló fadarabot.

Most Jávorkára került a sor. Ő maradt utójára. Kezében nehéz dorong, szinte lehozta a karját. Ügyetlenül felemelte s erőteljesen ellődította. Lomhán, nehézkesen szállt az otromba husáng s tompa kongással a csüle előtt a földre puffant. Még meghempergett néhányszor, azután döglötten elnyult. A kis csülefa köpésnyi távolságról pökhendien nézett reá. De ekkor Jávorka lábait hajigálva, már a kerítés felé szaladt, hogy átlépje a tulsó vonalat. Zöldbékának azonban semmi dolga sem akadt, könnyen elérte s megcsapta.

— Te vagy a csüle! — hajította lábához a vesszőt.

— Jávorka a csüle! — robbant ki a zsvivajgó gyerekhad torkából az ujjongó kiáltás.

A játék most hirtelen megváltozott, az ördög keveredett belé. Az ősi gonoszság vén tüjébe két kipróbált, öreg szalát fűzött: a rosszakaratot és kárörömet s átvarrta velük a gyerekek szívét. Anélkül, hogy összebeszéltek volna, egyszerre mindenki egyet gondolt: Jávorkát nem szabad kiereszteni! Minden áron azon kell lenni, hogy öt fordulón át ő maradjon a csüle, mert akkor jön csak az igazságszói. S tovább folytatták a játékot.

Keményen dobogtak a lábak, suhogva vágta a husáng a levegőt, kalimpálva csapódott a földre s felspriccelte, többször is megbukfenchezette a csülefát. Jávorka részeg dervisként hajlongott vagy ide-odarohant, szurt, csapkodott, de elkésett a döféssel s előről kezdhetette a csületáncot, mert a kis, peckes fadarab, nagy, bolond bakgrássokkal már újra sétára indult. Szinte rugóra járt, kerिंगett, lendült, bukfenchezett a játéküzem. A gyerekek kuncogtak, nevetgéltek, csufolódtak és oda-odakiabálásokkal tarkították a mulatságot. »Szurd!«, »Ne hagyj magad!«, »Szorítsd!« vagy: »Mindjárt viaszt préselünk a hátából.«

A körök gurigái ijesztő gyorsasággal forogtak, tekeredtek s egyszerre az ötödiket kezdték leorsózni. — Jávorka reménytelenül állította fel a csülefát. Látta, érezte, hogy valamennyien összefogtak ellene s a veszét akarják, de, mert a szabályok tiltották, nem mert kiugrani vagy fellázadni. Fáradtan, reszkető inakkal és tehetetlen megadással tovább hajtotta a játékmalom kerekét, bár saját sorsát forgatta egyre közelebb. Végre lecsapott az utolsó husáng is s az utolsó játékos is visszafutott helyére. Vége volt az ütközetnek, az ötödik fordulónak.

Szegletesfejű kivételével valamennyien földhöz vágták botjait, felujjongó, vad zsvivajjal a szégyenpirban égő arcu Jávorkához rohantak és csufolódva körülfogták. Az egyik tejarcu, pufók képű

s vastag combu deák, nadrágzsebbe sülyesztett kézzel előrelépett, szemtelenül végigmérte s affektált fontoskodással szólt hozzá:

— Nnna! ... Hát most — most — viaszt préselünk a hátadból. — Mi — gyerekek? — fordult ficsuras fensőbbiséggel a többiekhez.

— Viaszt préselünk, viaszt préselünk! — kiabálta az összevissza kórus. Egy barna, göndörfürtös leány — nagy, tüzes, fekete szemmel — öklét gyömöszölte a nagy nevetésben szép formájú szájába.

Jávorkát sirás fojtogatta, de visszatartotta s lesütött tekintettel állta a csufolódást és szégyent.

— Helyet! — taszigálta félre az utban állókat a szélesvállu, sima, egyenes husángot lóbálva. — Fogd meg a karját, Zöldbeka — kiabált át az öccsének.

Ő ezalatt a balt ragadta meg. A gyenge, vézna fiu remegve hagyta.

— Huzd hátra! Jobban, csavard meg! — pattogtak egymás után parancsszavai. S a husángot átdugta a hátrafesztett, sovány karok alatt.

— Emeld!

Alulról hirtelen elkapták a hónok alatt kiálló botvéget, hogy felrántásuk az elítéltet a levegőbe, de a pufók képü, kövér combu, ki-vörösödött arccal kiabált közbe:

— Csavarjátok még hátrább a karját!

Mielőtt azonban ez megtörténhetett volna, Jávorka a végsőkig elkeseredett gyengék hirtelen fellobbant dühével és bátorságával, kitépte karjait, belerugott a gáncsot vető pufók arcu lábszárába s a kerítés felé rohant. A megtorló hóhérsereg, a kipirult, lihegő lányokkal: utána! S mikor át akart ugrani a szomszéd kertbe, elkapták, leráncigálták. De nadrágja szögbe akadt s hangos krakkal elrepedt. Hosszu szakadás éktelenkedett jobb térdé táján. A fiuk egyszerre elengedték a karját és sietve lógtak el. Ez már nem volt mulatság. — Az udvar — szinte pillanatok alatt kiürült. Csak Jávorka kibuggyanó sirása verte fel a csendet. De nem törődött vele a házbeliék közül senki. Gyerekbögés! — Csak a kis szürke veréb hallotta meg odaát, a másik udvarban. Ujra felröppent a magas tűzfal tetejére s onnan nézte értetlenül, hogy vándorog a ház felé a kis kéksapkás fiu, aki harmatcsillogásos reggeleken annyiszor dobott néki kenyérmorzstát.

Jávorka pedig odabenn még keservesebb zokogással borult az egyablakos diákode tintapettyes asztalára.

Már ereszkedőben volt az alkonyat, a téglaveres napsugarak az ereszek alját separték s az elcsendesedett, októberi szobákban néhez, borongós árnyékok gyülekeztek. A diákszállítás sötét sarkából magas, feketeruhás asszony vált ki, lábujjhegyen odament Jávorkához, megállott mögötte s hosszukás, finom ujjaival gyengéden simogatni kezdte megtépett, verejtékes, szőke haját. »Csak sirjál — suttogeta, — csak sirjál...« — »Talán megkönnyebbülsz...« — só-

hajtotta utána. S Jávorka még keservesebben zokogott. A fekete ruhás asszony pedig, ahogy jött, nesztelenül visszatért s eltűnt. Nyulánk, magas alakját felitta, elnyelte a szobasarki sötétség.

Jávorka kipergett fájdalommal emelte fel könnytől ázott, felduzzadt arcát. Már nem bántotta annyira, hogy egyetlen nadrágja elszakadt, bár most sem tudta, hogy megy benne iskolába. De édesanyja képe, vigasztalóan merült fel a távolból. Leül s levelet ír neki — gondolta — s elpanaszolja gondját, bánatát. A vaspántos, nagyon-régi diákládából, mely valaha elhunyt édesatyjáé volt, tiszta árkus papirost vett elő, rásimitotta az asztalra s panaszkodásba, meg könnybe mártván percegő tollát, nagy, gömbölyű betűkkel teleírta az egész oldalt. Levelét ezzel fejezte be: »s ezért is arra kérem édesanyámat, hogy küldjön nékem pénzt, hogy nadrágot vehessek.«

Az utolsó soroknál már alig látott. A leszálló alkonyat pök-hálófinom, szürke kendőt vont a kicsiny ablakra.

Szögletesfejiük még nem tértek vissza. Künn kódorogtak valahol az uccán, félve a büntetéstől. Még nagyon jól emlékeztek bizonyos széles nadrágszjira, mely oly taktusra csattogott »jaj sapa, jaj sapa!« és egyéb rimánkodásoktól kísérve. Jávorka örült, hogy nincsenek itthon. Felkattintotta a villanylámpát, ládájából tűt és fekete cérnát kotorászott elő s térde fölé hajolván, ügyetlenül bukácsoló öltésekkel összefogta a szakadást. Utána megütögette a ruha-kefe hátával, hogy simább legyen.

Másnap, a magas, egetmeszelő házak közt bujkáló uccákon ment az iskolába. Utközben odahúzódott a falakhoz, hogy senki se lássa szépséghibás nadrágját. A gimnázium kapuján pedig akkor surrant be, midőn az előtte várakozó diákok már eltűntek az épületben. Addig ott ácsorgott az egyik könyvesbolt előtt.

A zsvajgó tanterembe félve nyitott be. Attól tartott, hogy észre találják venni a nadrágján esett csufúságot. De a mennyezetet csapkodó lármában feltűnés nélkül osonhatott helyére.

Körülötte, mint bolond lovak istállójában, egyre vesztegebbül tombolt a lárma. Könyvek, vonalzó, ceruzák röpkegtek, hátul a padlót döngették s szerb, magyar, német szavak süvítettek. A zsvaj folyton forrt, kavargott, majd feltorladt s a nyitott ablakokon át az uccára loccsant. De egy váratlan ajtócsattanás hirtelen lefojtotta. Mintha csak csendbombát hajítottak volna az osztályba. Még pissenés sem hallatszott. Alacsony termetű, sovány, inas arcu férfi állott az első pad előtt s összehuzott szemmel nézett a megnémult tanulókra. Sztankovity volt, a legszigorubb tanár, aki a francia nyelvet tanította. Jávorka különösen vonzódott hozzá. De most nem kérekedett. Félt, hogy a táblához kell mennie. S ebből mily szégyen kerekedett volna. Sztankovity azonban nem hívta fel. A zajkolomposokat feleltette. Jávorka megbujt s elálmódozott. Szegénységről-gazdagságról. Ha egyszer — gondolta — hihetetlen csoda történék... Ha valamelyik délelőtt, előadás közben hirtelen kinyil-

nék az ajtó s belépne rajta ő, aranyos, csillogó, királyi ruhában . . . Hogy ámulnának! S hogy suttognák: Hát csakugyan ő az: Jávorka. Ádám? Lehetséges volna? Mily boldogság lenne! . . . S ő ott állna s lassan, nyugodtan végignézne rajtuk, mint megett, komoly ember, aki gyerekekkel többé sohasem játszik. Hogy hallgatnának, mintha megkukultak volna! — Ám, hogy mit tenne azután, arra már nem tudott feleletet adni. Jávorka nem tagadhatta meg önmagát: örök gyermek maradt, aki csak álomvezérségre termett. S újra jobbtér-dét dugdosta, hogy szomszédja meg ne lássa.

Szünetközben elkerülte a többieket. Vagy fel sem kelt a helyéről. S hogy oka legyen az elhuzódásra, kinyitotta egyik vagy másik könyvét s mormolva, tanulni kezdett. Ha néha-néha belekötöttek, meglökték vagy hátbavágták, nem törődött vele, tovább ver-kilizte leckéjét. Délben ő hagyta el utoljára a tantermet. Ugy tett, mintha elvesztett volna valamit. Alábukott a padok alá. Mikor a tanulók lármázva eltávoztak, ő is kiballagott az uccára. De előbb még jól széjjelnézett, nehogy tanárba vagy tanulóba ütközzék. Utána si-etve vágott át a tulsó oldalra, hogy a magas házak közt folydogáló uccákon hazafelé vegye az utját. Szegletesfejük már rég ledobták a könyveket, mikor betoppant a kapun.

Jávorka három napon át bujkált s alakoskodott. Egyetlen ru-hájának szakadása egészen beteggé tette. Folyton nyugtalanította. Versenyt száguldott gondolataival, utánuk sarkantyuzta paripáját. Jávorka nem élvezhette a lélek boldogan elterülő szélcsendjét s a képzelet lepkekönnyű, gáttalan rohanását. De negyedik nap délben, mikor belépett a fedett nagykapun, szegletesfejük házat felverő ujjongással szaladtak eléje:

— Jávorka, pénzt kaptál — kiabálták jobbról-balról. — 160 dinárt.

S mint krajcárért kántáló cigánygyerekek, úgy akaszkodtak sarajlájába. Körülvették, körülolongták. Mindegyik ajándékejtő közelségét kereste — szive és szava felmelegedő napkisütését. Ezért versengtek, marakodtak. Mindenre kész, számító kedveskedésben egymást licitálták tul.

— Ugye, eljössz délután játszani? — karolt bele nagyfius ba-rátkozással az uri arcu másodikos.

→ Jávorka, rablópandurt fogunk játszani! — vágott a másik elébe, többet ígérve Zöldbéka.

— Kimegyünk gyerekek a templomudvarra — csilingelte a fe-keteszemű deáklány, csigába omló hajával csengetyűzve.

— Négy uccában fogunk bujócskát játszani! — kiabálta tul valamennyit a fahangu Foghijjas.

— Az semmi! — szólt hátra hanyag fölénnyel az uri arcu má-sádkos. — Jávorka lesz a kapitány!

S még jobban belekarolt ujdonsült barátjába.

— Jávorka lesz a kapitány! — kiabálták utána össze-vissza a többiek. Ennél többet már ők sem ígérhettek.

Jávorka pedig boldogan lépkedett a zsvivajgó had közepén. Lelke tele volt örömvirággal, mint az áldozatra kiválasztott, mit sem sejtő, ünneplőruhás gyermeknek. S csordultig telt gazdagságában két kézzel szeretne volna szórni a dusan csüngő, piros örömvirágokat — hálául és köszönetül, mert pajtásai kedvességük kulacsával megkínálták s szeretetük hajlékába bevezették.

A pénzt — az első pénzküldeményt életében — remegő kézzel vette át s becsusztatta kicsiny erszényébe. De a világoszöld szelvényt, amit a postás letépett s ott hagyot az asztalon, meg se nézte. Nem is gondolta, hogy a kis papirdarabka hátlapjára irni is szoktak. És sietett a délutáni mulatságra. És siettek szögletesfejük is.

A leves viz volt, a főzelék izetlen lé, a marhahus rágós taplódarab. A nyugtalanság csíkója kapált, fickándozott a fiatal testekben, kivágta alóluk az ebédlői széket. Csütörtök volt, délután nem tartottak előadást — elrohantak. Mi van ma ezekkel a gyerekekkel? — tűnődtek kvártélyosék.

Szegletesfejük a nagy adakozásban és kedvtetésben ismét túl akartak tenni egymáson. Lemondtak a vezérségről, a pálcát, számító hízéssel Jávorka kezébe nyomták, felesküdték szolgáló alattvalónak s hiúságukat és nagyravágásukat, mint valami szőnyeget, lábai elé terítették.

De mikor arra került a sor, hogy az ujdonsült pünkösdi király kis hadseregével meginduljon, az átkaroló mozdulatot megtegye s a rablókat zsákba fogja, egyszerre megtorpant s tehetetlenné vált. A megkívánt vezéri dalmány terhesnek bizonyult s a mondvacsinált kapitány: nagyon gyenge közlegénynek. A kis csapat szétzüllött volna, ha szélesvállu nem veszi át a parancsnokságot. Ő vezette győzelemre a szomszédságból összetoborzott gyerekeket, ő verte bílincsbe az ellenfél vezérét s ő tüzte Jávorka mellére a győzelem diadalérmét. S ennek tetszett ez a hazug szerep, jól esett, hogy felkarolták, egymásnak adogatták, de főképp, hogy egyenrangunak vették s nem mögöttük kullogónak, mint azelőtt. S hagyta, hogy ideodacipeljék.

Játék közben aztán többször is megállottak. Hol a vándorcukorkás kosaránál, hol az uccai gyümölcsárus hívogató bódéjánál; egyszer színes frissítőt vásárolni, máskor: mézes, aransárga szőlőt, piros berkenyét vagy barna naspolyát. Egy-két dinárért, négy-öt dinárért — csak egyszer, csak még egyszer. Ennek is, annak is, mindenkinek. Jávorka szívében csodálatos pompában állott a hálafa: folyton bimbózott, folyton virágzott. A pénz értékét egyáltalában nem ismerő gyermek — elkápráztatva, elbolondítva — maga nyitogatta erszényét gavalléros ajándékozáásra. S amit eleinte kéretlenül kaptak, később maguk sürgették, azzal fenyegetődzve, hogy nem játszanak tovább. Arcukon megrepedt a nyájasság maszkja s ki-meztelenedett igazi színük. Jávorka ilyenkor gyáván nyult erszényébe, az egyre jobban apadó dinárok közé és újra adott. De a hálafa senyedni, pusztulni kezdett s már nem vert többé duzzadó

bimbót. Jávorka ráöntudatosult arra, hogy fosztogatók közé került, akik becsapták, megszedítették. S ő értük nyitogatta bolond bőkezűen erszényét, mintha nyugdíjból tengődő édesanyja — amott, az Isten háta mögötti faluban — azért küldte volna a pénzt, hogy eltékozzolja, elosztogassa.

Minden öröme kiapadt s lelkében, mint szürke és néma gyász-sereg, sivár felhők gyülekeztek. Négy óra után az ucca képe is megváltozott. Hüvös szél kerekedett, felturta és levegőbe szórta az ucca sok undok szemétjét. Jávorka lelke tele lett porral, piszokkal.

A játékkedv is alábbhagyott. Szegletesfejük már unták a vég nélküli rablóbanduroskodást. Ujra régi maguk akartak lenni, kiegyenesedett gerinccel. Nyers uralkodásra termettek, gyengék leigázására és szolgaságban tartására s nem hunyászkodó hódolatra.

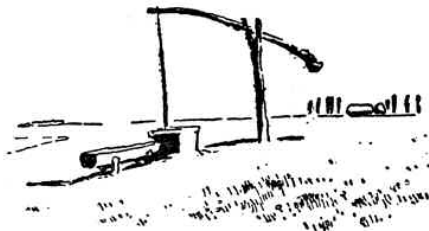
A rend felbomlott, a kötelékek feloldódtak s a legénység szerzetseledt. Jávorka többé nem kellett senkinek sem, egyedül maradt.

Ment-mendegélt — borongós, őszalkonyatba süppedt uccákon, sötétségbe hullt, néma sikátorokon — szakadt nadrágban, megcsappant erszénnyel és volt-nincs pütkösdi királysággal. A meg-hüvösödött szél elvágatott mellette, beleturta fejét a járdába s villájára kapva a port, szemetet és piszkot, arcába szórta.

Otthon leült a diákasztal mellé, még egyszer megszámlálta pénztét s maga elé töprengett. Már nadrágra sem futotta.

A pénzesutalvány halaványzöld szelvénye ott hevert még mindig az asztal sarkán. Utánanyult, felvette s játékosan gyürte, forgatta. De hogy jobban odanézett, édesanyja öregesen bukácsoló betűi tűntek szemébe. Közelebb emelte a papirdarabot és olvasni kezdte. S maga előtt látta törődött édesanyját, amint szürke nagykendőjében házról-házra járva, koldusként kínálgatja a régi, kedvenc, finom bőrrel bevont karosszéket — a fejüket rázó, gazdag parasztokat, szomorú, uri szegénységüket s az alkonyódó falu képét. A sivár uccákon csipős őszi szél fujt, az eperfák kopaszon sorakoztak, a faluvég reménytelen messzeségbe nézett s távol, a lángvörös határon dideregve gunnyasztott a kihunyó napgolyó. S egyszerre végtelen kietlennek érezte az életet s vigasztalan sirással tört a megbarnult asztalra.

Szírmal Károly

TÓTH ÁRPÁD POSTHUMUS VERSEIBŐL

Elkoptam...

Óh ifjan hányszor lestelek,
Vigan, bizon kerestelek,
Bordáim rácsos lugasán
A szívem úgy izzott feléd,
Mint a tavaszi lugasok
Rácsa közt piros lampion...

És lehunyt szemmel hittalak,
Te testetlen és drága füst,
Hányszor mellemre szíttalak,
Te... és drága szél.
Mellem remegő függőnye
Hányszor dagadt...

Éji mámorban lestelek,
Hús erdőkben kerestelek,
Feldultam asszonyok ölét,
Csak egyszer borulni föléd.
Elkoptam. Nézz rám... Nézz felém,
Itt álok és nem is tudom,
Éltem delén, vagy estelén,
És azt hittem, hogy rádnyitok,
Te iszonyu, te nagy titok...

Nézd, nincs páncélom, mellvasom,
Kitakarom a mellkasom,
E borda, — rácsos bús lugast,
Zászlós tüdőm, a bús lyukast...

Tüdőm rekedten felzihál
A csontos rácsu furcsa kasban,
Mint őszi szélben csapkodó
Tépett függöny a bús lugasban...

A vérerek bús ágbogán
Roncsolt tüdőm rőt lomb a fán...
... Levánnyad róla, mint a bús,
Elomló lomb, a gyenge hús...

A bordák közé aggatott
Tüdőt, mit bús kór lyuggatott

---

*) Tóth Árpád összes versei Szabó Lőrinc elrendezésében és előszavával most jelent meg Budapesten az Athenaeum kiadásában. Tóth Árpád eddig meg nem jelent — néhány versét mutatjuk itt be.

TÓTH ÁRPÁD POSTHUMUS VERSEIBŐL

S melyből, ha néha... vér
— — — feltör és ajkamig ér
— — — — — bibor iszap
— — — — — — — kicsap.

Lehunyam lankatag szemem,
Itt, északi hegyek között ...

Ha rossz voltam s hanyag,
Ki volt rossz, a lélek vagy a test,
A szikra vagy a bús anyag?

Aranylöveg a messzi égen

Mtnt óriás aranylöveg
Nagyívvel égre száll az új nap.
Házak alján mind kibujnak
A fűrge gépfegyercsővek:
A zsenge ágak s mind e csőben
Robbannak már a szapora
Rügyek: tavasz puskapora
Fojt és kábit a levegőben.

Izgalmas, édes puskaapor.
Ki szívre szíthat, jó is annak,
Kinek még vig csatái vannak
Vággal, tüzekkel és bibor
Orcájú szép ellentelekkel, —
De lám, én rosszkedvű vagyok,
A nap szemfájdítón ragyog,
Káprázva és lustán kelek fel.

Öltözködésem meg-megáll,
Hová sietnék? unt robotra?
Kezemben villan a borotva,
De valami sötét szákáll,
Valami tüskés ócska bánat
Ül rajtam és nő, mint a holt
Arc bús bozótja, furcsa folt,
Mely irthatatlan, újra támad.

És mégis, robbanj csak, te szép
Aranylöveg a messzi égen,
Hozsánna néked: éljen, égjen
Új lázak közt a földi nép:

TÓTH ARPÁD POSTHUMUS VERSEIBŐL

S míg jár közöttük lassú sétán
S hűs békét mimel, fanyarat,
Gyuitsd ki lázító sugarad
A halovány képű poétán.

Háthogyha int még új tavasz
Ónéki is? és lomha, kényes
Lelkének, bár nem oly igényes,
Mint az istenek s a ravasz
Dúsqazdagok, háthogyha járna
Az élet egy jó mosolya,
Mely édes mint az ibolya
S elzsongit, mint a siri párna?

Harangvirág

Harangvirág, harangoz, hallgatom.
Szeretnék boldog lenni egyszer.
Boldog lenni, nagyon, nagyon.
És nem leszek, ha nem igyekszel.

Most sűt a nap, kék csoda vagy.
Harangvirág, illat s zene a kelyhed,
Ha van, őrjítő titkodat,
Most fudd rám, reszkesd el, most énekeljed.

Jaj neked, ha most legurul a nap
És kék szépséged áhitata lusta,
Meg nem rezzenti holt szirmaidat
Többé az Isten semmi angelussa.

Fagyott virág, majd állasz a tetőn
Az özvegy erdő barna bánatában
A hideg felhők alatt reszketőn,
Sirrál, de hangod nem talál utánam.

LÁTHATÁR

Jegyzetek a film történetéből

Ki ne emlékeznék a film gyermekkorára, a kezdetleges mozgó-kép-házakra, s az első sztár-galériára, amely Psylander Valdemár, Henni Porten és Duci bácsi nevét foglalta magába? A régi jó békevilágban volt mindez, az operettek felvirágzása idején, az andalító valcer korában, amikor a bábajos Henni Porten állig begombolkozva, térdig érő bugyogóban »strandolt« a rosszul imitált szinpadí fürdőben.

A film abban az időben a szinpad eszközeivel dolgozott. Még csak mozgási, szabadtéri előnyét sem tudta felhasználni. Szövegekönyvét a szinpadtól kölcsönözte, ami azután hosszú időn keresztül akadályozta lényegének felismerésében és önmagából kinövő független fejlődésében. De, mint üzlet már akkor elsőrangúnak bizonyult. S még mielőtt a maga új szcenikai és művészeti módszerét megtalálta volna, Amerika üzletemberei a tőkéhez kötötték és a tömegizlés szolgálatába süllyesztették. A film vállalatok nagyszzerűen virágoztak és ennél többet abban az időben nem is kívánhatott senki. Így lett a film nem az egyén művészete, hanem a tőkének egy profitáló eszköze. Míg a művész, a maga lelkivilágát, meggyőződését, hitvallását adja művében a teremtő ihlet erejével, addig a film csak a hatást kereste. Ebben látta egyetlen éltető elemét s ebben látja még ma is.

Hogy a film széles térhódításával rejtett lehetőségeit egyre feltünőbbé tette és egy új szinpadí műfaj művészetét sejtette, megindult a harc minden oldalról a film kvalitásainak megmentésére a filmgyárakkal szemben. Sőt maguk a filmgyárak is belátták, egy gyökeres reform szükségességét. Azonban ezt a reformot is nem a film-művészet felszadaditása érdekében tartották fontosnak a filmgyárak, hanem azt remélték, hogy a diferenciáltabb izléseket is vissza hódíthatják a profit még nagyobbá tételére. Itt vált kétfelé a film utja.

Amerika nem akart művészetet adni. Félt a tömegizlés kritikájától és most még nagyobb erővel vetette magát az izgalmas nevetető vagy szívdöglesztő filmek produkálására. Nem akart többet, mint szórakoztatni, felejtést nyújtani arra a két órára, amíg darabja forgott. Tömeg-sikere nem maradt el. Tom Mix és Harry Piel bravurjait hosszú éveken keresztül lélegzet vissza fojtva élvezte a közönség legszélesebb rétege.

A filmgyárak európai frontja »művészt« akart adni. Akkor tűntek fel az igazán nagy filmszínészek, mint Elizabeth Bergner, Emil Jannings, Paul Wegener, Konradt Veidt és a többiek, akik társadalmi drámát játszottak, tehetségükre szabott szövegválogatás után. A filmgyárak azonban itt is a végletekben jártak. A szenzációt keresték, a nagy hatást és nem tudták, hogy a művészetben az erőszakoltság, a keresettség éppen a nivó kárára megy, nem tudták azt, hogy a művészetben van egy bizonyos határ, amelyen túl a mélyből megdöbbenő, a meghatóból limonádé lesz. Nem ismerték ezt a határt, amely a művészt a giccsből elválasztja. Ezért a film kibontakozási lehetőségének többet ártottak, mint az amerikai filmek.

Egyetlen értékes műfajt mégis kitermelt vajudó korszakában a film és ez a burleszk. A burleszk a szinpadai vigjátéktól annyiban különbözik, hogy szabadabb, helyzetkómikumja természetesebb, éleesebb, elevenebb. Chaplin művészetében a burleszk teljesen kialakult, szatirálja a drámát és a kómikumot vonta párhuzamba s a jóteknony nevetés álarca alatt ott éreztük a tragédiát. Ennél tökéletesebbet a film eddig még nem produkált. De ehhez Chaplin művészetéhez kellett, aki minden kis jelenetében az ember szociális gyökereit mozgatta meg. Sajnos ma már ez a műfaj is haldoklik, a hangosfilmben nem tudja megtalálni a helyét.

Hogy a tőke milyen kerékkötője a filmnek, semmi sem igazolja jobban, mint az a körülmény, hogy Oroszországban, ahol a filmgyártás az állam kezében van, a rendező, a színész, az operatőr független s minden ereje oda irányul, hogy a filmet megszabadítsa idegen ruhájától, kiragadja a sekélyesség béklyóiból és a maga sajátos művészi értékére emelje. Nagyon sok ilyen felejthetetlen alkotását láttuk az orosz filmgyártásnak. A három orosz rendező, Pudovkin, Eisenstein és Meijerhold csodálatosat műveltek. Első forradalmi ujtásuk az volt, hogy felfedezték a film foto-effektusait. Az alakok, sőt a tárgyak is a meséhez simulva mindig új és új jellemrajzot mutatnak. Pedig ezek csak technikai eszközök, a lencse és a beállítás játéka, de annyira a filmhez tartoznak, hogy e tényezők nélkül a film elveszíti sajátosságát. Persze ehhez még hozzá járul a tiszta művészi szándék úgy az előadásban, mint magában a szcenáriumban. Pudovkin Tolsztoj »Élő holttest« című novelláját vitte filmre, olyan hűséggel, hogy nemcsak az író hitvallását, de még azt a misztikus levegőt is tökéletesen vissza tudta adni, amelyet a könyvben csak sejtelmesen érzünk.

Eisenstein a polgári grand-guignol-lal szemben, — amely csak kosztüm volt és látványosság — megalkotta a filmgyártás remekét a: »Zehn Tage die die Welt erschütterten«-t, az orosz forradalom legrettenetesebb tiz napját örökítve meg. Tovább sorolni kár volna, hiszen itt már világnézeti kérdéssel találkozunk és ennek tárgyalásába ehelyütt nem bocsátkozhatunk s célunk csak a különbség megmutatására irányul.

A hangosfilmet a reklám a film hőskorának kiáltotta ki. De ez a technikai felfedezés a filmtőke segítségével nemcsak, hogy semmit sem lendített a film fejlődésén, de messzebbre vetette vissza, mint ahonnan elindult. A tömegizlés ma diadalát üli, a repetoár önmagát ismétli, a varrólányból és a gépirónóból következetesen nagy nő lesz, a dokkmunkásból világhírű énekes és így tovább. A kongresszus táncol, a nagybácsi táncol, a közönség táncol a gyáros pedig bezsebeli a pénzt és nem is táncol csak röhög a markába.

A nagy művészek, mint Greta Garbo vagy Marlene Dietrich a démon vagy a hiszterika szerepében az erotikát és a nyilvános prostitúciót igazolják. A revü, a látványosság, kosztümök, zene és tánc a legfőbb komponensei a mai filmgyártásnak, ehhez szorítja tőkájével a művészt is a gyár, csak éppen a filmművészet nem tud kibontakozni a rengeteg sallang, az etikátlanság és az üzleti számítás öleléseiből.

Herceg János

A nagy Körmendi

Ezzel a címmel nem Körmendi Ferenc írói egyénisége előtt akarunk bókolni; csupán legújabb regényének »A boldog emberöltő«-nek helyét eddig megjelent másik két regénye, a »Budapesti kaland« és a »Bodenbach« (nevezzük röviden így) mellett kijelölni. Ha az előbbi a budapesti társadalom egy bizonyos körét mutatta be néhány háborúutáni élményében, az utóbbi meg egy idegenből hozánk szakadt kis nevelőnő pikáns egyéniségét és ennek hatását, festette meg — az utolsó 850 oldalas regény sokkal több, nagyobb feladatot tűz maga elé. Először is, miként már a cím beigéri, egy nemzedék fejlődésmenetét rajzolni, azt, mely a tizenkilencedik és huszadik század fordulóján lépett ebbe az árnyék világba és a mai napokban érkezett el sorsa bevégzéséhez. Másodszor a világ gazdasági, politikai, irodalmi és művészeti élet nyilvánulásait abban az időben, amikor ez a *non lucendo* »boldog«-nak mondott nemzedék már eszmélt és tevékenykedett. Harmadszor egy Budapesten szabadelvű, békeszerető eszmekörben felnőtt zsidóvérű keresztény magyar fiatal ember lelki vergődéseit közelebbi és tágabb környezet ellentéteiben, meg negyedszer a szerelem utvesztőiben, melyekben utoljára is elmerül.

Ennek az óriási képanyagnak csupán részletei férhettek még arra a nagyalakú vászonra is, melyet a kétségtelenül kiváló képességű fiatal művész elénk fesztett. Szívesen kiállítanánk a bizonyítványt, hogy könyve a mai kor regénye — de mégis arra kell szorítkoznunk, hogy benne a kor egy képviselőjének egyéni regényét

lássuk — még hozzá egy olyan képviselőjét, aki sem belső lelki, sem külső sorsa alakulásában nem tekinthető ama korra nézve tipikusnak vagy csak átlagosnak is. Ezzel a megszorítással azonban a teljes elismerés zászlaját kell meghajtanunk a regény nagyszerű környezet- és lélekrajzai, megfigyelései, irodalmi és társadalmi jellemzéseivel. Ha nem a kor regénye ez, azért nem fogja többé nélkülözhetni az, aki a kort irodalmi adataiból valaha magában újraalkotni óhajtja.

A regény cselekvése — hogy az ismertetések ezt a sablonos szakaszát se mellőzzük — nehezen foglalható össze, mert voltaképpen nincs is; helyette az eseményeknek és ténykedéseknek sorozatát éljük át, melyek nem következnek kényszerítő szükséggel egymásból, nem is haladnak egy az olvasó által utólag sorsszerűen elkerülhetetlennek érzett megoldás felé. A főhős, Hegedűs Pál életében — bárha kitünő emlékező — és újraérző képessége még gyermekkorra benyomásaival is egybekapcsolja számos későbbi szerelmi kalandját — minden másképp is alakulhatott volna. Egyszerűt fest tehát a szerző és sors- (nem végzet) szerűt. Napoleonnak egy szerény órájában tett kijelentése jut eszünkbe, mikor emlékirataiban nem azt kívánta elmondani, amit tett, hanem ami vele történt.

Hegedűs tehát egy zsidóvérű, de már kereszténynek és főleg magyarnak nevelt orvos és egy szláv-magyar gentry-nő fia. Gondos ápolásban, nevelésben részesült, a szükséglet, megélhetési nehézséget, még a legválságosabb időkben sem szenvedte, a társadalmi egyenlőtlenségeknek a szegények nyomott helyzetének képe korán meghatotta, de teljes átértésükhöz nem vezette. Életében azért hamar bekövetkezett az első törés: mikor a szülői házba jött Tóth Klára, a minden addiginél jobb nevelőnő, aki csakhamar megnyerte Palika anyjának, de kivált apjának bizalmát és ragaszkodását. Ez utóbbinak felismerése rövidesen sirbavítta a gyenge egészségű, finom idegzetű édesanyját, akinek helyét mint új feleség, mostohaanya és méltóságos asszony elfoglalta az addigi Klára kisasszony. Akiben mellesleg azonnal felismerhetjük a bodenbachi utas cseh nevelőnő vonásait; még abban is, ahogy egyelőre szándék nélkül felkeltette kamaszdó »fiainak«, kivált az idősebbnek, Pál bátyjának Gyurkának éretlen nemi szerelmét. Ezen a képen még az sem változtat sokat, hogy Klárának saját gyermeke is születik, Jancsi a későbbi vad zsidógyűlölő, akire anyja csak éppen annyival pazarol több szeretetet és gondosságot, mint a nagyobbakra — amennyire ez az adott helyzetben csak várható. Azért a Czendrik leány két fia mégis mostoha gyermekeként nőtt fel a gondos, áldozatkész apa otthonában, melyből hamarosan ki is kívánczoltak. Mert ebben az apában (és mindkét fiában) különös élesen kirajzolódik egy éppen zsidóknál gyakori sajátság: a nyugati lovagiasságon messze tulmenő, egyenes nemi szolgaság, nők, illetőleg azon nők iránt, akik gyengédségükre törvényes vagy szabados, állandó vagy futólagos jogcímet szereztek. A derék öreg orvos nem is bírta sokáig a sajátságosan

alakult családi életével járó izgalmakat, szélhűtésben meghalt, miután idősebbik, Gyurka fia, siheder korában már sokatigérő zongoraművész, a háborút és hadifogságot valósággal ürügyül használva, Keletáziában mulatóhely-tapórré hanyatlott — mert nem akart mostohája közelében élni, aki iránt örökké elolthatatlan nemi vágyat érzett.

Maga Pál sem ragaszkodik a családi fészkehez, mely mind kevésbé az. A háboru után éveket tölt el egy svájci szanatóriumban majd Berlinben, hazakerülve éppen hogy meghalni látja atyját, azután bucsu nélkül elköltözik az amugy is csak lakássá lett otthonból. Némi szerénysikerű irodalmi próbálkozás emlékével apja összeköttetései révén egy nagy bankba jut, ahol csakhamar szép pályát fut, ismét vagyonos és — fiatal embernek jóleső szó — valaki. Minden jól is mehetne, ha nem lennének nők, ha nem járna rajtuk, mindig rajtuk, kelleténél többet az esze, nem vetné beléjük minden, szó szerint minden érzését, nem csak a gyengédeket, hanem a keserűket, nemcsak a szerelmet és kívánást, hanem a gyűlöletet, harcvágyat is. Ez természetesen kölcsönös; éppen a nemek ezen küzdelmének a kamasz- sőt gyermekkortól kezdve leírásában mesteri Körmendi Ferenc tolla. Habár nőalakjai ezen a ponton szinte tulságosan ellentétesek a férfi-alakokkal: míg az utóbbiak, ha olykor erőszakcsak, csapodárok is, egészben véve nagylelkűek — addig a nők még érzékiségük, szeszélyességük, féltékenységük közepette is ridegen számítók, mindenféle a szerelemmel alig összefüggő előnyre sovárak. Ezt a szegény Pálnak is tapasztalnia kell, aki már férfivá érve mindig újra és újra gyermekkorát élte — mikor egy szőke gentry-lányt vett el, mert elhalt anyja képét idézte eléje; azután ettől lélekben elfordulva egy színésznőcske karjaiba esett, aki viszont egy gyermekkori színházlátogatására emlékeztette, amidőn először szenvedett féltést és féltékenységet, mert a gonosz betyár elragadta a szép csaplárlányt. Mese az írógépről az első esetben, egy szinpadi környezetből kihalászott gyöngyszem a másodikban, gyermekkori hűséges ragaszkodás még egy harmadikban — csupa alkalom egy kedves polgári happy end számára. Am ezt a szerző megtagadja tőlünk; a gentry lány előbb gyermekét idegeníti el zsidóvérű atyjától, azután a gyűlölet minden jelével el is hagyja; a színésznőcske, egy kis boldogítás után a legpóriabban megcsalja, a gyermekkori pajtásnőhöz az oly sokat csalódott Pál már nem is képes fordulni. Tehát gyermeke anyjának a váláskor odaadja egész vagyonát, majd a gyermeknek magának a férj-utód által való fiuváfogadásába is beleegyeznek. Második válása után bankbeli fényes állását is elhagyja és a magányba vonul, ahol »nincsenek sem ősök, sem társak, sem utódok«.

Ez a befejezés aligha fogja az olvasók többségét kielégíteni. Az után, ami Pállal történt, halált esetleg öngyilkosságot várunk — vagy pedig a kiállottakon fölülemelkedést, az élet fölött mégis csak győzelmet a szerelemnek és családi boldogságnak is sokáig várt és

keresett beteljesedését — de nem még megmaradt életfegyverek egyszerű elejtését és barlangi medve módjára elvonulást. Ezt a befejezést csak egy feltétel alatt bocsájthatnánk meg a szerzőnek: ha szándéka lenne egy pár év után valamely Vingt ans après-t írni, melynek a Dumas-énál még jobban is szabadna sikerülnie.

Még egy-két részlet-megjegyzés, mely azonban a regény művészi értékelését már nem befolyásolja: a történelmi háttér helyenként, elkerülhetetlen elnagyolása mellett még némi pontatlanság benyomását is teszi, így az oroszországi események időrendjénél. Azután az idegenek elleni háborus hangulatnál; Budapesten bizony ritkán fordulhatott elő entente-nyelveken beszélők bántalmazása; ezen sorok írójá is többször beszélgetett egészen nyilvánosan franciául, szerbül, anélkül hogy bárki is kifogást tett volna és Svájból akkor ugy értesült, hogy ott csak a francianyelvű kantonokban szélsőségesen entente-barát a hangulat; ezzel szemben a német kantonok közvéleménye nem annyira németbarát, mint semlegesen tartózkodó. Végül az a Dosztojevskzy agaras tábornokára emlékeztető jelenet, mikor a gyümölcsoltvaj oláh legényt a lopott gyümölcessel halálra etetik és a temetési menet néma tiltakozására lövetést emlegetnek — a mai mindent általánosító és kihasználó légkörben még akkor sem lenne magyar ember regényébe illő, ha szószerint igaz volna. Mindent le lehet írnia annak, aki erre hivatott — de nem kell, nem szabad mindent leírnia, mert végtére az író is csak mint annak a nemzeti és emberiségi életnek eleme jogosult, melyben és melyért működik — ebben azután egy a szerepe az orvoséval, tanítóéval vagy bármely más foglalkozás és hivatás képviselőjéével.

Azért »A boldog emberöltő« ujjabb lehetőleg még jobb művek megismeréseig mégis a »nagy Körömdi« marad.

Farkas Geiza

Az örök nomád

(Sven Hedin 70. születésnapjára)

A tizenhetedik század elején Leydenben megjelent egy német könyvecske, amelyet hamarosan lefordítottak latin, francia, holland és más nyelvekre s amely egy Ahasverus nevű zsidóról szólt, aki »Jeruzsálemben született és (a tizenhetedik században!) azt állítja, hogy szemtanuja volt Krisztus keresztfeszítettetésének.« A könyvecske nagy népszerűsége azt bizonyítja, hogy a tartalmának sokan adtak hitelt, mert abban az időben még világszerte burjánzott a bolygó zsidóról szóló hagyomány, nemcsak olyan általános, az egész hazátlan zsidó népre vonatkoztatott formában, mint ma, hanem egyetlenegy személyhez kötve. A monda szerint Ahasverus je-

ruzsálemi varga volt, aki kaptafával úzte el Krisztust, amikor ez a Golgotára vivő útjában meg akart pihenni az ő háza előtt s ezért Ahasverusnak az utolsó ítélet napjáig örök bujdosás jutott büntetésül, osztályrészül. Ez a babona a középkorban annyira elterjedt volt, hogy nem egy szélhámos szépen megélt belőle, kiadva magát Ahasverusnak, akiket persze minden hithű zsidónak kötelessége volt támogatni. Megélt belőle vagy legalább is csinos vagyont szerzett vele néhány élelmes író, aki regénynek vagy szindarabnak dolgozta fel ezt a hálás témát s egy Goethe tekintélye kellett ahhoz, hogy a bolygó zsidót visszaparancsolja oda, ahonnan jött, a mesék birodalmába.

Goethe az elátkozott varga legendájában elsőnek látta meg a szimbolumot: a környezetéből kiváló s azzal olykor szembeszálló lángész sorsát, amely börtönnek érzi a kitaposott utak szürkességét s magasabb, rendszerint elérhetetlen célokat üzve, nyugalom és megállás nélkül vándorol keresztül az életen. Ahasverus sosem létezett s ha létezett is, a csontjai már régen elporladtak ott, ahová a többi jeruzsálemi vargát is temették, de az Eszme él és halhatatlanságra kárhozthatva, ha más-más alakban is, mindig itt jár közöttünk. Első neve talán Kain volt, akivel közeli rokonságban van az indus Fadhila; később Nagy Sándor lett a neve s a jeruzsálemi templom lerombolása után Ahasverus; a hunok Attilának hívták, a tatárok Timurlenknek; a kereskedők Marco Polónak, a földrajztudósok Kolumbusz Kristófnak, a nyelvészek Kőrösi Csoma Sándornak nevezik. Minden időben, minden népnél felbukkan egy ilyen örök nomád s minél előbbre haladunk, annál többen vannak, hisz a zseninek éppen az a végzete, hogy, minél többet tud, annál többre vágyik. Ma már alig lehet felsorolni valamennyiük nevét s Piccard, Nansen, Nobile, Amundsen és Sven Hedin említésével még a legnagyobbak névsora is csak hézagos. Mert, hála ennek az olthatatlan szomjuságu Eszmének, elég sokan vannak, akik esőben, viharban és hóban, uttalan utakon és ezer veszély között kockáztatják az életüket értünk, akik karosszékünkben kényelmesen elterpeszkedve cigarettafüst mellett a térképen kísérik őket csodálatos vándorlétsaikkban...

A hetvenéves Sven Hedin élete nyitott könyv, mert munkája s annak minden eredménye az egész emberiségé. Tizenötéves korában, amikor Nordenskjöld és Palander földkörüli útjuk után nagy dicsőséggel behajóztak Stockholm kikötőjébe, talán még csak titokban táplálta azt a reményét, hogy valaha ő is követheti két nagy földije példáját. De már öt évvel később Bakuba szólítja a véletlen házitánitónak s Ázsia csodáitól tágranyilt szeme sovárogova követi itt Harun al Rasid nyomait. Egyelőre azonban még vissza kell térnie a házába, részint a szembaját gyógyítani, részint katonáskodni és mindenekelőtt: tanulni. Huszonötéves korában megisztelő feladat éri: Oszkár, svéd király őt teszi meg egy Teheránba induló küldöttség vezetőjének; a küldöttség minden baj nélkül megérkezik s

a dolgát elinézve, visszaindul; de a dragomán ottmarad, a titokzatos Ázsia rabul ejtette, második hazája lett. Itt-ott visszatér Európába, de nem pihenni, hanem írni, rajzolni, számolni, feldolgozni és kiadni kutatásainak eredményét.

Teheránból elindul első igazi expedíciójára: Bukhara, Samarkand, Taskend és még tovább, egészen Kína nyugati határáig, nem vonaton vagy autón, hanem lóháton vagy gyalog. Az eredmény: két könyv és rengeteg előadás Európa fővárosaiban. Ekkor már olyan híres volt, hogy a hallei egyetem kinevezte disz doktorának.

1893-ban elindul Tibetbe s ez az út kisebb-nagyobb megszakításokkal tizennégy évig tartott. Keresztül-kasul járja ezt az ismeretlen, zord országot s felfedezi a »Transhimalaya« hegységet, amiről ő maga is azt állítja, hogy »ez talán a legnagyobb jelentőségű felfedezés földünk történetében.« Pedig szerény ember volt s elutasította az angoloknak azt az ajánlatát, hogy ezt a hegységet Hedin-hegységnek kereszteljük. Utjáról, melynek hosszát csak Marco Polo útja szárnyalta túl, hatezer oldalra terjedő naplóval és harmincezer rajzzal tér vissza.

A világháború megakasztja kutatásait s mivel a tétlenséget, a kályha mellett ülést nem bírja, bejárja a harctereket egészen Kiszáziáig. Hadi tudósításait könyv alakban is kiadja s ennek tiszta jövedelmét (75.000 márkát) a Vöröskeresztnek adományozza. Mert nemcsak nagy tudós, hanem nagy ember is.

Élete alkonyán pedig, — abban a korban, amikor mások a jól-rosszul kiérdemelt nyugdíjukkal gyógyfürdőkben kezeltetik tulterhelt gyomrukát, — Sven Hedin elindul a legnagyobb és legnehezebb expedícióra: elmegy a forrongó Kinába, hogy felkutassa a régi karaván-utakat, amelyek Kinát a Nyugattal hajdan összekötötték. És február tizenkilencedikét, a hetvenedik születésnapját idegenben ülte meg, talán éppen valami sivatagban, ahol előtte még ember nem járt...

Sven Hedin felfedezte a civilizáció számára Középpáziát, beszél vagy két tucat nyelvet s kiadott ugyanannyi megbecsülhetetlen értékű művet, — de ez nem az ő érdeme, ez csak az ő sorsa, a nyughatatlan Ahasverus-sors. Az ő érdeme csak az, hogy vállalta, bátran és férfiasan vállalta ezt a sorsot, amelynek leirhatatlan fáradozásai, kalandjai, veszélyei és nélkülözései elől mások, a kényelmesebbek, bizonyára kitértek volna. Egyikünk napszámosnak születik, a másik írónak, a harmadik kőművesnek, a negyedik költőnek, az ötödik sztratoszféra-repülőnek; önmagában minden hivatás szép, csak azon mulik, ki mennyire végzi el a feladatát. Sven Hedinnek nehéz szerep jutott, homlokán az Ahasverus bélyege izzik s azzal, hogy ezt a szerepet eljátszotta, az egész emberiséget megajándékozta, lekötelezte.

Ugy hírlik, nemsokára hazajön s alighanem végleg itthon is marad. Most már nem sok dolga lehet, most már csak egy expedíció van hátra, olyan, amely minden eddiginél egyszerűbb és titoktel-

jesebb. Ahasverus leveti a Sven Hedin-köntöst és másra, fiatalabbrára adja. Vajjon mit érezhet Sven Hedin, ha erre a végső kirándulásra, a halálra gondol? Biztosra veszem, hogy nem borzong tőle; aki olyan hosszú utra nézhet vissza, mint ő, az nem félhet sosem előre tekinteni.

Blazsek Ferenc

Történelem 400 oldalon

A noviszádi történelmi társaság évkönyve

A noviszádi történelmi társaság legújabb évkönyve, amely a 17, 18 és 19-ik számokat tartalmazza, a közelmúltban jelent meg több, mint négyszáz oldalon válogatott, értékes tanulmányokkal és cikkekkel. A vaskos könyvnek is beillő szám közli dr. Kirilovics Dimitrije, az egyesület főtítkárának új könyvét a régi magyarországi magyarosítási politikáról, amelyet a Kalangya januári számában ismertetett. A tartalom sorrendi felsorolása a következő:

Megboldogult Alekszandar király jellemzése, érdemeinek és alkotásainak ismertetése.

A hatvan éves dr. Sztanojevics Sztanoje, a Beográdban élő kitűnő történész üdvözlése. A noviszádi származásu egyetemi tanár a Beográdban élő és szerephez jutott vajdasági származásu közéleti személyiségek között a legismertebb és különösen a balkáni szláv népvándorlásra vonatkozó megállapításai és kutatásai keltettek élénk feltűnést és szereztek megérdemelt hírnevet és tekintélyt az országhatárokon túl is a nagynevű tudósnak.

Jankulov Boriszláv dr., a történelmi társaság megbízásából a Vajdaság történelem előtti életét dolgozta fel és ez a munkája tulajdonképpen alapja és a forrása lesz egy későbbi kiegészítő kutató munkának. A szerző, aki érdemes munkát végzett, cikke végén felsorolja azokat a forrásmunkákat, amelyeket igénybe vett. A forrásmunkák között találtunk igen sok magyar származásu könyvet és számos magyar tudós munkáját.

Vitkovics Dimitrije, Szokolovics Mehmed bánati harcait és Temesvár első ostromát ismerteti, feltüntetve, hogy milyen munkákat használt fel az értékes tanulmány elkészítésénél. Itt is igen sok magyar eredetű könyv felsorolását találtuk.

Sztájics Vasza nyugalmazott szuboticiai gimnáziumi igazgató, aki Noviszád történelméről nemrégiben nagyobb értekezést jelentetett meg, Noviszád szerb jellegét ismerteti a város keletkezésétől kezdve, az ismertebb szerb családok szerepét is feltüntetve.

Leszkovác Mladen noviszádi gimnáziumi tanár, aki számos magyar vonatkozásu irással a magyarság előtt is szép nevet szerzett magának, folytatja nagyszerű tanulmányának az ismertetését Vitkovics Mihájlo életéről és kapcsolatairól a magyar irodalmi körökkel.

Sztájiics Vasza az első noviszádi katolikus gimnázium (1789—1823) keletkezésének és megszűnésének a körülményeit dolgozta fel a tőle megszokott alapossgággal. Érdekes megállapítása a szerzőnek, hogy a katolikusok sokkal puhábbak és tanácstalanabbak voltak a gimnázium létesítése tekintetében, mint a noviszádi szerbek, akik tudták, hogy mit akarnak, amikor következetesen harcoltak a szerb gimnáziumért.

Vlacsics Ljubó, Rajacsics Joszip dalmáciai püspökről irt nagyobb tanulmányt.

Pavlovics Ivan az 1848-49-es sajkásvidéki harcokat dolgozta fel egészen új megvilágításba helyezve a nagy magyar forradalom alatti szerb-magyar küzdelmeket.

Kisebb cikkekkkel több író szerepel, közöttük Leszkovac Mladen is, aki Miletics Szvetozár, a szerb kisebbségi mozgalom vezérének a családjáról közöl eddig ismeretlen részleteket. Popovics D. dr. Pécs város történelmét, az ott élő szlávok származását és elhelyezkedését ismerteti. Grujics Radomir dr., a szentendreai szerb egyházi alkotmányt (1728) közli érdekes megjegyzésekkel. Külön figyelmet érdemel Lotz Frigyes cikke a vrbázi szerb és német telepítvényekről. A többi cikkeket: Elezovics Gl., Serovics P., Svorovics Vladimir dr., Kosztics M. dr., Jovanovics Szergej, Gresics I., Radojcsics Nikola dr. irták, azonkívül elparantálják a vajdasági szerbek nagy halottait: Gavrilla Emil volt becskerekai szenátort és Vuics Jócó szentai földbirtokost, a nagy műgyűjtőt.

Az évkönyv a hetedik könyvsorozatban jelent meg és gazdag tartalmával, gondosan összeválogatott cikkeivel a magyarság sorai-ban is megérdemelt érdeklődésre tarthat számot. Ugyyszólván valamennyi tanulmánynak és cikknek magyar vonatkozásai vannak és ezért is érdemes a történelmi társaság munkáját megismerni és élénk figyelemmel kísérni.

Csuka János

Bartha István: Felmértem férfikoromat

Prózaí Irások, Tipografia „Pax” Targu-Mureş

Hiába minden megértő igyekezetem, a fantázia birodalmának szeretete nem kenyerem és a légüres elgondolások csak enyhe unalmat jelentenek számomra, filmben, írásban egyaránt. (Színházról, magyarnyelvű színházról a magam kisvárosi-külvárosi világában nem is beszélhetek). Nagyobb élményt, érzésgyarapodást jelent számomra a filmek előtt adott zsurnálok legegyszerűbb felvétele, az élet szenzációiból kikapkodott közönséges életrészt, mint minden művészek, filmdémonok mosolya, éneke és mint rendezők legmeste-

ribb kuliszái. S így vagyok az irodalommal is. Nem érdekelnek az íróasztalok finomságán érlelt kultur-izzadmányok, de az élet bármelyik oldaláról felvázolt tények, a művészet sokeszközűségével megörökített mulandó valóságok bármelyike elragadtat. Minél több köze van valamely könyvnek az élethez és az életet alakító erőkhöz, számomra az annál értékeesebb.

Bartha István könyve igénytelen külsejével, nagy alakjával 76 oldalon, semmi különöset nem jelentett volna számomra. De Erdélyből jött és megszoktam, hogy a háboru utáni magyar irodalom erdélyi része megfelelt különleges várakozásoknak, melyeknek olykor Pest se tudott megfelelni. Érdeklődve vettem kézbe a számomra ismeretlen író könyvét, éppen erdélyi származása miatt.

Hadifogoly-élményeket foglal magában a könyv első része. Az itt-ott mértéktelen mondatok mögül sokrétű éleslátás, az élet valóságának hű visszaadása s az eluralkodó pongyolaság, tájszólások halmazsa mellett is jóízű hétköznapiaság bukkant élelem. Nem fémjelzett irodalom, de élet, tán több az irodalomnál. A könyv második része Bartha feleségének novellája, melyben Bartháné férje modorosságaitól mentesen, de ugyanolyan életközelségben házaseletük elejét mondja el. Szervesen hozzánő ez a fájó egyszerű asszonyírás a további oldalak férfi-élte-férfi-írta falusorsához. A könyv harmadik leghosszabb része az, ami legélesebben felkeltheti az érdeklődést. Világvalóságban mai magyar vidéki élet, plusz kisebbségi sors. Bartha nem az íróasztalnál csinálja a könyvét, de a felekezeti tanító könnyei, vágyódásai, sóhajai közepett. A »tanítói közmunka« falatért birkózását írja. Eljűk és látjuk a paraszti intellektuegyűlöletet (Tolsztoj iskolát-irtózó parasztjaira gondoltam!); még egy nadrágost kell eltartaniok. A gyerekek sorsát, akiket kivonnak az iskolából munkaidőben. (Szüleim is így tanultak negyven év előtt itt a tiszparti tanyákon... Ő mindenütt egybefolyó szegény paraszti sors!).

Megfelelő jellemzést kap a társadalomtól elhuzódó kosárfonó remete a Marozia geryecsapi partján; a kartársak sorsa, a falust pálinkamérő zsidó lányának flanca, a tanítói egyesület ál-progresszivitása, a bíróválasztás régismert korruptság receptjén, a kilenc-tíz éves favágó gyereksors »fakovács Miská«-ja; a kisebbségi elnemzetlenedés folyamata; a koldusszegények erdei gombászása, mogyorószedése: a tanító és a proligyerekek, szegény asszonyok bujják az erdőt, osztálygyűlölettől eltelve egymás iránt. A kis földjén kasza-kapával bajlódó tanító sorsa körül lassan kikerekedik az egész tolvajkodó, civakodó, rongyos és éhes falu, elsötétítve az irodalom ragyogó hazugságait.

Nagyon gazdag ez a könyv. A falusi sors főleg a falusi intellektuelsors leplezetlen megmutatása, nem a Gárdonyiak életretusáló szándékával, de az őszinteségnek még a véletlen hazugság-csirákat is gigyomláló öntudatosságával. Ahogy egyhelyt maga Bartha is megjegyzi »kisebbségi sorssal bélelt felekezeti tanítóskodás« az

élete. Ennek az életnek számadását készíti könyvbe. Hadifogságon, hazatérésen, nősülésen, gyerekseperedésen át a negyven éven tuli reumás szagztatásokig, tanítói-emberi igyekezetében meg nem érte, írói próbálkozásainak sikertelenségén nem csüggedve, felmérte férfikorát.

Ó, hogy el kellene nálunk is egy ilyen ténygazdag falu-írás, az intellektuel-sors istenvertsége, kisebbségi adagolásban. De a mi tanító-íróink álomvesszőparipákon lovagolnak és alig nyulnak a szobakonyhás intellektuel-nyomorúsághoz és az iskola körüli nyomorucák szomorú lakóinak bajaihoz.

Nem világnézeti munka Bartha írásgyűjteménye. Sőt valamelyest zavarosság, törések észlelhetők az író emberi meggyőződésének felületén. Mert míg majdnem eretnek módjára ostorozza a felekezeti tanítószkodás nyügeit s a hivatalos egyházi élet bilincseiben szorongó nyáj és tanítókartársak sorsáért is élesen fel-fel jajdul, a proli-gyerekek ajkán hangzó munkás-agitációs énekek elterjedtségén sopánkodik másfelől.

Sok minderről szóló kis könyv ez. Könyv mely elveszti nyomtatott kereteit és az olvasót kézenfogva elvezeti a ma középosztályának nyomorúságához, a falusorsos intellektuel kisebbségi türelem-életébe. Könyv, mely elámultat életfeltárásával, de rosszaló fejcsóválást kényszerít ki stilusbeli pongyolaságával, a nemtörődöm hanyagság legtetejével. A — mondhatnám káros — stilusbeli különc-ködéseken, pongyolaságon tul, a rengeteg sajtóhiba is zavarólag hat.

Laták István

KISEBBSÉGI SZEMLE

Bánát Bácska Baranya

Popovics Dáka szenátor a volt Vajdaság időszerű nacionális, politikai és társadalmi kérdéseiről

Az elmúlt hetekben feltűnéstkeltő vajdasági vonatkozású tanulmány jelent meg Noviszádon, élénk vitát előidézve. Popovics Dáka szenátor, akit nem kell a Kalangya olvasóközönségének bemutatni, hosszabblélekzetű tanulmányt írt, amelyben kizárólag a Vajdaság szorosán vett aktuális problémáival foglalkozik a tőle megszokott alaposággal. Már a füzet előszavának a megállapításai, amelyek azzal indokolják a tanulmány közrebocsátását, hogy a lokális helyi sajtó és a megfelelő intézmények hiánya tette szükségesé az időszerű vajdasági kérdések felszínrehozását és alapos boncolgatását, bizonyos körökben elkedvetlenedést idéztek elő. A Szrpszka Matica kiadásában megjelenő Glaszban dr. Milutinovics Nikola főtítkár már foglalkozik a 44 oldalas munkával és mindennek előtt siet leszögezni, hogy nincsen szükség a meglévő és kiépített Matica mellett olyan egyesület létesítésére, amely a szerbség érdekeit a kisebbségektől körülvevő Vajdaságban hathatosabban megvédené, mert az elvégzendő feladatokat nyugodtan rá lehet bízni a Maticára és szerveire. Popovics Dáka azonban, aki alapos és tájékozott ember, ugyilátszik másként gondolkodik, ami kiderül tanulmányából, amely sokfelé ágazodik és könnyen elvezet bennünket a minden vajdasági ember előtt közismert kérdések igazi gyökeréig még akkor is, ha kissé kanyargós is odáig az ut.

Popovics Dáka tanulmányát akkor értékelnénk a legkifejezőbben, ha szószerint lefordítanánk minden oldalát, de a mű nagy terjedelme miatt meg kell elégednünk csupán a legfontosabb és a legtöbbet mondó fejezetek lelkiismeretes áttitítésével. Ha át is ugrunk oldalakat, ezzel nem csökkentjük a tanulmány értékét és nem veszünk el semmit a szerző mondanivalóinak a jelentőségéből, csupán szűkebb keretek közé illesztjük a tömör és tartalmas megállapításokat, amelyek kétségtelenül még igen sok vitára adnak majd alkalmat nemcsak nálunk, de a Vajdaság határain túl is. A tanulmány, amelynek, Bácska, Bánát és Baranya a címe, világos perspektívákat tár fel, hogy a vajdasági problémák kódös háttérét el-tüntetve, mindenki, akit a kérdések halmaza érdekel, közelebb kerüljön igazi és elkerülhetetlen megértésükhöz. Ezt a feladatot Popovics Dáka hibátlanul elvégezte és ha egyes adatait s következtéseit ki is kellene javítani, vagy egészíteni, az a körülmény sem-

miben sem csökkenti a tanulmány értékét. A megállapításai feltétlenül jóhiszeműek, szókimondók és a kisebbségekkel szemben becsületesen gondolkodó vajdasági szerb politikus konkluziói, amelyeket annál inkább kell tisztelni, mert mentesek minden köntörfalazástól és kétszínű politikai játéktól.

A kisebbségi élet tengelye a Bácska, Bánát és Baranya.

A tanulmány bevezető soraiban olvassuk, hogy a Bánát, Bácska és Baranya iránt nemcsak azért kell érdeklődni a közvéleménynek, mert a legtarkább nemzetiségű és vallású területe a földgömbnek, hanem azért is, mert ezen az országrészen található a jugoszláv királyság kisebbségi problémája. A történelmi idők nagyobb eseményeit vázolja, a szerző utal arra, hogy a szerbek és a magyarok állandó politikai küzdelmet vívtak a Vajdaságért, majd áttérve a szerb felszabadulási mozgalomra, amely 1848-tól kezdve fokozatosan erősödött a régi magyarosítási törekvések egyes ismertebb eseteit ismerteti s így folytatja:

»Ha nem is léteznének a nemzetközi kisebbségvédelmi előírások a jugoszláv politika akkor sem haladhatna ezen az uton, mert az erőszakos elnemzetlenítés nem jellegzetessége a jugoszláv népnek. De hogy ezt a liberális kisebbségi politikát tartósan folytatni lehessen, szükséges, hogy a kisebbségeink határozottan és világosan állást foglaljanak a jugoszláv nemzet, a király és az állammal szemben. A háboru után az egész világon új fogalmak keletkeztek az államok feladatairól és azért nálunk is a kisebbségek kötelessék alkalmazkodni az új felfogásokhoz. Ha a kisebbségek következetesen állást foglalnak a rendszerek ellen, akkor gyanut keltenek az állam iránti hűség tekintetében. A kisebbségeknek, akár csak a többségnek is, szigorúan el kell különíteniük a rendszert az állampolitikától.

Hogy a kisebbségeknek az államhoz való viszonya a mai napig sem nyert határozott külsőt, annak sokban a kisebbségek anyaországai hibásak. Az anyaországok nemcsak, hogy figyelemmel kísérik és támogatják külföldön élő népeiket, hanem szuggesztív alá helyezik azokat, rendeletekkel árasztják el őket, mintha saját országaikban élő polgárokról volna szó. Ez beigazolódott a memmeli németek kovnoi főtárgyalásán. A kisebbségek soraiból kikerülő professzionális informátorok általánosítva egyes eseteket, következetesen arra mutatnak, hogy a rezsim politikája a kisebbségek ellen irányul. A kisebbségek ilyen eljárása nem szolgálja a béke és az államok közötti jó viszony érdekeit, sőt a kisebbségek érdekeit sem. A kisebbségeket a szuggesztív által állandó rendellenes lelkiállapotban tartják.«

Popovics Dáka megfigyelve a kisebbségi mozgalom számos tüneteit, kitér arra is, hogy a németek valóságos irodalmat létesítettek a külföldön élő német kisebbség életéről. Vitába száll dr. Langgal, aki szerint Jugoszláviában 700.000 német él, holott köztudomá-

su, hogy a számuk csupán 400.000, majd a következő érdekes megállapítását olvassuk:

»Nemcsak a külföldi, de a hazai német írók sem számolnak azokkal a törekvésekkel, amelyeknek egyedüli célja, hogy Jugoszláviában legalább százezer félig elmagyarosodott németet visszazervezen nemzetének. Ezért engedték meg a jugoszláviai németeknek, hogy ugyyszólván államot létesítsenek az államban, Noviszád székhellyel. Nálunk senki nem vitatja a kisebbségek jogát iskoláikra, anyanyelvükre és vallásaikra, valamint azt sem, hogy a mi németeink értékes elemei az államnak.

Még kritikusabb azonban a helyzet a mi magyar kisebbségeinkkel a budapesti propaganda és az anyaország közelsége miatt. A pesti politika ugyyszólván naponta reményt önt a magyar kisebbségbe. Az ilyen szuggesztíók következtében tizenöt éven át a mi magyar kisebbségeink képtelenek voltak megkonstruálni kisebbségi politikájukat s ettől ők szenvednek a leginkább. Távol áll tőlünk az a szándék, hogy a szomszéd államok politikai rendszerébe beleavatkozzunk, de mindaddig, amíg a szomszéd Magyarország politikája a békeszerződések revízióján alapszik, ez a politika nem számíthat a jugoszláv közvélemény tiszteletére.«

A bevezető sorokhoz tartoznak ezek a kitérések, amelyek hozzá akarnak segíteni a kisebbségi kérdés mibenlétének a megvilágításához és csak ezután jönnek az adatok és a tulajdonképeni igazi mondanivalók. Popovics Dáka miután elkülönítve a magyar és a német kisebbség törekvéseit, megrajzolta a határokat, amelyek elválasztják egymástól a két kisebbség fáradozásait, néhány adattal szolgál a jugoszláviai német mozgalomról. A szerző azt észleli, hogy a jugoszláviai németek az erdélyi szászok példájára létesítették gazdasági, kulturális és politikai szervezeteket és ezekkel foglalkozva folytatja fejtegetéseit:

Szász példán okulva a jugoszláviai németek nem formálhatnak jogot bizonyos autonóm helyzetre. A jugoszláviai németek mindössze három járásban vannak abszolút többségben (a kulai 51.09%, odzsáci 55% és a bácska-palánkai járásban 54.08% a német lakosság), míg két járásban: Apatin 43.05% és Szombor 45.03% relatív többséggel bírnak. Ezenkívül még Bela Crkván rendelkeznek relatív többséggel, különben a népük szét van szórva Bánátban, Bácskában, Baranyában, Szerémségben, Szlavóniában, Boszniában, Szlovéniában, kisebbségben népszízigetet alkotva. Hasonló okokból a magyar kisebbségek sem kérhetnek kivételes autonóm helyzetet, mert a magyarok mindössze három járásban (Szenta, Bácska-Topola és Sztári Becsej) rendelkeznek abszolút többséggel, míg a novakanizsai járásban megközelítőleg egyenlő számban élnek a szerbekkel. Különben a magyar kisebbségeink is Bezdántól Kovinig szét vannak szórva az egész Vajdaságban. A magyar kisebbségek a vajdasági városokban számbelileg erősebbek a német kisebbségeknél, de Szenta és Sztára Kanizsa kivételével sehol nem rendelkeznek többséggel.«

Az első fejezet befejező részei a pángermán akció mohóságával foglalkoznak és utalnak arra, hogy Németország esetleg Magyarországot is bekebelezte volna, ha a háboru a javára dől el.

A vajdasági népek társadalmi megoszlása

A második rész a Vajdaság területének megoszlását s lakosságának társadalmi helyzetét boncolja. A Bácska, Bánát, Baranya a Dunabánság területének nagyobb részét teszi ki, mert 31.229 négyzet kilométernyi területhől 19.702 négyzet kilométer jut a volt Vajdaságra. A Dunabánság lakossága Beograd kivételével 2,387.295 lélek, ebből a Bácska, Bánát, Baranyában és 1,426.668 lélek. A Dunabánság az ország legsűrűbben lakott része (76.4), ami szintén ugy magyarázható, hogy a Vajdaság a legsűrűbben lakott terület a Dunabánságban. Különösen a Bácska igen sűrűn lakott, ahol átlag 90 lélek jut egy négyzetkilométerre. Hasonlóképpen a Dunabánság városai közül a vajdasági városok a legjobban lakottak. A Bácska, Bánát, Baranyában az öt jugoszláv néptörzson (szerb, horvát, bunyevác, tót és rutén) kívül magyarok, németek, románok és zsidók is élnek, akik közül az utóbbiakkal, mint külön nemzetiséggel foglalkozik Popovics szenátor. A Bácska, Bánát és Baranyában a lakosságnak valamivel több mint 46 százaléka jugoszláv, több mint 26 százaléka magyar, 21 százaléknál több német, 4.5 román. A többi nemzetiségű polgár a lakosságnak alig 0.75 százalékát teszi ki. A vallásfelekezetek között a legerősebb a római katolikus (49%), görög-keleti pravoszláv (38%), evangélikus (7%), református (3%), zsidó (1.25%), görög-katolikus (0.97%).

A zsidókon kívül (17.810 lélek) a lakosság tulnyomó része a Bácska, Bánát és Baranyában mezőgazdasággal foglalkozik. Az iparban a legjelentékenyebbek a németek, magyarok és szerbek vannak képviselve. Ha a nemzetiségek szerint osztályozzuk az iparosokat, akkor megállapítható, hogy a legerősebb német járásban (Odzsáci) minden ezer lakosra 31.5 iparos jut, míg a legjelentékenyebb magyar járásban (Szenta) minden ezer lakosra 20.3 iparos, a zsabalji járásban pedig, amelynek 71.5 százaléka szerb, minden ezer lakosra 19.1 iparos. Egészen más képet kapunk azonban ha az említett járásokban a kereskedelmet osztályozzuk, akkor a sorrend a következő: 9.3, 9.5 és 8.6 százalék, amely azt mutatja, hogy több magyar kereskedő van, mint német és szerb, ami azt jelenti, hogy a zsidók, akik tulnyomórészt kereskedők, magyar nemzetiségűeknek vallották magukat.

A zsidók kivétel nélkül írástudók, míg a többi nemzetiségek között egyenlő arányban vannak írástudók. A románok, ruszinok és sokácok között van a legtöbb analfabéta. A szállásokon főleg szerbek, bunyevácok és magyarok élnek s a városi lakosság zöme a zsidókból és szerbekből kerül ki. A jugoszláv Bácska, Bánát és Baranyában 1910-től 1930-ig a lakosság száma 1,321.316 lélekről 1,426.666 lélekre emelkedett. A sláv lakosság ezen idő alatt majdnem 8% szaporodott, míg a magyar lakosság száma, Popovics Dáka

adatai szerint, 26% csökkent az 1910-es kimutatás szerint, amikor a magyar állami statisztika 31.86% magyar nemzetiségű polgárt mutatott ki. A németek száma egy százalékkal csökkent, vagyis 22.8%-ról leszállott 21.8 százalékra. Megemlíti a szerző, hogy sok német polgár, aki a magyar imperium alatt magyarnak vallotta magát, a jugoszláv népszámláláskor szabadon németnek nevezte magát. Az 1910-es magyar kimutatás szerint a Jugoszláviához jutott Bácska, Bánát és Baranya területén mindössze 319.983 szerb élt, amit kigazít Popovics Dáka szenátor és azt állítja, hogy a szerbek létszáma pontosan 470.480 lélek.

Bár nincsenek hivatalos adatok arra vonatkozólag, hogy a nemzetiségek szerint miként oszlik meg a föld, a szerző mégis azt a benyomást nyerte, relative a németeknek van leginkább földjük. A legnagyobb földkomplexumok azonban a szerbek kezén vannak, de akárcsak a magyaroknál úgy a szerbeknél is igen sok a ház és föld nélküli szegény. A közép és nagy birtokokat figyelembevéve megállapítható, hogy a legnagyobb aránytalanság ebben a tekintetben a szerbeknél, magyaroknál és bunyevácoknál tapasztalható. A német és bunyevác nagybirtokosok elmagyarosodtak. A háboru előtt úgy a szerbeknél, mint a magyaroknál megfigyelhető volt a földhöz való görcsös ragaszkodás, az utolsó években azonban leginkább németek vásárolnak földet különösen a Dunamentén, a sztári becejei és a noviszádi, valamint a bánáti határmenti járásokban. A zsidók után a németek élnek a legkedvezőbb anyagi körülmények között. A németek jobban öltözködnek, táplálkoznak és higiénikusabb lakásokban laknak, mint a többi nemzetiségek. A magyarok, ha szegényebbek is, a többi szlávokkal együtt mégis valamivel jobb higiénikusabb viszonyok között élnek, mint a románok, sokácok, sőt különösen a bánáti falvakat figyelembevéve, még a szerbeknél is. A gyárparban és kereskedelemben és a banküzletekben úgy a testi, mint a szellemi munkások nagyobb része a kisebbségek soraiból kerül ki. A kisebbségi polgárok közül az államnyelv nemtudása miatt aránylag kevesen vannak állami vagy önkormányzati testületeknél elhelyezve és inkább a szabad pályákon próbálnak érvényesülni, amint ugyanez volt a helyzet a háboru előtt a szerbséggel. A gyárpar, kereskedelem és a pénzüzetek tulnyomórészt bécsi és budapesti tőke birtokába kerültek és ezek szívesen foglalkoztatnak kisebbségi alkalmazottakat. Különb ma is még, tizenöt évvel az összeomlás után is érezhető a volt osztrák-magyar monarchia gazdasági egységének a hatása. A jugoszláv királyság közismert liberális felfogásával a mai napig keveset tett a nemzetgazdaság érdekében. A Bánát, Bácska és Baranya messze földön arról volt ismert, hogy ezen a területen lehet a legkönnyebben elhelyezni a tőkét. A legerősebb sajtójuk ezen az országgrészen a magyaroknak van, amelyt különösen a zsidók segítenek. Ma is sok szláv és német polgár van, aki olvassa a magyar lapokat és ezzel elősegítik számos magyar lap megjelenését. Miután azonban idővel egyre kevesebb olyan

szláv és német polgár lesz, aki magyarul is tud, a magyar sajtó visszafejlődése várható, mert a kisszámu s főleg írástudatlan magyar földműves nem fog tudni annyi lapot eltartani — írja a szerző.

Végül a bunyevác, ruszin és szlovák lakossággal foglalkozik a szakasz és azzal fejeződik be, hogy a lakosság a zsidókat leszámítva konzervatív gondolkodású és hogy a háboru előtt a szerbég nagyobb érdeklődést mutatott a kulturális mozgalmak iránt.

Egy kis adókimutatás.

A következő harmadik szakaszban a Vajdaság gazdasági struktúrájáról, a községek adminisztrációjáról, a gyakori tisztviselőváltásokról és az adófizetésről kapunk néhány markáns aláfestést. Popovics Dáka elkerülhetetlenül szükségesnek tartja az adóterhek enyhítését. 1933-34-es évben a Dunabánság lakossága csupán kulukmegváltás címen közel tizennyolcmillió dinárt fizetett be. Ebből az összegből Bácskára és a két baranyai járásra több mint tizenkét millió dinár jutott, a Bánátra négy millió, a szerémségre több mint egy millió dinár. Ha az adóterheket nem csökkentik az ingatlanok árai tovább lemorzsolódnak. Az 1933-as évben kataszteri tiszta jövedelem az egész országban nem egészen öt milliárd dinárt tett ki és ebből csupán a Dunabánságra közel három milliárd dinár jutott, ami 49.81 százalék. Ebből az összegből pedig a Dunabánság lakosságának megoszlását figyelembevéve 90% jut a Vajdaságra. Az átlagos kataszteri tiszta jövedelem alapján 809.61 dinárral van holdanként megterhelve a föld a Dunabánságban, a Szávabánságban 235.48, a Drávabánságban 172.05, a tenger melléki bánságban 55.26, a zetai bánságban 52.06, a Drinabánságban 153.88, vrbászi bánságban 120.5 dinár. A föld alap- és pótagója tehát a Bácskában és a Bánátban 150, a Szávabánságban 31.35, a Drávabánságban 21.15, a tenger melléki bánságban 6.97, a zetai bánságban 6.96, a Drinabánságban 20.50, a vrbászi bánságban 14.75, a moravai bánságban 20.73 és a vardari bánságban 16.05 dinár.

A Vajdaságban él a legtöbb jövedelmi adót fizető polgár. A noviszádi pénzügyigazgatóság 70.683, zágrebi 59.716, a ljubljana 40.407 jövedelmi adófizetőt tart nyilván. A Bácska, Bánát és Baranya elvesztették piacukat, de amíg a közép-európai államok át nem tértek az önálló gazdasági politikára, addig ezek az országrészek könnyen fizethették az adók huszonöt százalékát. A Dunabánságban még 1932-ben a személyi kiadások 43 millió dinárra rugtak, ugyanakkor a Szávabánságban 21, a tenger melléki bánságban csak 11 millió volt a személyi kiadások összege.

Magyarok és németek jellemzése.

A kétségtelenül érdekes és könnyen áttekinthető, sokatmondó adatok felsorolása után, a negyedik szakasz a Vajdaság nacionális, politikai és szociális fejlődésére tér ki és ismerteti a szerb kisebbségi vezetők háboru előtti tevékenységét. A szerző hangsúlyozza,

hogy a bunyevácok és sokácok a legközelebb a szerbekhez állnak, hasonlóképpen a szlovákok és a ruszinok is. A szlovákoknak és a bunyevácoknak Maticájuk van. A ruszinok számbelileg a leggyengébbek a szláv fajok közül és a lélekszámuk 35.000 főre tehető. A zsidókról szólva Popovics Dáka ismételten leszögezi, hogy értékes írőkat, művészeket adtak a magyarságnak, ma is magyar érzelműek, bár a fiatalság megtanulta az államnyelvet. A legnagyobb figyelmet a szerző a német kisebbség jellemzésére szentelte. Miután a németek magyarországi letelepedésére is utal, így folytatja:

»A Bácska, Bánát, Baranya egyes részein ma is tart a németek elmagyarosítási folyamata. A jugoszláv rendszer alatt némileg megzavarták ugyan ezt a folyamatot, de a németek nagy része a városokban ma is szívesen beszél magyarul s magyar ujságot és könyveket olvas. A gazdagabb német polgároknak szoros családi összeköttetések vannak budapesti és bécsi katonai körökkel. A falvakban, ahol a németek a magyarokkal együtt vegyesen élnek, ma is többet beszélnek magyarul, különösen ott ahol a lelkész is magyar. Ezért a német politikusok és kulturvezetők egy része azon fáradozik, hogy a németeket megmentse a magyarosítástól. A munka azonban csak akkor nyer befejezést, ha kihal az a német generáció, amely magyar iskolákat végzett.«

A szerző arról is ír, hogy a németek beleavatkoztak az Anschluss vitába, amit helytelenít, majd a következő sorok következnek:

»A németek nyomban a háboru befejezésével Noviszádót választották ki akciójuk központjául. Noviszádon adják ki lapjaikat és ott székelnek a német gazdasági, kulturális és pénzügyi szervezetek központjai. Noviszádon találkoznak a politikusok és az üzletemberek, hogy megerősítsék kapcsolataikat és kiépítsék programjukat a német kisebbség nemzeti és gazdasági megerősítése érdekében.«

Popovics Dáka szenátor részletesen felsorolja, hogy a német kisebbségnek milyen intézményei vannak. Nem iktatjuk ide őket, mert a Kalangya februári-márciusi számában ugyanerről a kérdéstről Hamm Ferenc német hirlapíró kimerítően ír. Azt azonban ki kellett ragadnunk, hogy milyen fejlett szövetkezeti mozgalmuk van a németeknek. A német szövetkezetek nyolcvan millió dinár értékű takarékbetétet őriznek és a kihitelezett kölcsönök összege meghaladja a száztizmillió dinárt. Az állattenyésztő, baromfitegyesítő és tojástermelő szövetkezet nagy és jelentős üzleteket bonyolít le a külfölddel. Az Agrária azon fáradozik, hogy a szövetkezetek érdekkörébe bevont németeket a racionális gazdálkodásra szoktassa és ebben rejlik munkásságának lényege. A németek jellemzése azzal a megállapítással fejeződik be, hogy Jugoszláviai megalakulása megmentette a németeket a teljes elmagyarosodástól, majd a magyar kisebbség ismertetésére tér át a tanulmány szerzője.

»A magyar kisebbségek pszichológiai helyzete hasonló a drávai

bánságban élő német kisebbség helyzetéhez. Az egyik és a másik kisebbség is még nem olyan régen uralkodó nemzet volt. Azt mondhatni, hogy a jugoszláviai magyarok életének első tiz esztendeje illuziókkal és reménységekkel telt el. A helyzetet a magyar kisebbség soraiából sokan ideiglenesnek tekintették. A budapesti rádió és a budapesti lapok által bejelentett határidők azonban leteltek és a békeszerződésekben megjelölt határok változatlanok maradtak. Lord Rothermere nagy terve végleg megbukott és kalandos befejezést nyert. Vannak azonban tényezők, amelyekről ugylátszik Budapesten meglepedeztek. Ezek közé tartozik többek között az is, hogy az itteni magyar intelligencia a volt Magyarország területéről került a Vajdaságba s még a szerb hadsereg megérkezése előtt elhagyta pozícióját és Budapestre távozott. Az intelligencia másik része zsidó, amely megértette az új helyzetet és megváltoztatta magatartását az új haza kívánságaihoz igazodva. A harmadik körülmény az, hogy Budapesten elfeledkeztek arról, hogy az ittélő svábok, akik az összlakosság husz százalékát teszik ki, a szerb hadsereg megérkezése után nyomban ugyanugy megéreztek a felszabadulás jelentőségét az idegen járom alól, amint az itt élő jugoszlávok, akik a lakosság 46 százalékát teszik ki. Továbbá nem szabad szemelől téveszteni, hogy a magyarok $\frac{1}{5}$ elmagyarosodott szláv és német s ugynevezett kettőskulturájú emberek, akik a maguk fajtájuk iránt orientálódnak. Ezek azok a fontos körülmények, amelyekre nem fordított és nem fordít elég figyelmet a budapesti politika és amely arra utal, hogy miként képzelik el a husz milliós Magyarországot, amely pusztá homokon épülne fel. Mindezekhez még hozzá kell tenni azt, hogy Szentá és Sztára Kanizsa városok kivételével a magyaroknak nincsen többségük nagyszámu városainkban.

Ha elmaradt volna a budapesti propaganda, akkor a különben józan magyar lakosság valószínűleg még a vidovdáni alkotmány érája alatt politikailag magára talált volna. Így azonban állandóan félrevezetve, nem akarta a budapesti hatalmonlevők haragját magára zudítani és azért Beográdban igyekezett lojalitását bizonyítani, kívánva az új hazával szembeni viszonya rendezését. Ez a különben érthető habozás nem volt alkalmas a jugoszláviai magyarság politikai munkájának a megteremtésére. A politikai program kidolgozása helyett a mi kisebbségeink a kulturális szervezkedésre vetették magukat, a magyar kultúra megőrzésének és fejlesztésének a jelszavával. Hosszas tévelygés után Szubotica, Becskerek és Noviszád között, végül Noviszádon állapodtak meg, a kulturmozgalmak központjában annak ellenére, hogy a magyarság tulnyomó része a felső Tiszavidéken él.

Ennek a hangsúlyozásával a szerző arról ír, hogy a magyar kisebbség mindig a vallásban keresett segítő és megértő támogatást és a történelemből idézve folytatja a magyar kisebbség lelki életének az analizisét.

»A mi kisebbségi magyarjaink munkássága kulturális téren igen termékeny. A napilapok, a körünkből meritett regények, novel-

lák tudományos és művészi munkák száma aránytalanul nagyobb, mint a háboru előtt volt az anyaországban. Amíg a tudományos és szépirodalmi munkák a régi Magyarországon a legkritikább esetekben kerültek ki erről a területről, a jugoszláv impérium alatt fejlődésnek indult a magyar kisebbségi könyvkiadás.

A vajdasági szerbek ezen a téren a háboru előtt sokkal nagyobb teljesítményt nyújtottak, mint a magyarok a volt Vajdaságban. A Szrpszka Matica körül álló embereink a budapesti kulturbefolyás ellenére közvetlen kapcsolatokat tartottak fenn a széles világgal és a nyugati kultúra forrásaival. A huszadik század elején azonban már érezhető volt, a vajdasági szerbeknél is, akárcsak a horvátoknál Budapest kulturbefolyása. Abban az időben főleg azok a szerbek, akik Beográdban telepedtek le, jelentősen támogatták Noviszádot. Beográdban modern irodalmi nyelv létesül, új tudományos terminológia alakul ki, megteremtik a szerb nyelv új stílusát és szellemét, amely frissítőleg eljut a Vajdaságig és nem engedi, hogy a szerb nyelvet ezeken az országrészekben elsorvasszák és a kifejezéseket felcseréljék. A háboru kitöréséig Budapesten tudják, hogy a pesti kultúra a régi Magyarország minden vidékére előbb eljut, mint Szubotícától délre eső területekre. A magyar kultúra befolyását megzavarta a vajdasági szerbek nacionális kulturája. Az itteni szerbek minden magyar értékkel szemben a saját értékeiket állíthatták szembe.

A mi jugoszláviai magyarjaink kulturfáradozásaik tekintetében ugyanazokat az ösvényeket járják, mint amelyeken valaha mi szerbek jártunk és ennek a munkának máris jelentkeznek kétségtelen eredményei. Tagadhatatlan, hogy a magyarok ázsiai bejöveteletől számítva, az elmúlt ezer év alatt ezen az országrészen nem jelent meg magyar nyelven annyi irodalmi mű, mint az utóbbi tizenöt esztendőben. És amint valamikor a vajdasági szerbek a közvetítők voltak a középeurópai kultúra és a Balkán között, úgy a mi magyarjaink is hasonló szerepet vállaltak: közvetítenek a fiatal és feltörő jugoszláv kultúra és a fiatal magyar kultúra között. Ezt cselekszik a legjobb jugoszláv irodalmi művek magyarrá való átültetésével is.

A mi magyarjaink kulturumunkájukban akárcsak a németek, különös figyelmet fordítanak az egyetemi ifjúságra. Az ifjúság feladata, hogy a magyarok által lakott falvakban terjessze a kultúreszméket. A magyar egyetemi ifjúságnak Zágrebben és Beográdban egyesületeik vannak, amelyekben ideológiai kiképzést nyernek, hogy a nép felvilágosításán közreműködhessenek. Az a szándék is megfigyelhető, hogy a munkáskamara utján a magyar munkásságra kiterjesszék a kulturumunkát.

A jugoszláviai német és magyar e felületes áttekintéséből világosan kirajzolódik két ellentétes felfogás. A németek tulnyomórészi anyagi alapokon építik fel életüket, míg a magyarok kulturális és közoktatási munkára törekcsenek és igyekeznek kiépíteni önálló jugoszláviai magyar kulturájukat. Emellett azonban nem hanyagolják el a magyar kisebbség gazdasági fejlődését sem és szép

számban adnak ki időszerű gazdasági lapokat, főleg a földművesek és a falu részére.

A szerbeknek át kell venni a német receptet

A tanulmány végére érkeztünk, mert az utolsó fejezet a szláv-ság teendőivel foglalkozik. Popovics Dáka megismétli, hogy munkájának az volt a célja, hogy a vajdasági kérdések megvilágítását elősegítse és a bajok orvoslására rámutasson. Az elmúlt tizenöt év vajdasági adminisztrációjával foglalkozva, sok ismert és különösen a falvakban észlelt jelenségeket említ még meg, majd azt mondja, hogy szándékosan foglalkozott behatóbban és részletesebben, mint szükség lett volna a német Kulturbund tevékenységével. A szerző nem ellensége a kisebbségi szervezeteknek, de szükségesnek tartja kijelenteni, hogy ha a vajdasági szerbek sürgősen nem létesítenek a Kulturbundhoz hasonló szervezeteket, akkor elmaradnak a németek mozgalma mögött. A német kisebbség különösen gazdasági téren előzte meg a többi itt élő népeket és azért Popovics Dáka sürgeti a gyors cselekvést.

Mi tehát a legfontosabb teendő a szerbekre nézve?

»Nem kell semmit sem kigondolni — adja meg a feleletet az illusztris szerző — hanem egyszerűen át kell ültetni a mi németeink kulturális és gazdasági szervezeteit a szerb talajba. Nem szabad többé megengedni, hogy az öt szláv faj ne egymáshoz kapcsolva dolgozzon. Meg kell alakítani a jugoszláv kulturszövetséget, amelyben ott a helye minden szerbnek, szlováknak, bunyevácoknak, ruszinnak és sokácnak. A szövetség feladata a közös program kidolgozása, a lap és könyvkiadás kérdésének a rendezése. A kiadványoknak a jugoszláv nemzeti ügy szolgálatában kell állaniuk. A munkánál ki kell küszöbölni a vallási kérdéseket, mint azt a kisebbségek is cselekszik kulturmunkájuk közben. A cikk a következő érdekes felhívással fejeződik be:

»Igen sok olyan községünk van, amelyekben nagy többségben élnek a kisebbségek. Amint a Kulturbund törődik mindazokkal a községekkel, ahol legalább tizenöt német él, úgy a mi kulturszövetségünknek is gondoskodni kell a szlávokról. Nem engedhető meg, hogy a szlávokat magukra hagyják kisebbségi lelkiállapotukban egyetlen községben sem, amelyben számbelileg gyengébbek a kisebbségeknél. Ma még sok szerb, sokác, ruszin, bunyevác, horvát, szlovák el van hanyagolva és ugyan úgy érzi magát falujában, mint a felszabadítás előtt. Magára van hagyatva és el van hanyagolva. Az ilyen szlávok száma sok tizezerre tehető. Nem jutnak el hozzájuk könyvek, a jugoszláv Matica sok kiadványai. A szervezkedés munkájánál példát vehetünk a mi németeink által létesített Kulturbund szervezeteitől.«

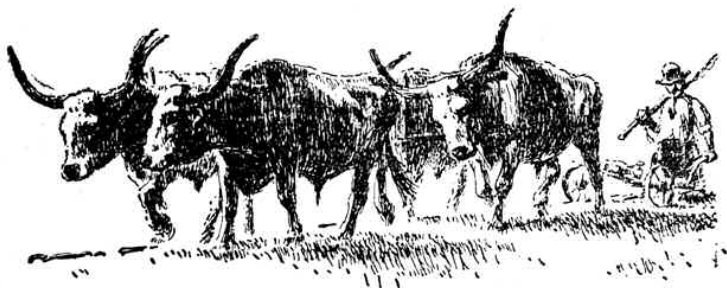
Ezek az utolsó szavak, amelyek jelentőségét nem lehet vitatni, megmagyarázzák, hogy miért foglalt állást elsőnek a Szrpszka Matica Glasz című propaganda lapja, a Popovics Dáka által felvetett

kulturszövetség létesítésének gondolata ellen. Nem ismerjük az okokat, amelyek miatt Popovics Dáka szükségesnek tartotta a több, mint negyven oldal terjedelmű tanulmány megírását és a szláv kulturszövetség felállításának a sürgetését, de szívünk melegével, őszintén üdvözlünk minden kulturmegmozdulást.

A jugoszláviai magyar kisebbség szintén igen sokra értékeli a Kulturbund munkásságát és meg tudja érteni, hogy a vajdasági szerbség is hasonló kulturközpont felállítását tartja helyesnek.

A magyarság sem titkolhatja, hogy régi vágya a Kulturbund-hoz hasonló tökéletesen kiépített, sokfelé ágazódó szervezet megteremtése, amely békésen és megértően tudna mindig együttműködni a német és a szerb kulturszövetségekkel, igazolva a Vajdaság magas kulturáját és népeinek egymás iránti őszinte megbecsülését.

Csuka János

Sturócz L.

A jugoszláviai német kisebbség kulturmunkája, szövetkezeti mozgalma

(Átfogó kép a német kisebbségi mozgalomról)

Írta: Hamm Ferenc hirlapíró

(Második, befejező közlemény)

A jugoszláviai németség a legnagyobb szeretettel csüng a Kulturbundon s az egyesület keretében megtalálja mindazokat az életfeltételeket, amelyek virágzását és boldogulását biztosíthatják. Hasonló melegséggel ragaszkodik iskoláihoz is. Az iskola szervezetek is az önszervezés elve alapján épültek ki. Az 1931-ben a kormányval folytatott megbeszélések azt eredményezték, hogy engedélyezték a német iskolák létesítését. A jugoszláviai németek az adakozás bizonyos örömeivel és a legnagyobb készséggel alig néhány hónap alatt közel két és fél millió dinárt adtak össze iskolacélokra, hogy adományaikkal biztosítsák a német iskolaoktatást.

Noviszádon 1931 június 29-ikén tartották meg azt az ülést, amelyen kimondták, hogy megszervezik az iskolaoktatás ügyét. Az értekezleten nagy számmal jelentek meg lelkes német férfiak és nők. A gyűlés elfogadta az előkészítő bizottság előterjesztett iskolaalapítása alaptervezetét és megválasztotta az öttagú kuratóriumot, amelyre az iskolaalapítási ügyek intézését ruházták. Az iskolaalapra összegyűjtött pénzből két millió dinárt iskolák létesítésére fordítottak. Az összegyűjtött pénzt más célokra nem volt szabad felhasználni. A fennmaradó fél millió dinárt az iskolaügyek költségeire fordították. Azóta is megszakítás nélkül folyik a gyűjtés az iskolaalap céljaira. A német lakosság maga tartja fenn a német középiskolákat is.

Az iskolaalap segítségével már a mozgalom első éveiben lehetővé vált a tanítóképzede felállítása, mely először Becksereken, működött, aztán Vrbászra került. A német tanítóképzésében az állam által előírt ötévi tanulási rendszert vezették be. A múlt évben a tanítóképzéséből már tíz férfi és nyolc női tanerő került ki. A tanítók az állami iskolák német tagozataiban taníthatnak. A tanítóképzésnek jelenleg körülbelül száz tagja van, a múlt évben pontosan száz-an tanultak.

A múlt iskolaévben Vrbászban a német iskolaalap német polgári iskolát létesített, amely négy osztályu volt és csupán leánynövendékeket vett fel, az idén pedig megnyílt a fiuosztály is. A fiú és leánytanulók száma az idén 160.

A német iskolaalap vezetősége azzal a tervvel foglalkozik, hogy újabb középiskolákat létesít, az ország más németlakta vidékein is. Az iskolaalap székhelye Novisád.

A jugoszláviai német népszövetségi liga.

Beograd székhellyel működik a jugoszláviai német népszövetségi liga, amely a népszövetségi gondolat kimélyítésén dolgozik és szoros kapcsolatban áll a jugoszláviai népszövetségi ligákkal. A német liga a népszövetségi eszmét szolgálja és esetről- esetre részt vesz kiküldötteivel a népszövetségi ligák ülésein.

A szövetkezeti mozgalom.

A háboru befejezésével a jugoszláviai némettség mindjárt felismerte a szövetkezeti mozgalom fontosságát és azonnal hozzáfogott a szövetkezetek létesítéséhez. Már a háboru előtt egyes német telepeken akadtak szövetkezetek, amelyek a Raifeisenféle rendszer szerint létesültek, a központjuk azonban Temesvárott volt, amely a határmegállapítás értelmében Romániához került. Mindössze két ilyen szövetkezet maradt Jugoszláviában: a mramoráki és a vrsaci. A drávbánsági németek soraiban volt a legfejlettebb a szövetkezeti mozgalom. A legjelentősebb szövetkezetek: a kocsevljei, maribori, ptuji és celjei. Bosznia területén az ottlevő német telepítvényeken már 1878-ban voltak szövetkezetek, amelyek főleg a háboru alatt indultak nagy fejlődésnek.

A német kisebbség köréből a szövetkezetek teljes kiépítésére az első kezdeményező lépések a volt német-sváb kulturbund gazdasági osztályából indultak ki. Ennek a tevékenységnek az eredményeként 1922 október 1-én a szükséges előmunkálatok után Novisádon megalakult az Agrária mezőgazdasági központi szövetkezet, mint német szövetkezet; amely az alappillére a mai német szövetkezeti mozgalomnak. Azóta a kis palánta hatalmas fává terebélyesedett, amely a német mezőgazdaságnak mérhetetlen nagy jelentőséget biztosít és megadja az erőt és az összefogást ahhoz, hogy a német mezőgazdaság minden szükséges kedvezményt megkapjon. Nem volt könnyű munka a szövetkezeti gondolatot a német falvakban terjeszteni, mert hiányzott a szövetkezeti gondolattal szembeni megértés s megnehezítette a munkát kezdetben az is, hogy a német nép vagyonságának a látszata sokakat tévedésbe ejtett. Azonban a német szövetkezeti mozgalom kezdeményezőinek — élükön dr. Kraft Istvánnal — előrelátása minden nehézség ellenére is eredményt tudott felmutatni és ennek következtében ma a legnagyobb gazdasági viszonyok között is a német kisebbség, de főleg a parasztság felfegyverkezten áll a bajokkal szemben. A kezdet a felvilágosítás munkája volt, aztán a gabona értékesítés következett, végül pedig a szövetkezetek gondoskodtak a parasztság részére szükséges közszükségleti cikkekről. A pénz és a hitelügyek megszervezése csak később következett be, még pedig 1926-ban, amikor arra szükség mutatkozott. A felvilágosítás és a propagandamunka első látható eredményeként,

— amelyet három éven keresztül faluról-falura járva lankadatlan szorgalommal végeztek — megkezdődött a tagok beözönlése a szövetkezetekbe. Míg 1925-ben összesen alig 39 német szövetkezet állott fenn, amelyeket a noviszádi központ hívott életre, 1926-ban 54-re emelkedett a számuk, 1927-ben már 67 szövetkezet működött, 1928-ban 109, 1929-ben 127, 1930-ban 251, 1931-ben 295, 1932-ben 313, míg 1933-ban a számuk 331-re emelkedett. A szövetkezetek számának a növekedésével egyidőben szükség mutatkozott a munka megosztás érdekében, irányító központok létesítésére. Már 1927-ben felmerült annak a szükségessége is, hogy az Agrária hitelosztályát mezőgazdasági hitelközponttá alakítsák át, amely azóta a központja minden német hitel szövetkezetnek. 1931-ben létesült a sertésenyésztő és értékesítő szövetkezet, valamint a Selector szövetkezet, mint a német állattenyésztés központi szerve, végül az Avis baromfi és tojástermelő szövetkezet. A szövetkezetek központja Noviszád. Mindezekon kívül a falusi nép részére népjóléti intézményes, a fűszerkereskedők részére beszerzési szövetkezet alakult.

A hitelszövetkezetek nem csupán azt a célt szolgálják, hogy a pénzeket beszedjék és összegyűjtsék, hanem azt is, hogy a falusi nép szükségleteiről gondoskodjanak.

Az önszegélyezés elve alapján felépült szövetkezetekben a tagokat a közös érdek ápolására, a pontosságra, a rendre és erkölcsösségre nevelik. A szövetkezeti tagok alkotják azt a hidat, amely a különböző társadalmi osztályokat, foglalkozási ágakat és szociális ellentéteket összeköti, ott ahol arra a leginkább szükség van és ahol az ellentétek a legkönnyebben kiegyenlíthetők. A szövetkezeti életben mindenki résztvesz és mindenkinek szava van tekintet nélkül arra, hogy gazdag vagy szegény. A szövetkezetek révén sikerült a népvagyon egy jelentős részét a gazdasági élet számára hozzáférhetővé tenni. A munkáról beszéljenek a következő számok: a szövetkezeteknél elhelyezett takarékbetétek 1933 végén 85 millió dinárt tettek ki, ugyanakkor a szövetkezeti tagok részére folyósítottak 110 millió 926.704,23 dinár kölcsönt. A szövetkezetek tőkéje 3,622.160 dinár értékű üzletrésztvény, továbbá a 4,204.390.12 dinár tartalék, összesen 7,826.550,12 dinár.

A szövetkezetek nagy érdeme a takarékosagra való nevelés megkönnyítése a tagok körében, ami a legszembetűnőbben nyilvánul meg a betétösszeg nagyságának az áttekintésénél, amely viszont az egész szövetkezeti és gazdasági élet alapja. A betétőke felfrissítette a gazdasági életet és lehetővé tette, hogy olyan tőkéhez hozzájussanak, amelyekhez különben soha nem lehetett volna hozzáférni. A heti öt dináros összegnek három évi befizetés után a betétes 1450 dinárt kap kézhez. Ha valaki egy év után meghal az örökösei megkapják a teljes 1450 dinárt. A betétek négy és fél százalékot kamatoznak, azonkívül a betétes haláleset esetére is biztosítja magát. A takarékoságnak ez a módszere lehetővé tette, hogy a szövetkezetek a legnehezebb gazdasági viszonyok között is a tagokat tudták segí-

teni és ennek köszönhető, hogy nem kellett a szövetkezeteknek felhasználni azokat a védelmi eszközöket, amelyeket egyébként a bankok nem ritkán vesznek igénybe. A takarékoságnak ez a módja kiszámíthatatlan szociális eredményeket jelent, mert lehetővé teszi az agkori és övezeti segélyezést, kiházasítási járulékok, továbbá tanulmányi támogatást, építési alap megteremtését, otthon létesítését, adósságok visszafizetését megkönnyíti. Nagyon sok községben népcitthont létesítettek a szövetkezetek, sőt iskolák felépítését is lehetővé tette az önsegélyezésnek ez a módja. A takarékos betétesek száma ezidő szerint 8800, az öt évi befizetési ciklus után 15 és fél millió dirárt folyósítanak a tagoknak. Megjegyzésre érdemes, hogy 292 esetben a betétes elhalálozott és a hozzátartozóiknak 845.000 dinárt fizettek ki, vagyis 368.000 dinárral többet, mint amennyit befizettek.

Az elért eredmény.

A szövetkezeti központok munkásságának az eredményeiről a következő adatok nyújtanak hű és áttekinthető képet: a községi helyi szervezetek 1933-ban 150 millió dinár forgalmi tőke felett rendelkeztek. A központi szövetkezetek pedig 60 millió dinárral. A helyi községi áruforgalmukat a központ útján bonyolítják le. A szövetkezetek a korlátolt szavatosság elve szerint működnek és az egészséges viszonyokat bizonyítja az, hogy az összes szövetkezetek megfelelnek hivatásuknak és kötelezettségeiknek.

Az Agráriához 1933-ban összesen 143 községi szövetkezet, mint földműves önszegélyező egyesület tartozott. Az áruforgalom összege 1927-ben 17, 1931-ben már 71, 1932-ben 51 és 1933-ban 41 millió dinár volt.

Az Agrária 1922-ben 64 vagon műtrágyát helyezett el, 1925-ben 650, 1928-ban 1043, 1929-ben 817, 1933-ban 68 vagon. A műtrágya fogyasztás feltűnő csökkenése az utóbbi időben a mezőgazdasági termények katasztrófális áresésére vezethető vissza. Megjegyzendő, hogy az Agrária felvilágosító munkájának az eredménye, hogy a német telepítvényeken a műtrágyával való trágyázáshoz folyamodtak. Az Agrária volt az első szövetkezet, amely felvilágosító munkájával a gazdálkodót a föld racionális megmunkálására és megforgatására rászoktatta és bevezette az olajosmagvak termelését.

A Selektor a bel és külföldön a szarvasmarhák eladását közvetíti. A múlt év július 1-ig az osztrák állatpiacon a szövetkezeti tagok tulajdonából eladott 1,036.958,29 dinár értékű hizlalásra és vásárlásra szánt szarvasmarhát.

A sertésenyésztésre és értékesítésre alakult szövetkezetek központja a következő táblázat szerint adott el sertéseket:

év	vagon	darab	kg	összeben	átl. kg-ár
1931	300	14.682	1,941.095	14,828.425.86	7.63
1932	320	17.219	2,307.503	16,067.449.40	6.96
1933	278	12.994	2,229.596	17,545.735.75	7.87

Az Avis 1932-ben a külföldön 2.9 millió, 1933-ban pedig már 4.8 millió dinár értékű tojást helyezett el.

A német szövetkezetekhez 30.000 tag tartozik, akik 334 községi szövetkezetben tömörültek és ezzel talán joggal mondható, hogy a szövetkezetek magukba foglalják a német földművelő nép zömét. A szövetkezetek tagjai összesen 660 ezer hold föld felett rendelkeznek, ami megfelel 375 hold szántóföldnek. Az átlagos megmunkált terület katasztrális hold a szövetkezeti tagoknál. A rendelkezésre álló kisterjedelmű földterület arra kényszeríti a szövetkezeti tagokat, hogy minél eredményesebben használják ki a földet.

A jugoszláviai német szövetkezeti szervezkedés felépítése a következőképpen történt: a teljes német szövetkezeti életet magába foglalja a szövetkezeti kölcsönpénztár, amely szerveivel végzi a szövetkezeti munka ellenőrzését. A pénzközpontozhoz tartozik 26 hitelszövetkezet, az áruforgalmi központ, az Agrária, amelynek keretében működik 9 Raiffeisen-féle szövetkezet és 125 paraszt szövetkezet (az áruforgalmi helyi szervezetek). A mezőgazdasági hitelszövetkezetekhez tartoznak a kiskereskedők (fűszerkereskedők) hat csoporttal, ugyancsak a mezőgazdasági hitelszövetkezet keretébe tartoznak a népjóléti intézmények (31). Hozzájuk sorozható még a 21 különféle megbízatást végző szövetkezet, 9 tehenészeti szövetkezet, 2 villamosági szövetkezet és 7 ipari szövetkezet. A Selector állattenyésztő szövetkezethez viszont 16 szövetkezet tartozik, a sertés tenyésztő szövetkezethez 99 helyi szövetkezet, az Avis körébe 3 tojástermelő szövetkezet. Hogy lehetővé tegyék a mezőgazdasággal foglalkozó tagoknak, hogy a nem rentábilis mezőgazdasági termények helyett kifizetődő terményeket termeljenek, a napokban intézkedés történt, hogy Oleum elnevezés alatt működő szövetkezet bocsásson rendelkezésre olajmagvakat és segítse elő azok termelését.

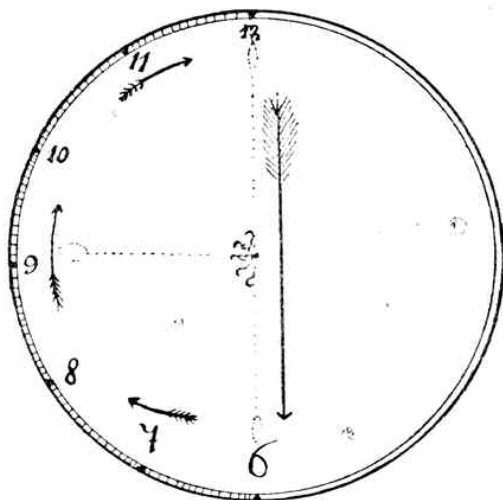
A mezőgazdasági hitelszövetkezeteknek tehát 360 tag szövetkezete van, azonkívül 7 központi szervezet működik.

Fordította: Csuka János

AKADÉMIA

IRODALOMTÖRTÉNET · BÖLCSELET · TÁRSADALOMTUDOMÁNY

Értelem-óra

Nem iskolai beszéd- és értelemgyakorlat óráról lesz szó, nem is egy rövid órácskáról, melyet elfoglaltságaink és gondjaink tengerében is legdrágább kincsünk: értelmünk fejlesztésének kellene szentelnünk. Nem, az óra ezuttal óralapot jelent a mellékelt ábra szerint, mely bár nagyon vázlatosan, az emberi értelem fokozatait igyekszik szemlélhetővé tenni. Különös óralap, ugyebár? Csak a felmenő oldalon vannak rajta számok és percvonalak, a lemenő oldal üres, 1-től 5-ig hiányoznak a számok, ugyszintén csak pontozott jelzésekkel van meg a mutató; ez a számjegyes oldalon a középpontból kinyúló kérdőjelek bármelyikéből kinőhet — bármely számjegy vagy számjegyköz felé. A bűvösen ható ábra magyarázatát majd a következő fejtegetések fogják megadni, bevezetőül annyit jegyzünk meg, hogy vizsgálatainkban ezuttal csakis az értelmi képességek készen kialakult fokozatait tekintjük; fejlődésmenetükre, valamint ennek testi, környezeti és egyéb okaira nem terjeszkedünk ki.

Ábránkon legalul, a 6-os számon a teljes bárgyuságban tengődő szerencsétleneket találjuk, azokat az éppen hogy emberformájú lényeket, akik naphosszat üres szemmel merednek a világba, egykedvűen eltűrnek az etetést, tisztogatást, kiszolgálást, melyekben

hozzátartozóiktól vagy más embertársaktól részük van, éppen úgy mint a bántásokat, csufolásokat is, melyeknek sokszor durva környezetük részéről bizony elég gyakran vannak kitéve. Közömbösségük minden és mindenki iránt az, ami rajtuk leginkább szembe ötlik, ez egyszermind a védőburok, mellyel a természet eme mostoha gyermekei számára is elviselhetővé tette a léte.

A minden iránt közömbös hülyéknél egy fokkal magasabban állnak, többet élveznek és természetesen szenvednek is azok a 7-es számot elfoglaló gyöngélméjűek, akik bár még nem fogják fel tisztán helyzetüket, nem is képesek magukról kellően gondoskodni, tehát szintén mások pártfogására szorulnak — ezt a pártfogást már a maguk módján tudatosan kihasználják, még vissza is élnek vele. Restek, falánkok, erőszakosak, még incselkedő hajlamuk is — már amennyire ezt testi erejük és környezetük türelme számukra lehetővé teszi. Mindezekért még inkább ki vannak téve mindenféle kiméretlen tréfának, sőt kegyetlenségeknek, mint a közömbösségükben mások számára is unalmas bárgyuk; ez is egyik oka sokszor mérges, kaján, néha bosszuálló természetüknek. Megfelelő bánásmóddal ugyan ők is többnyire szelid, sőt szolgálatkész magatartásra vezethetők.

A 8-as számon levők már, ha nem teljes fegyverzetű, mégsem egészen értéktelen tagjai az emberi társadalomnak. Nem betegek, idegnyomorékok, mint a 6-osok, 7-esek, csak éppen még rendellenesek. Mindenféle testi, sőt sokfajta szellemi munkára is képesek, ezeket rendszerint több-kevesebb készséggel vállalják is. Rendellenességük leginkább a cselekvés terén, az erkölcsi téren mutatkozik meg és pedig két egymással első tekintetre homlokegyenest ellenkező irányban még ugyanazon egyéneknél is. Sokszor szilárd becsületesség, mindenre elszánt bátorság jellemzi őket, más esetekben azonban a kitartás teljes hiánya, a körülményekhez alkalmazkodásra és erkölcsi elvek betartására képtelenség, valóságos moralinsenység. Másokkal szemben bizalmatlanok, makacsok, mégis nagyon hiszékenyek, befolyásolhatók, kizsákmányolhatók. Önző, zsarnok családtagok vagy munkatársak, már gyermekkorukban pajtások komiszkodásait vég nélkül eltűrrik, úgy mint később sokszor a felszarvazást is. De máskor viszont különös ok nélkül kitornek, elhagyják biztos alkalmazásukat, egy kis csábításra családi tüzhelyüket is. A harctérre kerülve nagy, mégis névtelenül maradó hősként esnek el; igaz, ők is lövetik főbe magukat figyelőhelyen elalvással, vagy bajtársaik előtt érthetetlen »lógás«-sal. Büntettesekké, fegyháztöltelékké, kéjnőkké lesznek jóformán anélkül, hogy tudták volna, miért és hogyan, belőlük kerül ki a felderítettlen okból öngyilkosok javarésze. Szokásrabok és állhatatlanok; olykor minden új meglátástól, indulástól irtózó rutin-emberek, akik számára eszményi állapotot jelentene Madách falanszterbeli Michelangelojának életfogytiglani széklábfaragása — de olykor ők azok, akik naponta százfélébe fognak és semmivel sem végeznek. Ha férfiak, sok-

szor iszákosak, ha nők éppoly sokszor nemi frigiditás dacára is módfelett piperkőcök. Egy-egy valamikor ijesztőnek talált eshetőségtől egész életükben remegnek, ők leginkább rabjai a bacillus-fóbiának, közülük kerülnek ki a modern Don Quixotok: alapjában szelid, békés szinte félnék emberek, akik azonban örökös becsületügyeken és párbajokon bukdácsolnak át — mert mi lenne, ha egyszer nem felelnének meg a kódeksznek? Babonások, ezer csalódás után is ragaszkodnak egyszer felvett kabalájukhoz, ezzel szemben a komoly ténykedésben sokszor szórakozottak, elővigyázatlanok. Ők ragaszkodnak vallási, politikai és egyéb tereken legaggályosabban az egyszer elfogadott külsőséghez, jelszóhoz, viszont ők vétenek legtöbbször tudatlanul is egyházuk, pártjuk, társaságuk lényeges elvei, érdekei ellen. Sokan közülük magukba zárkóztak, emberkerülők, mások viszont nem tudnak megenni egy-egy megszokott társas együttlét, például kártyaparti nélkül. Miután másoknál csekélyebb értékűeknek érzik magukat, vagy tulszerények lesznek, vagy »Minderwertigkeitjük kompenzálására« elviselhetetlenül törtető, hencsögök, minden áron szerepelni vágyók, izetlenül szellemeskedők. Csekély, olykor csak képzelt sérelmek felett örökösen bánkódnak, mérgelődnek, bár valóságos bosszutényekre ritkán határozzák el magukat. Viszont őrajtuk esik meg legtöbbször, hogy másokat akaratlanul bántanak meg. Esztelenül garasosak, zsugorik vagy éppoly esztelenül költekezők. Ezt a típust mindenekelőtt nagy lelki nyugalomvágy, a messzebbre gondolkozástól, elhatározástól, felelősségtől való félelem jellemzi; inkább készek egyszer vállalt vagy csak úgy rájuk került utmutatás szerint a megszakadásig bajlódni, mint egy jobb életmód felé kinálkozó lépést megtenni; ha helyzetüket egyszer mégis elviselhetetlennek érzik, inkább a bizonytalanba szöknek előle, semhogy megjavításán gondolkodnának és próbálkoznának. Mert mindennel szemben az az érzésük, hogy meghaladja őket, minden — esetleg még önmaguk képessége is — tulságosan imponál nekik. Valóban száanalomra méltók az ilyen egyének; bármily kényelmes vagy éppen fényes körülmények közé helyezze őket a sors szeszélye, mindig mélyen elégedetleneknek, csalódottaknak érzik magukat.

Fölöttük, az óralap 9-es számjegye körül élnek a rendes, az átlagos emberek. Ezekről a legkevesebb a mondanivalónk, éppen mert leginkább olyanok, mint mindenki. Testi, szellemi, erkölcsi tekintetben élveznek mindent, ami jó és szép számukra elérhetővé válik, kívánják is ezeket, dolgoznak, küzdenek, áldoznak elérésükért — de csak módjával; ami nehezen megvalósíthatónak bizonyul számukra, arról — rendszerint egy »savanyu a szöllő«-féle leszólással — lemondanak. Mindenről megvan a maguk véleménye-álláspontja, de minden irányban lehet velük beszélni. Ők az átlagosan okosak, akiket a költők annyira szeretnek, amig aranyos kisdedek, szerelmes fiatalok — és annyira gyűlölnék, amikor teljeskoru, semmi tekintetben nem érdekes filiszterek. Ők mindig

és mindenütt a nagy többség, többnyire meggyőződésből, de ennek hiányában célszerű alkalmazkodásból is. Minden téren ők boldognak legtöbbször, ők végzik az emberiség életmunkájának nagy tömegét, ők az igazi emberiség, mely alatt és fölött csak a közös gép szükséges forgása által az életető közegből kihajított áldozatok vannak. Igaz, olyan áldozatok is, melyeknek szenvedése, küzdelme döntően hat ki ama többség sok nemzedékének tájékozódására, irányvételére, egész életformájára.

Ilyenek máris azok, akik a 10-es számot tartják: a különösen tehetséges, leginkább gyakorlati gondolkozású emberek, akik bárhová kerülve, azonnal vezetőkké lesznek. Mert másoknál rendszerint hamarabb és tisztábban ismerik fel a mindenkori helyzetet és egy bizonyos már megadott és elfogadott cél szempontjából teendőt; eme felismerés pillanatában már készek is a kezdeményezésre és az ebből származó felelősségnek a végső következtéseikig vállalására. Szilárdan elszántak, az egyszer kitűzött célt sohasem tévesztik szem elől, de az alkalmazásba vett eszközökhöz nem ragaszkodnak mereven, sőt hamar meglátják, mit kell ezekből elejteniök, mit kézbe venniök. Ez az embertípus sem ritkább, mint például a 8-as; beletartozik majd minden munkavezető, vállalat-szervező, társasági hangadó. De azután minden igazi hadvezető, államférfi is egészen a legnagyobbakig, Nagy Sándorig, Caesarig, Szent Istvánig, Egyesítő Vitéz Alekszandar királyig. Amikor munkálkodni kezdenek, még nem földöntuli lények, sőt sokszor az átlagos, a 9-es embereknél is jobban megbecsülik, megkívánják a szépet-jót, különösen ennek egyes korán kiválasztott fajtáját. Ám ez a választás éppen náluk már az első lépés a minden egyéb mások által mohón áhitott élvezettől, előnytől elfordulás, mások számára elrettentő áldozatok, veszedelmek vállalása felé. Választott céljuk lelkükben olykor szinte észrevétlenül eszményi szublimálódik; a földolgozó számukra azután nem az már, amit a cél megvalósításával személyiük részére elérhetnek, hanem amit az sok, minél több ember számára hoz akár anyagi, akár erkölcsi tekintetben; a vezető szinte már nem önmagában él, hanem csakis az általa vezetettekben. A nagy vagyonszerző egyszerű polgár módjára él, de fejedelmien jótékonykodik, a hatalom szerelmese a legegyszerűbb munkásember által igénybevett szabadságot is megtagadja magától. Egyetlen hősi elhatározással vagy fokozatos átnevelődéssel az ilyen ember messzire fölülemelkedhetik az emberi átlagon; az ilyen emelkedés azonban már távolodást is jelent az élet, az élvezet, a megnyugvás rendes, megbízható, kiapadhatatlanoknak látszó forrásaitól.

Óránk láthatatlan mutatója azonban felfelé vivő útján nem áll meg ama valóban nagy embereknel sem: a 10-es számjegy fölött következik a 11-es, melyen a nagy eszmeadók, tanítók trónolnak. Ezek rendszerint szintén szűkebb körökből, nemzetekből, vallási közösségekből, társadalmi osztályokból indulnak el, ezek különleges céljai, eszményei érdekében fejtenek ki gyakorlati munkásságot,

folytatnak egészen személyes jellegű küzdelmeket. Eszményeik azonban szellemi kialakulásuk folyamán mind szélesebbkörűekké, több és több embert, közösséget felölelőkké válnak, mindinkább az összemberiség javával azonosulnak; ezzel párhuzamosan ők maguk visszavonulnak a szűkebbkörű küzdelmek teréről, melyekről vagy egészen lemondanak, vagy megbizhatóknak ítélt hiveiknek engedik át azokat; maguk már lehetőleg csak a mindenképp előttről felismert egy eszme képviselőjének, kiépítésének és legáltalánosabb terjesztésének szentelik napjaikat. Ami ezzel valamiképp össze nem függ, ekkor már jóformán nem is érdekli őket; ez sokszor legközelebbi családjuk boldogulására, még saját életükre is vonatkozik, melyet eszméjükért éppoly könnyen mint szilárdan áldozatul hozni képesek. Bizonyára nem mindenki, aki valamit tanít, hirdet, tartozik az emberi szellemeknek ebbe az osztályába. A hasznos szakok legkiválóbb oktatói, a már megfogant eszmék legsikeresebb hirdetői sem ide, hanem a 9, esetleg még a 10 szám alá sorolhatók; a nagy eszmeadó tanítók: egy vallásalapító mint Buddha, egy bölcsesség-felkeltő mint Sokrates, egy lélek-megújító mint Szent Ferenc, egy költő-látnok mint Goethe, egy emberiség-utmutató mint Saint Simon hivatottságuk magaslatán még a gyakorlati élet nagyjainál is messzebb vannak az átlagtól, az egészséges közepszerűségtől, de ezzel már amaz élet főmedrétől is, mely pedig talán holnap az ő általuk mutatott irányban fog továbbfolyni.

Meredeken emelkedve halad most már a mutató a beteljesülést jelző 12. szám felé. Akinek értelme legalább az átlagos emberi mérték szerint különösen tisztán felfogja azt, ami van, ami történik és amit ezzel szemben tenni kell — az nagy tanítómesterré lesz, aki magasan szárnyaló, erőteljes, meggyőző szavával mindenkit a maga üdvösné felismert útjára hív. Am aki még tisztábban lát, még többet ismert fel a dolgok és történések, a szenvedések és élvezetek, a tények és következtetések lényegéből — az egyszerre csak rájöhet, hogy a világ rendje, úgy ahogy kialakult és napról napra, pillanatról pillanatra tovább alakul — akár rossz akár jó, de az egyedül lehetséges rend. Melyet csekélyebb részletek változtatása, országhatárok tologatása, törvényszakaszok kicserélése, intézmények átalakítása lényegében nem újíthat meg sem jó, sem rossz irányban. Sőt még az elképzelt legmesszebbmenő, az élet egész külső képét világszerző összerázó és új rendbe rakó emberi próbálkozások sem adhatnának semmit az összesek boldogságához, nem vehetnének el semmit az összesek nyomorúságától. Ezt az örökös, látszólag szabálytalanul, valóságban a legcsekélyebb mozzanatig ok- és tervszerűen forgó rendet annak, akinek értelme elég tág és erős, hogy ha teljesen ki nem ismerheti, legalább megsejtse — csak szemlélni, kontemplálni illik; ebben csendes, méla szenvedés árán, miként ezt Schopenhauer is feltételezte, olyan élvezetet, boldogságot találhat, mely milliárd értelmes lény születése és halála közötti időben ha rövidke órákra egynek jut. Az ilyen kiváltságos lény igen hamar

feladja a kicsinyes életküzdelmet, vagy ha nem tehet másképp, gépiesen, belsejében közömbös kedéllyel folytatja azt; elég sokszor ő is egészen mások oltalmára, gondozására szorul, melyet könnyen el is fogad, akár az értelem-óralapon ellenlábasa. Ilyen emberek nálunk talán némely szigorú szabályu kolostorban vagy ezzel egyértékű magányban, ezenkívül esetleg Indiában, Tibetben éltek vagy élnek. Másokat tanítani, téríteni nem igyekeznek, mert érzi, tudja, hogy ez hiábavaló lenne, a nagy többség sohasem lesz képes eszmemenetét követni, megérteni, szemlélete fenségében osztozni; és ha egyik-másik eszmejét közkeletűvé is tudná tenni — ezzel megint csak nem adott volna az összesnek semmit, nem is vett volna el semmit, ami lényeges. Utoljára már önmaga számára sem önti szavakba azt, amit felismer; elég neki egy pillantás akár csak lelki szemével az égboltozat felé, hogy máris egy-egy röpke percen át ne parányi egyéniségének, ne is nemzetének, osztályának, nemzedékének, fájának, akár az egész emberiségnek létét élje, élvezze, szenvedje — hanem a világmindenségét, az örökkévalóságát.

A mutató végre megérkezett a 12-es vonalra, melyen túl a rendes óralapon sincs többé emelkedés csak leszállás, éppen olyan lassu, fokozatos, aminő a felkuszás volt. A mi óránkon azonban már nem is leszállás következik, hanem hirtelen, szédületes esés a legmagasabb pontról a legmélyebbre, a majd mindenből a majd semmibe. Bár ezek a pontok mértanilag is a lehető legtávolabb vannak egymástól, mégis egymás tőszomszédai, miután közöttük senki és semmi nincs. — Pedig a felemelkedés az értelem-órán is éppen olyan fokozatos volt, mint a rendes órák mutatójáé. Hogy egy bárgyu hülyéből, akinek egész világa a teste és erre legközvetlenebbül ható élő és élettelen környezete, ideje a pillanat — az elmegyőngén keresztül, aki lényét már egy-két kedvencel is kiegészíti és a mindenkori mát éli, az enyhén gyenge és egészen rendes értelmű emberen át, akinek eszmei én-je már legalább egy családi vagy társasági körre kiterjed és aki nemzedéke idejében él — a tettek nagy emberre legyen, akinek számára az én már egy nagy emberi művet, talán egy országot, egy társadalmi rendet jelent, akinek időmértéke egy korszak — ebből a szellemek még nagyobb irányítója, aki az emberiséggel érzi magát egynek és lelkében az egész »ember tragédiáját« átéli, — és végül olyan bölcs, akinek életközege már nem is az emberiség, hanem a mindenség, legalább sejtett időmértéke az örökkévalóság — ez szükséges állomásaival, átmeneteivel együtt olyan ut, melyet egyes egyén meg sem tehet (hiszen még az iskolákban szokásos »test«-ekben lehetséges aránylag csekély haladás is megszűnik a 16-évvél) legfeljebb az egymásra következő nemzedékek sorozata vagy képletesen az egyszerre élő emberek egymás mellé válogatott hosszú-hosszu sora.

Ellenben az értelem legmagasabb ormáról annak legmélyebb szakadékába egészen rövidke lépés vezet, melyet egyetlen egyén is megtehet, már sajnosan sok esetben meg is tett, midőn a kis köz-

vetlen környezet egy pillanatán keresztül a Mindenség és Örökkévalóság szemléletébe merült, ebben elkábult agy egyszerre csak nem volt képes többé azt a mindenséget, azt az örökkévalóságot akár mily homályosan tovább érezni és számára a többi ember kis világa sem létezett újra, csak a legközelebb fekvő és zajló maradt meg, az amiben a minden másnál gyengébb értelmű idegnyomorékok is élnek. Lángész vagy örült? — ez a kérdés sok nagy embernél merült fel már elég messze a végzetes 12-es csúcszám előtt; nem egyik meg is tette a szomrou utat, majd zuhanást a 6-ra, melyről ugyan visszatérés vagy felugrás sohasem fordult elő (Muló, enyhébb idegkimerültségek feljegyzett gyógyulásai nem ide tartoznak). Ekkor azután új kérdés támadhatott felőle, melyet némely kezdetleges műveltségükben igen emberi látású népek az összes született bárgyukra is alkalmaznak: örült vagy szent?

A tanulság? Szeretetteljes elnézéssel gondozzuk, óvjuk önmaguk ellen is értelmileg alattunk maradt testvéreinket; ha megjelelésük, viselkedésük visszataszít is, sohase felejtjük el, hogy az eshetőségek és számok törvényénél fogva nekik ilyenekké éppen azért kellett lenniök, hogy mi szerencsésebbek annyi értelmi képesség fölött rendelkezünk, amennyi jutott nekünk, vagy amennyit képzelünk magunknak. Tisztelettel, őszinte hódolattal tekintünk fel az értelemben nálunk magasabban állókra, mihelyt ilyenekül felismerjük őket; igyekezzünk minél teljesebb megértésük útján közelebb jutni hozzájuk. De ne irigyeljük őket se, hisz megfizettek vagy még megfizetnek ők azért, amiben előttünk járnak. Inkább, bárminő átlagos vagy jó vagy rossz értelemben különleges szellemi fegyverzet jutott nekünk, adjunk alázatos szívvel hálát a Gondviselésnek, amiért ilyenrel is megajándékozott. Mert mérhetetlen kincs az értelem, nemcsak a nagy, a kimagasló, hanem a csekély, a szerény is. Eppen ez utóbbi, miként már a Szentírás tanítja.

Farkas Geiza

Szerb magyar irodalmi kapcsolatok

Prof. Mladen Leskovac: Mihajlo Vitković njegov život i rae u srpskoj i mađarskoj književnosti. Sremski Karlovci. Srpska Maaštirska Štamparija 1934.

Prof. Mladen Leskovac: Vitkovics Mihály élete és működése a szerb és magyar irodalomban. Sremski Karlovci 1934.

A mű szerzője, a noivszádi reálgimnázium tanára, a magyar közönség előtt nem ismeretlen. Néhai Szenteleky Kornél tisztelője és barátja, ki ennek hatása alatt kezdett foglalkozni a magyar irodalommal és ma egyike a magyar irodalom legjobb ismerőinek és ismertetőinek. Különösen érdekli az újabb magyar költészet. Ő fordította először szerb nyelvre Adyt és annak tiz versét rövid méltatással és Ady arcképével kiadta 1927-ben a »Reč i slika« című havi revűben. Ady fordításai folytatólag megjelentek a »Život i rad« c. folyóiratban, a »Vreme« napilapban (1928-9), egy zágrebi lapban és a »Srpski Književni Glasnik«-ban. 1930-ban ugyancsak a »Život i rad« c. folyóiratban közöl fordításokat Babits, Kosztolányi, Lesznai Anna, Kassák Lajos és más magyar költőkből. Ugyanez évben a »Humoristična Biblioteka« c. vállalatban Szenteleky közreműködésével, de saját választásában és fordításában kiadta a »Mađarski humor« c. kötetet, melyben a legjelesebb magyar humoristák műveinek szemelvényeit közli fordításban. E nyűjteményben szerepelnek Mikszáth (a hires »Kaszát vásárló paraszt« is itt jelent meg) Móricz Zsigmond, Karinthy, Molnár Ferenc és Heltai Jenő alkotásai szerb nyelven.

Fent idézett munkája összefoglaló és pragmatikus tanulmány arról a literátorról, ki egyaránt disze a szerb és magyar irodalomnak. Egyik irodalom történetében sem jár töretlen uton, mert Vitkovics egyénisége és munkássága eddig is nagy figyelem tárgya volt. Szvorényi és Radić Dušan dr. magyar nyelvű alapvető értekezései mellett a Matica Szrpszka kiadványai több izben foglalkoztak költészetével, mely gyakorlati példája a szerb-magyar irodalmi kapcsolatoknak. Leskovac könyve mindamellett új és ujszerű, egyrészt mert egységesíti a két irodalomtörténet egész tartalmát, másrészt modern és gyakran egészen önálló szemmel nézi a nyelvújítás korabeli költőt, Kazinczy hirneves triászának tagját és kutatja a kölesönös hatásokat. A magyar irodalomtörténet számára pedig határozottan nyereség annak a megismerése, mint tükröződik a magyar irodalom hőskora egy egészen modern és öntudatos kritikus itéletében. Leskovac a szerb irodalmi adatok elképesztően teljes tudása mellett alaposan ismeri az idevonatkozó magyar adatok egész és ki-

merítő forrásait is Toldy Ferencről Szvorényin és Radióon át egészen Pintér Jenőig és a Nyugatbeli Schöpflin Aladárig. Értékezési módja a legujabb követelményeknek is megfelel, sulyt helyez a milieu hatására és ennek meg a költő önvallomásainak, leveleinek, őszinte megnyilvánulásaiából rajzolta meg a képet. Minden adata dokumentált, igazolt, csak a belőle kivont eredmények objektivitása mulja felül ezek gazdagságát. Ha itt-ott meg-megcsillan egy egyéni megjegyzése, ez a szerző költői mivoltára enged következtetni, mert Leskovac nemcsak essayista, hanem jónevű költő is, kinek két költőtársával együtt kiadott verskötete: »Tri prema jedan za poeziju« megérdemelt figyelmet keltett és érdemelt ki a mai, igazán modern jugoszláv líra méltatónál.

Az egész értekezés megérdemelné a teljes közlést a magyar irodalomtörténet művelői szempontjából. Annyi új és új szempontból megfigyelt részletben bővelkedik, annyira teljes képét és plasztikus rajzát adja annak a kornak, az ébredező és átalakuló magyar irodalom korszakának, valamint a szerb irodalmi törekvéseknek, hogy alig választható meg egy-egy részlete, mely nem tarthatna számot teljes közlésre. Az itt közölt részlet talán mégis leginkább számíthat osztatlan figyelemre a magyar közönség előtt — e fogalom legszélesebb és legteljesebb értelmében és szolgálja azt a kulturközeledést, mely annyira kívánatos és célra vezető. A magyar nyelvű és hihetetlen gazdag Kazinczy irodalomhoz új vonásokat szolgáltat szinte páratlan objektivitásával.

A munka első fejezetei a Szuboticán megjelenő »Književni se-ver« c. folyóiratban jelentek meg 1934-ben, az itt közölt szemelvény valamint az utána következők a »Glasnik Istoriskog društva« »hasábjain láttak napvilágot. Ennek júliusi számában van meg az itt fordításban megjelenő rész is, melynek nyilvánossá tételét a fenti okok teszik különösen jogosultá.

Kazinczy és köre, Vitković szerepe abban; Vitković magyar műve.

»Készületlen minden: lexikonunk szűk, szegény grammatikánk, habozó, hiányos; stilisztikánk feszes, ügyetlen; s a mindennél bajosabb, mi magunk, írók és olvasók, készületlenek vagyunk, s egészen készületlenek. Nincsenek nyomtatóink, nincsenek könyvtáraink, könyveinket csak az írók olvassák, bennünket gától minden, semmi sem segél. De ez így volt máshol is, s a dolog máshol is méne... Rajta tehát! Merjünk!«

Kazinczy.

Van a magyar irodalomnak egy nagy egyénisége, amely nélkül Vitkovićot egészében meg sem érthetjük, amelyhez Vitković neve a magyar irodalomban elválaszthatatlanul hozzá van kötve 1808 szeptemberétől, amikor megismerkedtek, egészen Vitković haláláig. Ez az egyéniség Kazinczy Ferencz, kinek dicsőségéből fény áradt Vitkovićra is. Ki tehát Kazinczy?

»Általános hatását tekintve nincs hozzá mérhető alakja a magyar irodalomnak« — állapítja meg róla, mint alapjáról egész tanulmányának egy magyar irodalomtörténetirő. (Pintér Jenő: A magyar irodalom története 1772-1832. Budapest 1913 II. 60.0). Röviden összefoglalva ebben van Kazinczy eszmevilága és munkássága.

Mikor Vitković megismerkedett Kazinczyval (1759-1831) e mögött már több mint 30 éves írói mult és egy mozgalmas, patetikus, érdekes élet állott. Már 16 éves diákkorában kinyomatta »Magyarország Geographikáját«, egy évvel később pedig egy német fordítását. Aztán fejlődik és különös figyelemmel fordul a fordítások felé. Szinte beláthatatlan ama fordítások sorozata, melyet e csodálatos energiájú ember teremtett; egyebek közt — és számos fordításán kívül Anakreon, Pindaros, Horatius, Catullus, Tibullus, Klopstock, Lessing, Herder, Goethe, Bürger, Kleist költeményeiből — Gessner Idylljei, Shakespeare Hamletje és szemelvények Macbethből, Goethe Clavigója, Stellája, Egmontja és Wertherje; Lessing Miss Sarah Sampson és Emilie Galottija, Klopstock Messiása, Wieland Diogenese, Herder Paramythiái, Rousseau Társadalmi Szerződése, Lavrence Sterne Érzelmes utazása, La Rouchefoucauld Maximái, Molière Kénytelen házassága és még számos töredék, szemelvények Marmontelből és az egész Ossian; lefordította Goethe fordítása alapján a mi »Hasanaginica«-nkat is és Kazinczy e fordítása nemzeti költészetünk első fordítása illetve egyáltalában első magyar fordítása költészetünknek. És ami legfontosabb, nagyon lelkiismeretesen fordított (Gessner Idylljeit pl. 15-ször dolgozta át) »nem nyugodva egész életében«, »simitva fordításait majdnem egész életén át.« Midőn a Martinović-féle összeesküvésben való részvétele miatt (mely összeesküvés a magyar nemesség közt a francia forradalom eszméit akarta terjeszteni) először halálra, majd rabságra ítélték (mint egy másik egykoru költőt és Vitković barátját, Verseghyt) »a rabságban, minthogy más tentája nem volt, vérével irt« (Beöthy Zsolt, A magyar irodalom kis tükre). Korabeli irótársai közt jogosan jutott óriási tekintélyhez kifinomult izlése, nagy erudíciója, az egykoru nyugati irodalmak biztos ismerete és sohasem lankadó lelkesedése folytán. Ő az irányítója az irodalmi életnek és irányoknak az akkori Magyarországon, végez gyakran sokféle és legkülönbözőbb, egyébként mindig fontos ügyeket: felkutat és kinyomtat régi írókat és irodalmi emlékeket, ismerteti őket; noha maga is szegény és üldözött, mégis segíti a még magánál is szegényebb írókat; levelezésben áll az egész világgal, ha az csak legkevesbé is érdeklődik a magyar könyv iránt: levelezése (23 nagy kötet) ugyanoly fontosságú a magyar irodalomban, mint nálunk Vuké. (Levelezésben állott a mi Mušickinkkel is: Kazinczy levelezésének IX. kötetében foglaltatik egy levele Mušickihez 1812 február 6-iki kelettel). Érdeklődik a festészet és szobrászat iránt, népszerűsít hazai művészeket és minden hiúsága mellett van benne sok önzetlen önfeláldozás a közügy érdekében, megvan benne az a »szent könnyel-

műség«, mely nélkül nem valósítható meg egyetlen nagy eszme sem. Híres »Erdélyi Levelei«-vel (melyeket ma is még mintaszerű prózai stíluspéldának tartanak) a magyar prózába Goethe német-görög klasszicizmusából akart valamit bevinni, nem riadva vissza attól sem, hogy ezáltal feláldozzon valamit abból, ami tisztán nemzeti és hagyomány által megszentelt, sőt tudatosan követelte ezt az áldozatot. Esméje, hogy új szóalkotásokkal állandóan gazdagítani kell a nyelvet és így a nyelv nagyobb kifejező képességével egy magasabb rendű irodalmi nyelvet kell teremteni, neve körül egész gunyírat irodalmat támasztott, de ép ez, amint gyakran megtörténni szokott, juttatta az első sorba az egykori közönség szemében és tette hiresebbé, mint akármelyik legjobb művei közül. A legújabb időben a magyar irodalmi kritika (Schöpflin Aladár, Nyugat 1931, 667) Kazinczy művészi rehabilitációját is sürgeti, fennen dicséri Kazinczyt: művész, aki Heine és Petőfivel ellentétben intellektuális elemeket vitt be a költészetbe, megalapítja a prózai stílusnak és kiváló esztétikus. 1808 őszén, mikor rövid tartózkodása alatt Pesten Szemere bemutatta neki Vitkoviót a »Fehér farkashoz« címzett kávéházban, Kazinczy 49 éves volt (Vitković 30); visszavonultan élt falusi birtokán meglehetősen szűkösen (a mi Vitkoviácunk kétszer is kíségette anyagilag) de sok szerelmi kaland után egészen munkájának szentelve magát szerencsés házasságban. Ehhez még hozzájárult Kazinczy rendkívüli szeretetreméltósága, sőt bizonyos gálans színészkedése a társaságban: pl. Vitkoviácunkat, mikor pesti tartózkodása alatt együtt voltak a színházban, ott a helyszínen megölelte és megcsókolta (Vitković valószínűleg műveit dicsérte meg) és Vitković büszkélkedik e csókkal, »örök adósának« érzi magát emiatt, bevallja, hogy már régóta isteníti, megihletti Kazinczy első levele és szerencséje határtalan, mikor ez őt »barátjának« nevezi és azonnal tegezte is. És valóban ez időtől kezdve Vitković állandó összeköttetésben áll Kazinczyval és levelezésük (összesen Vitkoviácnak 52 levele maradt fenn) mely 16 esztendő (1808-1824) foglal magában sok érdekes adatot szolgáltat Vitkoviácról, mint emberről és irodalmi munkásról egyaránt.

Vitković csakhamar sietett, hogy lekötelezze Kazinczyt: barátjaival Horváthtal és Szemerével, óhajtva, hogy a fővárosban is képviselje Kazinczy irányát és támogassa befolyását, megalkotta Kazinczy »Triász«-át (az elnevezés Kazinczytól ered) mellyel kapcsolatban említik nevét állandóan a magyar irodalomban. Szándékozott az eszmék alapján egy folyóiratot is megindítani (Amalthea), de mindebből nem lett semmi.

Ez időben ugyanis Vitković alig dolgozik valamit irodalmilag: teljesen lefoglalják ügyvédi dolgai, ezért — mint látni fogjuk — sokat is panaszkodik. Valóban irodája fényesen ment, különösen 1811-től kezdve korának legkeresettebb ügyvédje volt. (Deák Ferencz, a híres magyar politikus, mint ügyvédjelölt nála dolgozott). Évi jö-

vedelme 1811 körül 20.000 forintot tett ki, az akkori időkben valóban mesés összeg.

Kortársaik nyelvtani vitái sem Vitkoviót, sem Kazinczyt nem igen érdekelték; Kazinczyt még valahogy érdekelte a helyesírás reformja, de Vitkovié, akármennyire is volt Kazinczy híve (ami nagyon jellemző reá) nem léphetett fel, teszem Verseggy ellen, ki a »régiek« fő képviselője volt és kit »nagy magyar«-nak nevezett. »Verseggy földim — írja egyik levelében Kazinczynek — megtisztelt egyik hexameterben irt munkájával. Tanultam Verseggy költészetéből. Sehogy sincs okom, hogy gyűlöljem.« Azonkívül Vitkovié nem volt harcos természet; erős meggyőződés híján nem volt elég ereje, hogy érdekében kockáztasson valamit, azért inkább vállalta a magáningatag, néha kétszínű határozatlanságát, mint egy bizonyos határozott, nyílt, de veszélyes álláspontot. Nem akart ő senkivel sem összeakaszzkodni, soha senkivel, még akkor sem, mikor ez szükséges, becsületes, sőt férfias dolog lett volna.

Lágy szívű és jó ember volt, a társaságban kedves, vigkedélyű társ. Házában, majdnem naponta, különösen 1811 óta, összegyűjtötte barátait, a magyar írókat; itt jelent meg Virág, Szemere, Horváth, Berzsenyi, Döbrentei, Kölcsey, aztán Kazinczy, Kulcsár, Fáy, Kisfaludy, Vörösmarthy: azaz minden neves egyénisége az akkori magyar irodalomnak. »Mint közismert vig cimborá Vitkovié az asztalra helyezett vendégei számára egy szép kis hordót, csapra verte, mindenki aztán tetszése szerint csurgatta poharába a jóféle ürmöst, így felköszöntök, szerb »Mnogaja lyeta« és magyar »éljen sokáig« kíséretében iddögáltak.« Rajkovié aki ezeket följegyezi, folytatja, hogy »ezeken a barátságos összejöveteleken és lakomáknál Vitkovié házában azonban nem mindig csak ittak, ettek és vigadtak, hanem dolgoztak is. Meghatározott napokon különféle tudományos előadásokat tartottak, megbíráltak eredeti és fordított műveket, de mindezt magyarokkal és magyar nyelven. Vitkovié kosmopolita elvei alapján az emberiség felvilágosodásával törődött, véleménye szerint a fölvilágosodás az egész emberiség napja és tulajdona, amely nem ismer nemzetiséget és felekezetet, mint elválasztó fogalmakat, de el sem ismeri őket. E körben Vitkoviót szerették és becsülték, különösen Kazinczynek epistolája után (1811), melynek Vitkovié anynyira megörült; és ő ebben a társaságban érezte magát legjobban, ennek témái állottak hozzá legközelebb...«

Vitkovié 1809 márciusában még Zöldfa ucca 342 szám alatt lakott, de 1812 őszén átköltözött a háborúelőtti (vajjon még ma is az?) »Szerb uccába« a rácz templom közelébe, 306 szám alá — amint mondja — »az én Theodorám házába.« Vajjon felesége volt-e tényleg ez a nő, mint némelyik hiszik?

Rajkovié határozottan állítja, hogy Vitkovié »soha sem volt nő« és Rajkoviéknak igaza van. 1809 decemberében maga Vitkovié: kissé érzélgősen írja egyik nő barátjának: »Mégsem nősültem meg, és nem is fogok valószínűleg soha« és ugyanazon év áprilisá-

ban írja Kazinczynak, hogy husvétkor »keresztény szokás szerint« megöntözte hölgyeit és lánykáit» közbevetve később tréfálkozva, hogy tudomása szerint a nagy emberek »vagy iszákosak vagy szerelmesek«; 1810 őszén pedig, mikor Kazinczy kérdezi, miért nem nő-sül, azt hozza fel, hogy megtehetette volna ezt már számtalanszor, de maga sem tudja, miért nem tette meg; szeretne, de nem teheti, hogy »szegény de szép« lányt vegyen el, mikor Pesten mindinkább nő a drágaság.

De Kazinczyval szemben e levele kissé nem egészen őszinte, mert Horváthhoz intézett levelében — mely tíz nappal később kelt — és kivel szemben ily dolgokban meghittebb volt, azt mondja: »az én Theodorám nagyon szereti az ő kis barátját«. Szóval már azóta (1810 október 4) tart Vitković eme viszonya, mely meg sem szakad egész haláláig. Ki voltlegyen ez az özvegy Teodora Popović-Nanojli, kivel Vitković kevés híján 20 évig együtt élt, annak az idevágó irodalomban nyoma sincs. Csak azt tudjuk róla, hogy szép volt, társaságban kedves, vig és ügylátszik, Vitković nagyon szerette és tisztelte. Neve után ítélve és tekintve azt a gyakori görög szót, melyet Vitković vele kapcsolatban használt, valószínűleg cincár családból származott. Dr. Ilić A. (Matica Szrpszka 1826-1926. 5.) említi a cincár Manojli családot, melynek az 1774-iki összeírás alkalmából még nem volt saját háza Pesten, mi Ilić szerint bizonyítéka annak, hogy csak az imént költözött oda. Talán Vitković Theodorája e családból származik.

Mindemellett Vitković gyakran nevezi Theodorát »feleségének«, de soha sem esküdött meg vele (Toldy III. k. 232). Kissé bohém és szabadelvű társasága ezt sohasem vette neki rossz néven, bár az ilyen eset abban a korban és Vitković társadalmi állása mellett kissé különösnek látszik. »Az igazságos Isten ezért nem igen fog felelősségre vonni — erősködött Vitković — az emberekkel szemben pedig szívesen vállalom.« Érdekes, hogy Mušicki előtt is titkolta e viszonyát, 1810 december 30-án kelt levelében így ír neki: »Kezdem belátni, hogy nagyon megváltoztam. Félek a hypochondriától. És ha nem veszek el egy szép és jó hajadont, e gyűlölt betegség karmaik közé jutok.« Pedig akkor már Theodora javában mentegette őt a hypochondriától.

Vitković és Kazinczy, valamint Vitković és Theodora viszonyára jellemző a következő eset: 1812 őszén Kazinczy Bécs felé utaztában Pesten betér Vitkovićhoz; ez azonban elutazott valahová és csak néhány nap múlva volt visszatérendő. Theodora azonban mégis ott tartotta vacsorán Kazinczyt. »Elképzelheted — szegény Vitković egy majdnem kétségbeesett levélben Horváthhoz alig meri gondolatát kifejezni — képzelheted, hogy éreztem magam, mikor hallottam, hogy Kazinczy távollétemben vacsorázott Theodorámmal.« Kétségkívül Vitković legjobban ismerte Theodoráját, Kazinczyt és szerelmi kalandjait; és hogy Kazinczy ilyenekben jártas volt, az akkori-ban nem volt titok...

Állandóan magyar barátai társaságában, »büszke arra, hogy szerb létére magyar is lehet«, Vitković sokat fáradt a magyar könyvek terjesztése körül: előfizetőket gyűjtött (mert ez a magyaroknál is ez uton ment, mint nálunk is) nagy pénzbeli hozzájárulással segítette Kazinczy és Berzsenyi munkáinak megjelenését, anyagilag segített sok magyar író. Ez időtájt (1808-1813) kevés verset írt: »Anakreontikái« (4 dal), »Anakreoni versei« (3 dal) színtelenek, erőltetetten szellemesek, gyöngye és egyhangu utánzatok. Ugyanekkor (valószínűleg ép 1811-ben amikor ki is adta) fordította németből magyarra az ismeretlen Hiller Gotfried dalát »Avakumovic hárrántsipjának géniuszához«, melyben Avakum Avakumovićnak, ennek, sajna, nem eléggé ismert szerb dalköznök verseit dicsőíti.

Általában ez időtájt Vitković nagyon elégedetlen. »Szerencsés vagy — írja 1810-ben egy költő barátjának — hogy állandóan áldozhatsz a Muzsáknak. Én ma-holnap arra ébredek, hogy azok engem szent körükből végleg száműztek és talán örökre megváltak tőlem. Azt hiszem, hogy a haza engem csak abból fog megismerhetni, mit eddig alkottam.« Panaszskodik nagy elfoglaltsága miatt ügyvédi munkájára, mely egyáltalában nem felel meg természetének, az örökös »prokatori vesződségre« perlekedő felek közt. Még később is, egész életén át ezen fog keseregni. »A perek annyira elveszik kedvemmet, hogy hónapok mulnak el, anélkül, hogy tollat fognék«. Vagy: »Állandóan anyagot gyűjtök, hetekig készülődöm és a végén ugyan járok, mint az a hegy, mely vajudott — egeret szülök, illetve epigrammát.«

Mégis nagy gonddal dolgozik meséin és epigrammáin. Eleinte meséit jambusokban akarta megírni, de ettől egy barátja (Szereme) rábeszélésére elállott. Midőn megtudta, hogy Kazinczy nagyon hízelgően nyilatkozott meséiről, (néhányat már előbb almanachokban jelentetett meg, másokat akkori dicséretes szokás szerint barátjainak küldött meg átolvasásra) elhatározta, hogy könyvben adja ki őket. »A magyar közönség elé akarok lépni — írja 1812 szeptember 26-án. — Barátságunkra kérek, felejtsetd el, hogy engem szeretsz és a mostoha kritikai kézzel rostáld meg meséimet. Számptalan magyar íróval vezetted munkáddal és kritikáddal a helyes utra. Ne engedd, hogy én, kit már évek óta forrón szeretsz, eltévedjek. Mondd ki nyíltan utolsó ítéletedet meséim és epigrammáimról.«

1813 elején Kazinczy visszaküldötte Vitkovićnak meséit, megjegyzéseivel ellátva. Ezek oly hízelgőek voltak Vitkovićra nézve, hogy halasztásra már nem volt ok. Mégis még 1817 május 8-án sem jelent meg a könyv; akkor ír egykori egri professzorának, Pápai Samuelnek, abban a tudatban, hogy nemsokára megküldheti neki könyvét: »Nem szándéksom elhallgatni apróbb munkáim után; iparkodom, hogy érettebb művel is megörökítem nevemet a hazában.« És valóban műve, (egész címe: Vitković Mihály meséi és versei) egyetlen munkája, melyet magyar nyelven adott ki, csak 1817

őszén került nyomtatás alá, valószínűleg azért, mert a papiros hihetetlenül megdrágult.

A kritika úgy látszik, nagyon kedvezően fogadta, különösen dicsérte meséit (Kazinczy nyelvüket dicsérte) és Vitkovicssággal mondhatta már akkor, amit néhány évvel később mondott: örültem és örülni fogok, hogy litterator lettem; semmiben sem talált annyi örömet szívem, mint abban, hogy litterator lettem».

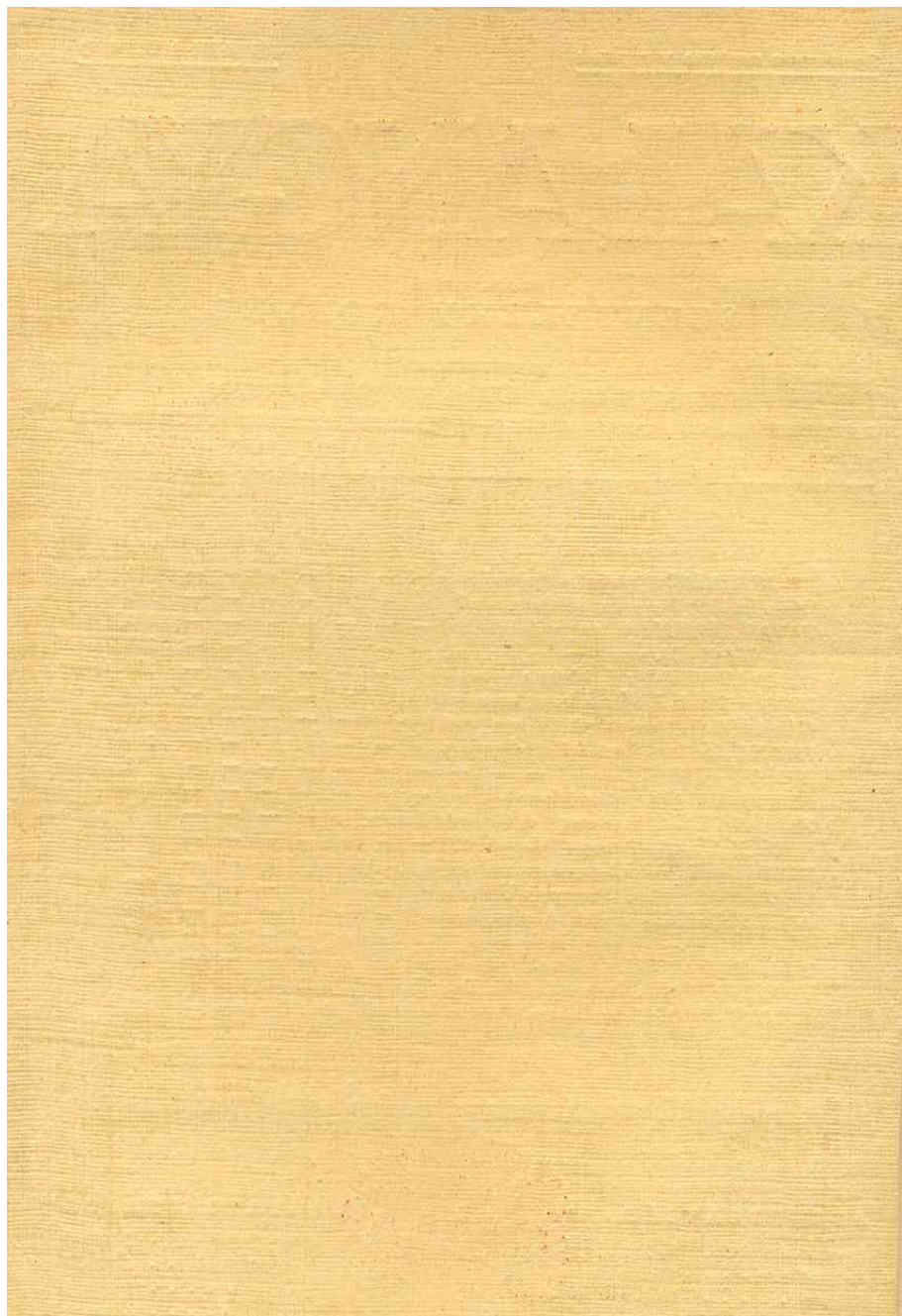
A könyv meséket, epigrammákat, ódákat, költői leveleket és aforizmákat tartalmazott. (Az első kiadáshoz nem tudtam hozzáférni, tartalmát Pintér után közlöm; Szvorényi kiadásában ennek a kiadásnak darabjai összevegyültek Vitković egyéb verseivel és munkáival. Meséit, nem látszik tisztán mi alapon, két csoportra osztotta: az elsőkben 33, a másodikban 42 mese van. Noha a magyar kritika előtt ismeretes volt, hogy Vitković »ismerte az összes jelentékeny meseírókat Aesopustól Lessingig« és »ismerte a régibb magyar meseírókat is« (Rádits Dusán, Vitkovic Mihály életrajza, Ujvidék, 1909, 64 o.) nem kutatott Vitković meséinek forrása után. Ugy tetszik azonban, hogy nagyon szabadon használta fel az eredetit, önkényesen változtatva rajta, gyakran ép ott, hol legkevésbé volt rá szükség. »Büszke volt meséi eredeti voltára« — írja egy ismertetője. Szerintem nincs helye semmi büszkeségnek. Invenció híján, gyakran majdnem értelem nélkül, Vitković magyar mesekötete gyenge és gyatra munka.

Epigrammáiról azt tartják (Pintér II. 345), hogy munkásságának javát alkotják és hogy e tekintetben csak Kazinczy multa felül. Vitković könyve 107 epigrammát tartalmaz, később még 164-et írt, összesen hat részre osztva őket. Emberi gyengeségeket tesz bennök nevetség tárgyává — fukarságot, rágalmazást, fecsegést, igazságtalanságot, hiúságot, gonoszságot, istentelenséget —; vagy nemesebb érzelmeket dicsér: szerelmet, barátságot, hűséget, szerénységet, lelkesedést tudomány és költészetért stb. Sokszor ismétlésbe esik, sokszor csak üres hexameterek és pentameterek szellem és pointe híján, sokszor távoleső vonatkozásaikkal egykori eseményekre homályosak és semmitmondók; de kétségkívül bennük foglaltatik Vitković józan erkölcsi felfogása, racionalista szelleme, célzatos dicsérte irodalmi működésének. Egyszer így nyilatkozott: »Az epigramma akkor kedves nekem, ha könnyen és cím nélkül is megértem«. Nem valami mélyenjáró vallomás; de ő ilyekezett valdjában, hogy ekkép írjon és nagy reménnyel volt e könyve irányában.

Részletesen és nagyon ez nem érdekelhet bennünket; számunkra az a fő kérdés: e magyarok körében alakulva ki, hogyan fog Vitković hatni a mi irodalmunkra? Mit adott neki?

Dr. Kohlmann Dezső.

**A Kalangya szerkesztőségének
és kiadóhivatalának új címe:
Noviszád, Kralja Petra ulica 30.**

Minden kézirat és kiadóhivatali értesítés e címre küldendő.

Szobotiai címre szóló **postafutárképzőtári csekklapok** tovább használhatók és érvényesek.

Inotay Béla
a „Kalangya” kiadója

1935 MARCIUS

KALANGYA

3. SZÁM

A KALANGYA minden közleményéért írója felel. — Szerkesztik:
SZIRMAI KÁROLY, KENDE FERENC, HERCEG JANOS.

Felelős szerkesztő: Blazsek Ferenc. Szerkesztőség és kiadóhivatal postai címe:
Noviszád, Kralja Petra ulica 30.

Kiadótulajdonos: Inotay Béla.

A szerkesztőség kéziratokat nem küld vissza.

„Uránia” könyvnyomdai műintézet és kiadóvállalat,
Kömlös Márton nyomása, Noviszád.